

อัตลักษณ์กับบริบททางสังคมในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย

นางสาวอัญญา วารีสอาด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

IDENTITY AND SOCIAL CONTEXTS IN THAI TIME TRAVEL ROMANCE

MISS ANANYA WAREESAARD

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Comparative Literature

Department of Comparative Literature

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อัตลักษณ์กับบริบททางสังคมในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติ
ของไทย

โดย

นางสาวอนัญญา วารีสอาด

สาขาวิชา

วรรณคดีเปรียบเทียบ

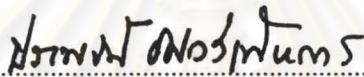
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร. ทอแสง เชาว์ชุตติ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

อาจารย์ ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์

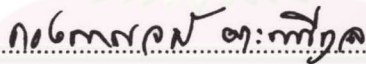
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์

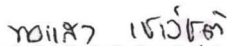
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัสววิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ร.ว. กองกาญจนา ตะเวทีกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์ ดร. ทอแสง เชาว์ชุตติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(อาจารย์ ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สายวรุณ น้อยนิมิตร)

อนัญญา วารีสอาด: อัตลักษณ์กับบริบททางสังคมในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย (IDENTITY AND SOCIAL CONTEXTS IN THAI TIME TRAVEL ROMANCE)
 อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร. ทอแสง เชาว์ชุตติ, อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: อ. ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 112 หน้า.

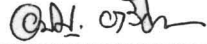
บริบททางสังคมมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการสร้างอัตลักษณ์ เนื่องจากวาทกรรมชุดต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลามีบทบาทสำคัญยิ่งในการกำหนดความคิดและพฤติกรรมของตัวละคร บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปย่อมทำให้อัตลักษณ์ตัวละครเปลี่ยนไปด้วย นอกจากนี้บริบททางสังคมยังมีบทบาทตัดสินอีกด้วยว่าอัตลักษณ์ที่ผลิตขึ้นมานั้นจะได้รับการยอมรับมากน้อยเพียงใด อัตลักษณ์ที่ใกล้เคียงกันจึงอาจได้รับการยอมรับต่างกันเมื่ออยู่ในบริบททางสังคมต่างกัน วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ของตัวละครกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปดังกล่าว โดยศึกษาจากนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย 6 เรื่อง ได้แก่ แต่ปางก่อน ของ แก้วแก้ว เพรงภพ ของ คีตาญชลี กฤตยา ของ ทมยันตี ด้วยแรงอธิษฐาน ของ กิ่งฉัตร รอยไหม ของ พงศกร และ นิมิตรรา ของ วรางคณา

ผลการศึกษาพบว่า นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยเหล่านี้ได้เผยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของตัวละครและสถานะการเป็นที่ยอมรับของตัวละครที่ต่างกันในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างแยกแยะในฐานะที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ความรักของตัวละครเอกผิดหวังหรือสมหวังต่างกัน กล่าวคือในภพอดีต ความเข้มงวดในเรื่องชนชั้น เพศสถานะ และ ชาติพันธุ์เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ความรักของตัวละครเอกไม่ได้รับการยอมรับและถูกกีดกัน แต่เมื่อถึงภพปัจจุบันอิทธิพลของทุนนิยมและและแนวคิดประชาธิปไตยได้ทำให้ความเข้มงวดดังกล่าวคลายตัวลง ส่งผลให้ความรักของตัวละครเอกที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความแตกต่างสามารถประสบความสำเร็จได้

ภาควิชา วรรณคดีเปรียบเทียบ.....

สาขา ศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ.....

ปีการศึกษา 2553.....

ลายมือชื่อนิสิต .....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ทอแสง เชาว์ชุตติ.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม สุรเดช โชติอุดมพันธ์.....

##5080237022 : MAJOR COMPARATIVE LITERATURE

KEYWORDS: ROMANCE/ IDENTITY/ TIME TRAVEL/ SOCIAL CONTEXTS

ANANYA WAREESAARD: IDENTITY AND SOCIAL CONTEXTS IN THAI
TIME TRAVEL ROMANCE. ADVISOR: THOSAENG CHAOCHUTI, Ph. D.
CO-ADVISOR: SURADECH CHOTIUDOMPANT, Ph. D., 112 pp.

Social context plays an important role in the construction of one's identity because the social discourses that are dominant at a given time help shape one's thoughts and behaviors. Thus, when the context changes, one's identity changes with it. Furthermore, social context determines the acceptability of one's identity. An identity that is similarly constructed may be differently perceived and accepted in different social contexts. This thesis studies the complex relationship between identity and the changing social contexts in six Thai time-travel romance novels: **Taepangkon** by Kaeokao, **Phrengphob** by Khitanchali, **Krittaya** by Thommayanti, **Duarangathithan** by Kingchat, **Roymai** by Phongsakorn and **Nimitra** by Warangkhana.

These novels illustrate how the changing social contexts help shape the characters' identities and determine their acceptability, which in turn influences the success of their romances. In the feudal past, class, gender, and race were major obstacles for the protagonists. In the present, however, the rise of capitalism and the democratization of the political system make it possible for characters who come from different backgrounds to fall in love and to succeed in their romances.

Department : Comparative Literature

Student's Signature อน. อธิ

Field of Study : Comparative Literature

Advisor's Signature ทอแสง ทรัพย์ชุติ

Academic Year : 2010

Co-advisor's Signature สุรเดช ชอติอุดมปนต์

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งของ อาจารย์ ดร. ทอแสง เชาว์ซุติ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่ามาให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังได้ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ตลอดมา ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างมาก และต้องขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ทั้งสองเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ร.ว. กองกาญจน์ ตะเวทีกุล ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สายวรุณ น้อยนิมิตร ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรรมการภายนอกที่ได้กรุณาให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์และเจ้าหน้าที่ในภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบทุกท่าน และอาจารย์ในภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่ได้กรุณาให้กำลังใจและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด รวมทั้งขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ของห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณบุษกร เขียวมัน เพื่อนและบรรณารักษ์ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือเป็นอย่างดี ทุกครั้งที่ผู้วิจัยไปค้นคว้าข้อมูลประกอบการทำวิทยานิพนธ์

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ช่วยเหลือเป็นกำลังใจ และสนับสนุนเรื่องการเรียนของผู้วิจัยตลอดมา และขอขอบพระคุณเพื่อน ๆ พี่ ๆ ร่วมภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ และเพื่อน ๆ ทุกท่านของผู้วิจัยที่คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เป็นกำลังใจและคอยให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยมาโดยตลอด และที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือต้องขอกราบขอบพระคุณเจ้าของบทประพันธ์ทุกท่านที่ได้รังสรรค์บทประพันธ์อันมีคุณค่าซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	9
วัตถุประสงค์.....	9
สมมติฐาน.....	9
ขอบเขตการศึกษา.....	9
นิยามศัพท์.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
บทที่ 2 มิติชนชั้น: ความรักต่างชนชั้นภายใต้แนวคิดศักดิ์นิยมและทุนนิยม.....	12
2.1 นิมิตรา: ความรักกับการปะทะและการคลี่คลายของ	
อุดมการณ์ชนชั้นในสังคมไทย.....	13

2.2 ด้วยแรงอธิษฐาน: อุดมการณ์ชนชั้นกับอัตลักษณ์และ ชะตากรรมความรัก.....	20
2.3 กตตยา: ความรักกับความขัดแย้งทางชนชั้น.....	28
บทที่ 3 มิติเพศสถานะ: ความเป็นกุลสตรีและความเป็นสุภาพบุรุษในสังคมไทย.....	39
3.1 แต่ปางก่อน: พัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย ในสังคมไทย.....	39
3.2 เพรงภพ: ความเป็นหญิงความเป็นชายในสังคมไทย.....	50
3.3 ด้วยแรงอธิษฐาน: การควบคุมเพศวิถีในสังคมไทย.....	64
บทที่ 4 มิติชาติพันธุ์: จาก “ความเป็นอื่น” สู่อุบัติความแตกต่างที่กลมกลืนของสังคมไทย.....	74
4.1 แต่ปางก่อน: ความเป็นลาวและความเป็นจีนในสังคมไทย.....	75
4.2 นิมิตรา: ความเป็นจีนในสังคมไทย.....	84
4.3 รอยไหม: ความเป็นล้านนาและล้านช้างในทัศนะของคนลาว และความเป็นลาวในทัศนะของคนไทย.....	88
บทที่ 5 บทสรุป.....	103
รายการอ้างอิง.....	107
บรรณานุกรม.....	110
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	112

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

การประพันธ์บันเทิงคดี (fiction) หรือเรื่องสมมติที่ให้ความบันเทิงเป็นหลัก ได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในสังคมไทยตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อกลุ่มนักเรียนไทยที่ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศสำเร็จการศึกษากลับมา และนำบันเทิงคดีแบบตะวันตกที่ประพันธ์ด้วยร้อยแก้วทั้งที่เป็นเรื่องสั้น คือมีแก่นเรื่องเพียงเรื่องเดียว และบันเทิงคดีร้อยแก้วขนาดยาวที่มีหลายแก่นเรื่องเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย¹

สำหรับบันเทิงคดีร้อยแก้วขนาดยาวที่รับจากตะวันตกนี้ นอกจากจะแตกต่างจากบันเทิงคดีขนาดยาวแบบเดิมของไทยในแง่ศิลปะการประพันธ์ที่เปลี่ยนมาประพันธ์ด้วยร้อยแก้วแทนที่จะเป็นร้อยกรองอย่างเดิมแล้วยังแตกต่างในแง่ของเนื้อหาที่เน้นความสมจริงของเรื่องและเรื่องราวที่น่าเสนอนั้นก็เป็นเรื่องของบุคคลที่มีความหลากหลายมากขึ้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคนั้นที่กลุ่มคนที่รู้หนังสือมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และมาจากชนชั้นที่หลากหลายมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่างจากบันเทิงคดีไทยแต่เดิมที่เต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และเป็นการนำเสนอเรื่องราวของคนในแวดวงชั้นสูงประเภทเจ้าหญิง เจ้าชายเป็นหลัก เพราะคนรู้หนังสือมักจำกัดวงอยู่เฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงของราชสำนักเท่านั้น

การเผยแพร่บันเทิงคดีร้อยแก้วขนาดยาวรูปแบบใหม่ในระยะแรกจะเริ่มต้นจากการแปลต้นฉบับภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยก่อน โดยมีความนิยมแปลเรื่องประเภทที่แสดงอารมณ์รุนแรง เรื่องตื่นเต้น โศกโศก เพราะเรื่องทำนองนี้มีรสชาติผิดแผกไปจากวรรณคดีไทยแต่เดิม² โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวเรื่องแบบโรมานซ์ (romance) ซึ่งเป็นนิยายที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักระหว่างชายและหญิง ตัวละครเอกของเรื่องมักแสดงออกอย่างรุนแรงในเรื่องความรัก มักจะได้รับความนิยมเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่แม่วัน หรือหลวงสุรินทรราชา (นกยูง วิเศษกุล) แปลนิยายแบบตะวันตกแบบโรมานซ์เรื่องแรก คือ เรื่องความพยายาม จากเรื่อง *Vendetta* ของแมรี คอเรลลี

¹ สรุปความจาก สายทิพย์ นุกูลกิจ, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2534), หน้า 114-129.

² รุ่งฤทัย สัจจพันธุ์, *อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในวรรณกรรมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525), หน้า 242.

(Marie Corelli) ก็ได้มีการแปลนิยายโรมานซ์เรื่องอื่น ๆ ตามมาอีกหลายเรื่องหลังจากนั้นเทิงคดีประเภทดังกล่าวได้รับความนิยมจากผู้อ่านเป็นอย่างมาก เช่น เรื่องเต็ลมา และแอบแซงซ์ (แปลจากเรื่อง **Wormwood**) ของแมรี คอเรลลี นอกจากนี้ ยังมีการแปลนิยายโรมานซ์แบบที่พระเอกเป็นลูกขุนนางร่ำรวยรักกับหญิงสาวซึ่งเป็นคนดีแต่ยากจน จึงต้องประสบอุปสรรคนานาประการ ในที่สุดหญิงนั้นก็กลับกลายเป็นทายาทกองมรดกมหาศาล หรือกลับกันคือนางเอกเป็นผู้มีตระกูลสูงแต่รักกับชายที่ต่ำต้อยและยากจน แต่ต่อมาชายนั้นก็กลับได้รับมรดก และเป็นผู้มีเกียรติยศ ในที่สุดเรื่องจบลงอย่างมีความสุขด้วยการแต่งงานของพระเอกนางเอก ส่วนตัวโง่งก็ได้รับผลจากกรรมชั่วของตน³ งานเหล่านี้ส่วนมากเป็นผลงานของชาลส์ การ์วิซ (Charles Gavage) เช่น เรื่องเย็กเกอร์ดอน ที่จามูรีแปลจากเรื่อง **Love the Tyrant** เรื่องผลแห่งกรรม ที่ ท.ค.ส. แปลจากเรื่อง **Beauty of the Season** และเรื่องลีโออะเซล ที่แปลโดยมธุลี⁴

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นยุคทองของวรรณกรรมไทยสมัยหนึ่ง บันเทิงคดีขนาดยาวที่เขียนด้วยร้อยแก้วแบบตะวันตกก็เติบโตขึ้นอย่างมาก ทำให้มีงานเขียนประเภทนี้ออกมาหลายเรื่อง ทั้งประเภทที่เป็นเรื่องแปล เช่น เรื่องแมลงป่องทอง ที่รัชกาลที่ 6 ทรงแปลจากเรื่อง **The Golden Scorpion** ของ Sax Rhomer และเรื่องสมบัติไอยคุปต์ ที่แปลโดยนักเรียนนายร้อยมิเชล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแต่งเรื่องขึ้นใหม่ เช่น เรื่องความรักของคู่รัก ที่แต่งโดยธรรมรังสี, ก.ล. (หลวงวิจิตรวาทการ) เรื่องผิดถนน แต่งโดยแมวคราว เรื่องเกียรติยศอำมรรักษ์ ของคนดง และเรื่องกรรมตามทัน ของชัย เรื่องศิลป์ เป็นต้น

นอกจากจะมีการผลิตบันเทิงคดีขนาดยาวที่เขียนด้วยร้อยแก้วออกมามากมายแล้ว แนวเรื่องที่ผลิตออกมาในช่วงรัชกาลที่ 6 ยังมีความหลากหลายมากขึ้น กล่าวคือไม่ได้มีเพียงแนวเรื่องแบบนิยายโรมานซ์ อาชญากรรม และสืบสวนสอบสวนเท่านั้น แต่ยังมีแนวเรื่องแบบอิงประวัติศาสตร์ แบบผจญภัย และห้านิยายหรือแนวตลกขบขันอีกด้วย⁵ อย่างไรก็ตาม หลังจากสมัยของรัชกาลที่ 6 มาถึงปัจจุบัน บันเทิงคดีขนาดยาวที่เขียนด้วยร้อยแก้วแบบตะวันตกก็ได้รับความนิยมเรื่อยมาและมีแนวเรื่องที่หลากหลายมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น มีแนวเรื่องแบบสยองขวัญ แบบวิทยาศาสตร์ หรือแบบที่นำประวัติชีวิตคนจริง ๆ มาถ่ายทอดในรูปแบบของบันเทิงคดี เป็นต้น แต่นิยายโรมานซ์หรือนิยายที่มีความรักของชายและหญิงเป็นหัวใจสำคัญของ

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 245.

⁴ สุพรรณิ วราทร, ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึง พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519), หน้า 86.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63-124.

เรื่องก็ยังเป็นที่นิยมของกลุ่มผู้อ่านอย่างไม่รู้เสื่อมคลาย มีนักเขียนผลิตงานแนวนี้ออกมาเป็นจำนวนมาก และนับวันจะมีการพัฒนาแนวเรื่องให้มีความน่าสนใจมากขึ้น ในเชิงเนื้อหา อาทิ มีการนำเสนอนิยายโรมานซ์ไปผสมกับแนวเรื่องแบบอื่น เป็นต้นว่า นำเสนอนิยายโรมานซ์ในลักษณะสะท้อนปัญหาของสังคมไม่ต่างจากรวมกรรมสะท้อนสังคมโดยทั่วไป เช่น เรื่องดาวนภา ของทมยันตี และเรื่องรักเร่ ของโสภาค สุวรรณ ส่วนในรูปแบบการประพันธ์ก็มีการคิดค้นกลวิธีใหม่ ๆ เช่น มีการนำเสนอนิยายโรมานซ์ในรูปแบบของจดหมาย เช่น เรื่องนิกกับพิม ของ ว. ฒ ประมวลมารค และทางรัก ของทมยันตี และมีการใช้ฉากต่างแดนเข้ามาเพิ่มความน่าสนใจให้กับนิยายโรมานซ์ เช่น เรื่องรัตนาวดี ของ ว. ฒ ประมวลมารค และเรื่องฟ้าสางที่ตัดกา ของโสภาค สุวรรณ เป็นต้น

ทั้งนี้ หากพิจารณาเนื้อหาของนิยายโรมานซ์ที่นับวันจะมีความหลากหลายขึ้นทุกขณะในปัจจุบัน ก็จะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่ร่วมกันประการหนึ่ง คือ แม้ว่าตัวบทจะนำเสนอความรักของตัวละครเอกชายและหญิงในลักษณะที่มั่นคงต่อกันเพียงใด แต่ความรักนั้นก็เกิดขึ้นและจบลงในช่วงชีวิตเดียว คือ ถ้าจบลงแบบตัวละครเอกมีชีวิตอยู่และได้ครองคู่กันอย่างมีความสุข ก็จะเป็นนิยายโรมานซ์แบบรักสุข แต่ถ้าจบลงในลักษณะที่ตัวละครเอกต้องพลัดพรากจากกัน หรือมีตัวละครเอกตัวใดตัวหนึ่งตายจากไปก็จะเป็นนิยายโรมานซ์แบบรักโศก⁶

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่ามีนิยายโรมานซ์ประเภทหนึ่ง คือ นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติ ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากนิยายโรมานซ์โดยทั่วไป กล่าวคือเป็นนิยายโรมานซ์ที่นำเสนอความรักที่ลึกซึ้งและมั่นคงเหนือกาลเวลาของตัวละครเอกชายและหญิง ที่ไม่ว่าจะต้องพานพบอุปสรรคใดใด หรือจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกกี่ภพกี่ชาติก็จะรักกันตลอดไป การนำเสนอเรื่องราวความรักของตัวละครเอกในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติน่าจะเกิดจากความพยายามของผู้แต่งที่ต้องการสร้างความแปลกใหม่และแตกต่างจากนิยายโรมานซ์โดยทั่วไปเพื่อที่จะดึงดูดความสนใจของผู้อ่านให้ได้มากขึ้น โดยหลังจากเรื่องแต่ปางก่อน นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของแก้วเก้า ประสบความสำเร็จอย่างมากจากการตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2527 ก็ได้มีนักประพันธ์ท่านอื่น ๆ ทอยยกกันผลิตงานเขียนประเภทนี้ออกมาเป็นจำนวนมาก เป็นต้นว่า ด้วยแรงอธิษฐาน ของกิ่งฉัตรเพรงภพ ของคิตาณูชลี นิมิตรา ของวรางคณา กฤตยา ของทมยันตี และรอยไหม ของพงศกรปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้แนวเรื่องแบบข้ามภพชาติกลายเป็นแนวเรื่องย่อยใหม่ (sub-genre) ของนิยายโรมานซ์ที่มีความน่าสนใจและโดดเด่นขึ้นมาในวงวรรณกรรมไทย

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15.

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาลักษณะการประกอบสร้างเรื่องแบบ “รักข้ามภพชาติ” ในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติทั้ง 6 เรื่องแล้วพบว่า มีลักษณะเด่นร่วมกันคือ ผู้ประพันธ์ได้แบ่งเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอออกเป็นยุคสมัยหรือภพชาติต่าง ๆ แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแต่ละภพชาติกลับมีความเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก นอกจากนั้นตัวบทยังได้นำเสนอให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางสังคมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของตัวละคร และเผยให้เห็นถึงความซับซ้อนทางสังคมทั้งในมิติของชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ผ่านเส้นทางความรักของตัวละครเอกได้อย่างแนบเนียน เช่นเดียวกันอีกด้วย สำหรับในเรื่องแต่ปางก่อน ความขัดแย้งเริ่มต้นขึ้นเมื่อท่านชายยืนยันที่จะแต่งงานกับเจ้านางน้อย ทำให้คู่หมั้นของท่านชายใหญ่คือท่านหญิงแต่โอรสแค้นและวางยาพิษฆ่าเจ้านางน้อย ต่อมาไม่นานท่านชายใหญ่ก็ตรอมใจตายตามเจ้านางน้อยไปและกลายเป็นวิญญาณสิงสถิตอยู่ที่ตำหนักกรมม้า (เรือนหอของท่านชายใหญ่กับเจ้านางน้อย) ต่อมาเจ้านางน้อยที่กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นราชาวดีได้กลับมาที่ตำหนักกรมม้าอีกครั้งหนึ่งจึงได้พบกับท่านชายใหญ่และรักกันอีกครั้ง ฝ่ายท่านหญิงแต่เมื่อได้พบกับราชาวดีอีกครั้งหนึ่งก็ปักใจเชื่อว่าราชาวดีกลับมาเพื่อแก้แค้นเธอจึงวางแผนฆ่าราชาวดีอีกครั้งหนึ่งแต่ไม่สำเร็จ ราชาวดีจึงหนีไปบวชที่วัดเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในชนบทจนเสียชีวิต แล้วกลับชาติมาเกิดใหม่อีกครั้งเป็นอันตราและได้ครองรักกับ ม.ล. จีราคมหรือท่านชายใหญ่ที่กลับชาติมาเกิดใหม่อย่างมีความสุขในภพชาติปัจจุบัน

เรื่องเพชรภพก็นำเสนอในทำนองเดียวกันคือ หลังจากอรรถหรือใหญ่ยืนยันว่าจะถอนหมั้นกับกาหลงเพื่อไปแต่งงานกับกุหลาบ หญิงที่เขารัก กาหลงจึงฆ่ากุหลาบจนตายด้วยความริษยา ต่อมาไม่นานอรรถก็ตรอมใจตายตามกุหลาบไป หลังจากนั้นเขาได้แบ่งภาควิญญาณของตนออกเป็นสองส่วน โดยส่วนหนึ่งยังคงอยู่ในโลกวิญญาณเพื่อสืบหาความจริงเรื่องการตายของกุหลาบในอดีต ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งไปเกิดใหม่เป็นตรัม และหลังจากความจริงทุกอย่างเปิดเผย วิญญาณทั้งสองส่วนนี้ได้รวมตัวกันอีกครั้งหนึ่งก่อนจะครองรักกันอย่างมีความสุขกับกุหลาบที่กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นมธูรา

เช่นเดียวกับในเรื่องด้วยแรงอธิษฐาน หลังจากกฤตย์ยืนยันว่าจะแต่งงานกับบรรดา บรรดาก็ถูกผาณิตน้องสาวต่างมารดาที่หลงรักกฤตย์เช่นกันทำร้ายจนเสียชีวิต แต่บรรดากลับเข้าใจผิดว่ากฤตย์เป็นคนฆ่าเธอ ดังนั้นหลังจากกลับชาติมาเกิดใหม่แล้ว เธอก็วางแผนที่จะแก้แค้นกฤตย์มาตลอด แต่ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป นัทธมนหรือบรรดาในภพปัจจุบันก็ได้ทราบความจริงเสียก่อนว่าใครเป็นคนทำร้ายเธอจนเสียชีวิตในอดีตชาติ แต่ในที่สุดเธอก็สามารถให้อภัยทุกคนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ฆาตกรรมเธอในอดีตได้ตามคำขออ้อนของกฤตย์ ก่อนที่ทั้งสองคนจะครองรักกันอย่างมีความสุข

ในขณะที่เรื่องนิมิตรา หลังจากอินทราณีตัดสินใจหนีตามทองแท้ ชายคนรักไปได้ไม่นาน เธอก็ถูกคนของบิดาจับตัวกลับไปแต่งงานกับสมหวัง ผู้ชายที่ท่านเลือกให้ ในขณะที่ทองแท้ก็ถูกทำร้ายจนเสียชีวิต เมื่อทราบข่าวอินทราณีเสียใจมากและตัดสินใจลั่นใจตายตามเขาไปในที่สุด เมื่อกลับชาติมาเกิดใหม่ตัวละครเอกทั้งสองได้กลับมาพบกันอีกครั้ง แม้จะยังคงมีฐานะที่ต่างกันอยู่ แต่ด้วยบริบททางสังคมที่เปิดกว้างขึ้นทำให้ครอบครัวของพิมพ์ภัศราหรืออินทราณีในภพปัจจุบันยอมรับตัวละครที่มีฐานะด้อยกว่าอย่างชาติหรือทองแท้ในภพปัจจุบันได้ ความรักของพวกเขาจึงไม่ถูกขัดขวางอีกต่อไป

สำหรับเรื่องรอยไหมนั้นก็นำเสนอไปในทิศทางเดียวกันคือ เมื่อเจ้าศิริวัฒนาจับได้ว่าเจ้าหญิงมะณีริน คู่หมั้นของตนรักอยู่กับเจ้าศิริวัฒนา น้องชายแท้ ๆ ของเขา เขาก็โกรธแค้นมากและสังหารเจ้าศิริวงศ์จนตาย เจ้าหญิงมะณีรินจึงตรอมใจตายตามไปด้วยอีกคน ต่อมาเจ้าหญิงมะณีรินได้กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นหญิงสาวชาวไทยชื่อว่าเรริน เธอได้เดินทางมาท่องเที่ยวที่ลาวและได้พบกับเจ้าศิริวงศ์ที่กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นสุริยวงศ์อีกครั้งก่อนจะได้ครองรักกันอย่างมีความสุขต่อไป

ส่วนเรื่องกฤตยา หลังจากอัยสังหารฟาโรห์สมเนกาเรเพื่อปราบดาภิเษกตัวเองเป็นฟาโรห์แล้ว เจ้าหญิงเมอริตาเดน มเหสีของสมเนกาเรที่เขาหลงรักมาตลอดก็เลือกที่จะตายแทนที่จะยอมเป็นมเหสีของเขาทำให้อัยเสียใจมากและตายจากไปอย่างโดดเดี่ยว ก่อนจะกลับชาติมาเกิดใหม่ในเมืองไทยเป็นไอลวิล ทางด้านของเจ้าหญิงเมอริตาเดนเธอได้แบ่งภาควิญญาณส่วนหนึ่งของเธอไปเกิดใหม่เป็นกฤตยา ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งยังคงลอยอยู่ในโลกวิญญาณต่อไป วิญญาณทั้งสองภาคนี้ติดต่อกันอยู่เสมอ ต่อมากฤตยาได้หาทางช่วยเจ้าหญิงเมอริตาเดนปลุกวิญญาณของฟาโรห์สมเนกาเรที่ถูกอัยในอดีตชาติสาปให้หลับใหลตลอดกาล ไม่สามารถมีชีวิตใหม่ในโลกวิญญาณหรือโลกหลังความตายตามความเชื่อแบบอียิปต์ได้ ด้วยการไปเจรจากับไอลวิลให้เขาช่วยถอนคำสาปที่ตัวเขาในอดีตชาติเคยทำไว้กับฟาโรห์สมเนกาเร เป็นเหตุให้กฤตยาและไอลวิลได้มาสนิทสนมกัน และหลังจากถอนคำสาปสำเร็จ กฤตยาและไอลวิลก็ตัดสินใจแต่งงานกัน ในขณะที่วิญญาณของฟาโรห์สมเนกาเรและเจ้าหญิงเมอริตาเดนก็ลอยไปด้วยกันอย่างมีความสุขในโลกแห่งวิญญาณ

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในแง่แนวคิดการนำเสนอเรื่องแบบ “รักข้ามภพชาติ” ในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยไม่ได้มีลักษณะที่แปลกใหม่ แต่เป็นการนำเสนอเรื่องที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องกรรมกับการเวียนว่ายตายเกิดของพระพุทธศาสนาที่ว่า ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดที่แท้จริงของชีวิต เมื่อตายแล้วพลังของกรรมที่ก่อไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่จะกลายเป็นพลังส่งให้มนุษย์ (ที่ยังไม่สิ้นกิเลส) กลับมาเกิดอีกในชาติภพใหม่ ณ วัน เวลา สถานที่ที่เหมาะสมกับกรรมของตน ดังนั้น ชาติกำเนิดและชะตากรรมจึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ

แต่ได้รับการจัดสรรมาแล้วอย่างลงตัวโดยชนกรรม (กรรมทำให้เกิด) เพื่อให้เกิดมาในช่วงเวลา และสถานที่ที่เหมาะสมจะพบเพื่อนสนิท คู่รัก คู่แค้น ที่ต้องมาชดใช้กรรมกันในชาติภพใหม่ 'ไม่ช้า หรือเร็วเกินไป' เนื่องจากพระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ทั้งกรรมดี และกรรมชั่วนั้นจะไม่หายไปไหน แต่จะให้ผลแก่ผู้กระทำแน่นอนเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ซึ่ง อาจจะเป็นในชาติปัจจุบันนี้ (ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม) ชาติหน้า (อุปปีชชเวทนียกรรม) หรือชาติ ต่อ ๆ ไป (อปปราปริยเวทนียกรรม)^๗ ก็ได้นั่นเอง

นอกจากนั้น ในส่วนของการนำเสนอความรักความผูกพันระหว่างตัวละครเอก ซึ่งเป็น หัวใจสำคัญของการนำเสนอเรื่องราวความรักแบบข้ามภพชาติ นั้น ก็ยังเป็นการนำเสนอโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่อง "คู่แท้" ตามมโนทัศน์แบบพระพุทธศาสนาอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าตัวละครเอกจะไม่สมหวังในความรักในทุกชาติ แต่ความผูกพันที่มีร่วมกันมาแต่กาลก่อนก็ ทำให้พวกเขาเกิดมาพบและรักกันอย่างลึกซึ้งทุกชาติไป ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ดังพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏใน **สาเกตชาดก พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 19** ว่า *ความรักนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ 2 ประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน 1 ด้วยความ เกี่ยวคู่กันในปัจจุบัน 1 เหมือนดอกอุบลและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำ ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ 2 ประการ คือน้ำและเปือกตม* ทั้งนี้กรรมเก่านอกจากจะทำให้ผู้ที่ เป็นเนื้อคู่กันมาพบและรักกันอีก ก็ อาจทำให้ผู้ที่ เป็นเนื้อคู่กันไม่สมหวังในความรักเช่นกัน แต่อานุภาพแห่งความรักของบุคคลทั้งสอง ทำให้เขาไม่พลัดพรากจากกันไปอย่างถาวร แต่หวนกลับมาพบกันอีกในชาติต่อ ๆ ไป^๘ จนเมื่อวิบาก กรรมต่าง ๆ หมดสิ้นไป ทั้งสองจึงได้ครองคู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ทั้งนี้ การนำเสนอเรื่องรักข้ามภพชาตินี้มีมานานแล้วในสังคมไทย จากการสำรวจพบว่า มีวรรณคดีไทยในอดีตจำนวนมากที่นำเสนอเรื่องราวทำนองนี้ เป็นต้นว่า เรื่องนางสิบสอง และภาค ต่อเรื่องพระสุธน-มโนราห์ ที่ตัวละครเอกพลัดพรากจากกันในชาติภพแรก (ในเรื่องนางสิบสอง) เมื่อตัวละครเอกชายช โมยดวงตาของแม่และป้า (นางสิบสอง) ที่ถูกแม่บุญธรรมของ ตัวละครเอกหญิง (นางยักษ์) คว้าออกมาเก็บซ่อนไว้ที่เมืองยักษ์ กลับไปยังเมืองของตนเพื่อช่วยแม่ และป้าให้มีดวงตามองเห็นอีกครั้ง ส่วนตัวละครเอกหญิงที่ออกตามหาหาตัวละครเอกชาย ได้ตาย ระหว่างทาง แต่ด้วยพลังแห่งความรักทำให้ทั้งสองกลับชาติมาเกิดใหม่เป็นพระสุธน-มโนราห์(ใน

⁷ โอฬาร เพียรธรรม, ตามหาความจริง วิทยาศาสตร์กับพุทธธรรม ศาสตร์ที่เป็นคนละเรื่องเดียวกัน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ธรรมดา, 2551), หน้า 29.

⁸ วาสน อินทสระ, หลักกรรมกับการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 8.

⁹ สรุปความจาก สรมณี วชิรปราการ, ชาติภพมีจริง ชาติหน้าคุณจะได้เกิดเป็นอะไร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: สมาร์ทบุ๊ก, 2551), หน้า 49-50.

เรื่องพระสุธน-มโนราห์) และได้สมหวังในความรักในที่สุด เรื่องกนกนกร เป็นเรื่องราวของเทวดาคู่หนึ่งที่ถูกลงโทษให้มาเกิดเป็นมนุษย์ และถูกสาปให้จำกันไม่ได้จนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะฆ่าอีกฝ่ายหนึ่งตาย ทั้งคู่จึงจะจำกันได้ ต่อมาด้วยความช่วยเหลือของเทวดา ตัวละครเอกชายจึงบังเอิญฆ่าตัวละครเอกหญิงตายอย่างไม่ตั้งใจ ทั้งคู่จึงจำกันได้ และกลับไปครองคู่กันบนสวรรค์ดังเดิม และเรื่องกามนิท-วาสิฏฐี ที่ตัวละครเอกทั้งสองถูกกีดกันความรัก จนต่างฝ่ายต่างต้องแต่งงานไปกับคนอื่น แต่ด้วยความรักที่มีต่อกันอย่างมั่นคง ทำให้ทั้งคู่มาพบกันอีกหลังจากตายและไปเกิดใหม่ในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จนถึงนิพพานไปพร้อม ๆ กัน

สิ่งที่ทำให้นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยมีความแตกต่างไปจากวรรณกรรมไทยในอดีตก็คือ ตัวบทไม่เพียงนำเสนอแนวคิดเรื่องการข้ามภพชาติมาเป็นแกนกลางในการดำเนินเรื่อง หรือมีกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่ทำให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งไปกับความรักของตัวละครเอกเท่านั้น แต่ยังสามารถนำเสนอบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และความตึงเครียดทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ (ภพชาติ) หรือที่เปลี่ยนผ่านจากช่วงเวลาหนึ่งไปยังอีกช่วงเวลาหนึ่งได้อีกด้วย ในแง่กลวิธีการนำเสนอการที่นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยประกอบไปด้วยโครงเรื่องย่อยที่นำเสนอความสัมพันธ์และความขัดแย้งของตัวละครในแต่ละภพชาติ ซึ่งทั้งเป็นอิสระต่อกันและเกี่ยวเนื่องกันภายใต้โครงเรื่องใหญ่ที่นำเสนอความรักของคนคู่หนึ่ง ทำให้นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติไม่เพียงแต่นำเสนอความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาเหมือนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ทั่วไปเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางสังคมที่มีต่อตัวละครในแต่ละช่วงเวลาอย่างชัดเจนด้วยกล่าวคือ บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปย่อมส่งอิทธิพลให้อัตลักษณ์ของตัวละครเปลี่ยนไป หรือแม้แต่ในกรณีที่อัตลักษณ์ของตัวละครมีลักษณะคล้ายเดิม การอยู่ในบริบททางสังคมที่ต่างกันระหว่างภพอดีตกับภพปัจจุบันก็ยังสามารถทำให้ตัวละครนั้น ๆ ได้รับการยอมรับจากสังคมต่างกัน

ทั้งนี้ บริบททางสังคมมีอิทธิพลโดยตรงต่อการสร้างอัตลักษณ์และความสำเร็จหรือล้มเหลวในความรักของตัวละครเอก ด้วยเหตุที่อุดมการณ์และวาทกรรมชุดต่าง ๆ ที่รายล้อมตัวละครอยู่ในแต่ละช่วงเวลามีผลโดยตรงต่อการสร้างอัตลักษณ์ของตัวละคร ดังที่สจ๊วต ฮอลล์กล่าวว่า “อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของบุคคลนั้นเกิดจากชิ้นส่วนของชุดวาทกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบรวมกันขึ้นมา”¹⁰ สจ๊วต ฮอลล์เป็นนักคิดสำคัญคนหนึ่งในกระแสแนวคิดหลังสมัยใหม่ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตั้งคำถามต่อแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์เดิมที่เชื่อว่ามีคุณสมบัติอะไรบางอย่างเป็น

¹⁰ อภิญา เตืองฟูสกุล, อัตลักษณ์ : การบททวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546), หน้า 56.

แก่นแกนกำหนดความคิดและพฤติกรรมของบุคคล โดยเสนอว่าที่จริงแล้วอัตลักษณ์เป็นเรื่องของการนิยามความหมายซึ่งอาจเลื่อนไหลไปได้ตามบริบทที่เปลี่ยนไป¹¹ ซึ่งเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับลักษณะของนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติที่ตัวละครตัวเดียวกันมีอัตลักษณ์ ความคิด และพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปเมื่ออยู่ในบริบททางสังคมที่ต่างไปในแต่ละภพชาติ

อัตลักษณ์ของตัวละครที่เปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมนี้อาจถูกยึดโยงเข้ากับปัจจัยหลายประการด้วยกัน แต่ปัจจัยหลักที่ตัวละครมักใช้ในการยึดโยงอัตลักษณ์ของตนคือปัจจัยด้านชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ ดังนั้นภายใต้บริบททางสังคมที่ต่างกันในแต่ละช่วงเวลา อุดมการณ์ของสังคมในเรื่องชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ ดังนั้นเมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา อุดมการณ์ด้านชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ ซึ่งเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมนั้นย่อมส่งผลต่อการประกอบสร้างและตัดสินคุณค่าอัตลักษณ์ของตัวละครอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ผู้วิจัยจึงสนใจวิเคราะห์บทบาทของสังคมในกระบวนการสร้างและต่อรองอัตลักษณ์ของตัวละคร ในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยทั้ง 6 เรื่อง ได้แก่ แต่ปางก่อน ของแก้วแก้ว ด้วยแรงอธิษฐาน ของกิ่งฉัตร เพรงภพ ของคีตาอุษาลี นิมิตรา ของวรางคณา และ กฤตยา ของทมยันตี โดยนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ของสจ๊วต ฮอลล์มาใช้เป็นแนวคิดในการศึกษาวิเคราะห์โดยเน้นประเด็นหลักทั้งสามด้านคือชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ รวมทั้งศึกษาว่าบริบททางสังคมดังกล่าวมีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวในด้านความรักของตัวละครเอกอย่างไร และในระหว่างภพชาติที่ตัวละครประสบความสำเร็จกับภพชาติที่ตัวละครล้มเหลวในด้านความรักนั้น สังคมมีอุดมการณ์ในเรื่องชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันอย่างไร โดยแบ่งเนื้อหาที่จะศึกษาออกเป็นทั้งสิ้น 5 บท ได้แก่

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 มิติชนชั้น: ความรักต่างชนชั้นภายใต้แนวคิดศักดิ์นิยมและทุนนิยม นำเสนอในลักษณะเปรียบเทียบอัตลักษณ์ทางด้านชนชั้นของตัวละครสำคัญคือ ตัวละครเอกชาย ตัวละครเอกหญิง และตัวละครฝ่ายปรปักษ์ระหว่างภพอดีตและภพปัจจุบันว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างไร รวมทั้งศึกษาด้วยว่าอุดมการณ์ชนชั้นในภพปัจจุบันมีลักษณะแตกต่างหรือเปลี่ยนแปลงไปจากในภพอดีตอย่างไรจึงส่งผลให้ความรักต่างชนชั้นของตัวละครเอกสมหวังได้ ต่างจากในภพอดีตที่ความรักต่างชนชั้นของตัวละครเอกไม่อาจเป็นจริงได้และในที่สุดทำให้ตัวละครเอกต้องพลัดพรากจากกันไป

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

บทที่ 3 มิติเพศสถานะ: ความเป็นกุลสตรีและความเป็นสุภาพบุรุษในสังคมไทย นำเสนอว่าอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิงที่ต่างกันในแต่ละภพชาติมีผลต่อการประกอบสร้างอัตลักษณ์และตัดสินคุณค่าของตัวละครต่างกันอย่างไรมาก่อน นอกจากนี้ยังศึกษาด้วยว่าอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิงที่ต่างกันนี้มีผลต่อการประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในความรักของตัวละครเอกในแต่ละภพชาติอย่างไร

บทที่ 4 มิติชาติพันธุ์: จาก “ความเป็นอื่น” สู่อุดมการณ์ชาติพันธุ์ที่กลมกลืนของสังคมไทย นำเสนออุดมการณ์ชาติพันธุ์ที่ต่างกันระหว่างภพอดีตและภพปัจจุบัน และศึกษาด้วยว่าอุดมการณ์ที่ต่างกันมีผลต่อการประกอบสร้างและตัดสินคุณค่าอัตลักษณ์ของตัวละคร และการประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวในด้านความรักของตัวละครเอกอย่างไร

บทที่ 5 บทสรุป

1.2 วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย

1.3 สมมติฐาน

นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยนำเสนอภาพแทนของตัวละครและสังคมที่ต่างกันอย่างน้อยสองช่วงเวลา การวิเคราะห์เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับกรอบเวลาและสถานที่ของช่วงเวลาที่แตกต่างกันดังกล่าวจะทำให้เข้าใจบทบาทของสังคมในกระบวนการสร้างและต่อรองอัตลักษณ์ของตัวละคร

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเฉพาะนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย ที่ตัวละครเอกของเรื่องมีความรักข้ามภพชาติที่มั่นคงต่อกัน และได้ครองคู่กันในที่สุดเท่านั้น เนื่องจากวรรณกรรมประเภทนี้มีการแบ่งโครงเรื่องออกเป็นโครงเรื่องย่อยที่นำเสนอความสัมพันธ์และความขัดแย้งของตัวละครในแต่ละช่วงเวลาหรือแต่ละภพชาติ ซึ่งทั้งเป็นอิสระต่อกันและเกี่ยวเนื่องกันภายใต้โครงเรื่องใหญ่ที่นำเสนอความรักของคนคู่หนึ่ง ทำให้นิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติไม่เพียงนำเสนอความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแต่ละช่วงเวลา แต่ยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบททางสังคมที่มีผลต่อการประกอบสร้างอัตลักษณ์และตัดสินคุณค่าของตัวละครอย่างชัดเจนผ่านความรักที่ล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จของตัวละครเอกอีกด้วย ได้แก่ เรื่องแต่ปางก่อน ของแก้วเก้า

เพลงภพ ของ คีตาณูชลี กฤตยา ของ ทมยันตี ด้วยแรงอธิษฐาน ของ กิ่งฉัตร รอยไหม ของ พงศกร และนิมิตรรา ของ วรางคณา

1.5 นิยามศัพท์

“นิยายโรมานซ์” มาจากศัพท์บัญญัติแทนคำว่า “romance”¹² ซึ่งในที่นี้หมายถึงรูปแบบบันเทิงคดีประเภทหนึ่งที่น่าเสนอความรักที่รุนแรงของตัวละครเอก

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับบริบททางสังคมที่ปรากฏในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย
2. เป็นแนวทางในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับบริบททางสังคมที่ปรากฏในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย

1.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7.1.1 ปริชญานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์นวนิยายเหนือธรรมชาติของแก้วแก้ว ของ สะอาด รอดคง ปริชญาศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิชญ โลก (2533) ได้ศึกษานวนิยายเหนือธรรมชาติของแก้วแก้วที่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2525-2529 รวม 7 เรื่อง ได้แก่ แก้วราหู นางทิพย์ แต่ปางก่อน จอมนาง มนตรา หนุ่มทิพย์ และแดนดาว โดยเป็นการศึกษาในเชิงกลวิธีและการรวบรวมข้อมูลพบว่าแก้วแก้วได้เลือกนำเสนอความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ 6 ประเภทในนวนิยายของตน ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับโชคชะตาของมนุษย์ ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถาและของขลัง ความเชื่อเรื่องลางสังหรณ์และความฝัน ความเชื่อเรื่องอำนาจจิต ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องชีวิตหลังความตายนั้น สะอาด รอดคงมีการศึกษาเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิดใหม่หรือการข้ามภพชาติของตัวละครเอกในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลวิธีการปะพันธ์เรื่องไว้ด้วย ดังปรากฏในเรื่อง แต่ปางก่อนว่าแก้วแก้วได้ใช้ความเชื่อเรื่องลางสังหรณ์ ความฝัน อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของวิญญาณมาเป็นกลวิธีสำคัญในการดำเนินเรื่อง ดังเช่นที่ให้อิทธิฤทธิ์ของ ม.จ. รังสิขรหรือท่านชายใหญ่เนรมิตเรื่องราวในอดีตชาติให้ราชาวดีรับรู้ ซึ่งไม่เพียงทำให้ราชาวดีระลึกถึงความผูกพันที่มีร่วมกับ ม.จ. รังสิขรในอดีตชาติได้ แต่ยังรู้เท่าทันการกระทำของ ม.จ. วิไลเลขาที่คิดจะกำจัดเธอ เธอจึงรอดพ้น

¹² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 371.

อันตรายมาได้ นอกจากนี้แก้วเก้าอี้ได้ใช้ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่เป็นกลวิธีในการประพันธ์ให้เรื่องจบลงอย่างสมหวังอีกด้วย กล่าวคือหลังจากที่เจ้านางม่านแก้วเสียชีวิต เธอก็ได้กลับมาเกิดใหม่เป็นราชาวดี และเมื่อราชาวดีเสียชีวิตลง เธอก็ได้กลับมาเกิดใหม่เป็นอันตราย

จากรายละเอียดข้างต้นจะเห็นได้ว่างานวิจัยของสะอาด รอดคงเป็นการศึกษาความเชื่อเรื่องภพชาติและการข้ามภพชาติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลวิธีการประพันธ์เรื่อง โดยทำให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการข้ามภพชาติมีความสำคัญอย่างไรในงานประพันธ์ของแก้วเก้าอี้ และแก้วเก้าอี้ความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ในการประพันธ์เรื่องให้น่าสนใจอย่างไร แต่งานวิจัยของสะอาดไม่ได้นำเสนอให้เห็นว่าบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลาหรือแต่ละภพชาติมีความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์และชะตากรรมความรักของตัวละครอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมกับอัตลักษณ์และชะตากรรมความรักของตัวละครดังกล่าว เนื่องจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในวรรณกรรมแนวข้ามภพชาติเช่นนี้เป็นเรื่องที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

มิติชนชั้น: ความรักต่างชนชั้นภายใต้แนวคิดศักดินาและทุนนิยม

สังคมทุกสังคมมีการจัดลำดับชั้นบุคคลในสังคมออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ เหมือนกันทั้งสิ้น เช่น สังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงเวลาที่ยังคงอยู่ในช่วงเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสังคมดั้งเดิมสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่* โครงสร้างสังคมจึงมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อิทธิพลของระบบราชการ การศึกษาสมัยใหม่ และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และขยายตัวมากขึ้นในช่วงเวลานี้ได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง ขณะที่การเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ทำให้ชนชั้นระดับล่างของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ทำให้ชนชั้นในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงโดยสามารถจัดลำดับชั้นทางสังคมได้ดังนี้คือ เจ้านายและขุนนางซึ่งเป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองเดิม ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง แต่ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในระบบราชการ การศึกษา และเศรษฐกิจจนนำไปสู่การก่อตัวของชนชั้นใหม่ แต่สังคมในช่วงเวลานี้ก็ยังคงใช้ความแตกต่างของชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์หลักในการจัดลำดับชั้นทางสังคมไม่ต่างจากสังคมในช่วงก่อนหน้านี้อยู่ดี

ทั้งนี้ ในแต่ละชนชั้นอาจมีวัฒนธรรมความคิด ค่านิยม ประสพการณ์ และทัศนคติต่อโลกและชีวิตที่ต่างกัน ไปบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ตามคนในแต่ละชนชั้นก็ยังถือเป็นคนในสังคมเดียวกันจึงมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่เสมอทั้งในลักษณะของการร่วมมือและขัดแย้งกัน ตามแต่เงื่อนไขทางสังคมในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนี้ความสัมพันธ์ที่แต่ละชนชั้นมีต่อกันยังอาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป ดังเช่นในสังคมไทยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ชนชั้นกลางที่กำลังขยายตัวมากขึ้นในสังคมไทยเวลานั้นต้องการมีบทบาททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมากขึ้น จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกับชนชั้นสูงที่มีบทบาทในการบริหารประเทศอยู่แต่เดิม แต่ต่อมาเมื่อระบบทุนนิยมมีอิทธิพลในสังคมไทยมากขึ้น ชนชั้นกลางร่ำรวยก็ได้รับการยอมรับจาก

* สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมอย่างใหม่ที่มี สังคมตะวันตกเป็นต้นแบบ มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลง พัฒนา ประเทศให้มีความเจริญหรือความศิวิไลซ์แบบตะวันตก ทั้งในทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนเป็นทุนนิยม เพราะเชื่อว่าจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งและความสมบูรณ์พูนสุข มีการขยายตัวของเมืองและสาธารณูปโภคต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตสุขสบายและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และในทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความพยายามปรับเปลี่ยนประเพณีต่าง ๆ ที่ขัดกับธรรมเนียมแบบตะวันตกเพื่อไม่ให้ป่าเถื่อนและแสดงถึงความศิวิไลซ์ เช่น การสวมเสื้อ การแต่งกายแบบสากล การออกงานสมาคม ไปจนกระทั่งถึงการจัดระเบียบบริหารราชการและกองทัพใหม่ โดยแบ่งเป็นกรม กอง และหน่วยต่าง ๆ อย่างชัดเจนแบบตะวันตก (ผู้วิจัย)

สังคมมากขึ้นจนได้รับการยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของวงสังคมชั้นสูงในที่สุดคงจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่มีการเกี้ยวพาราสีเป็นเครือญาติกันระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นกลางร่ำรวยมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งบริบททางสังคมที่ต่างกันหรือเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลานี้ยังมีผลอย่างยิ่งต่อการประสบความสำเร็จล้มเหลวหรือสมหวังในความรักของตัวละครเอกในแต่ละเรื่องด้วย ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

2.1 นิมิตรา: ความรักกับการปะทะและการคลี่คลายของอุดมการณ์ชนชั้นในสังคมไทย

ในเรื่องนิมิตรา วราภรณ์ได้แบ่งช่วงเวลาในการนำเสนอเรื่องออกเป็นสองช่วงเวลาคือ ภพอุดีอยู่ในช่วงราวสมัยรัชกาลที่ 6 และภพปัจจุบันซึ่งนำเสนอเรื่องราวในสังคมไทยปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) ช่วงเวลาในภพอุดีตัวบทได้นำเสนอให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสูง* และชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ที่กำลังขยายตัวขึ้นมาในสังคมสมัยรัชกาลที่ 6 ผ่านความสัมพันธ์และความขัดแย้งระหว่างครอบครัวของอินทราณีซึ่งเป็นชนชั้นสูงและครอบครัวของทองแท้ซึ่งเป็นชนชั้นกลางร่ำรวย

เมื่อพิจารณาจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของทั้งสองครอบครัวจะเห็นได้ว่าเริ่มต้นจากการที่บิดาของอินทราณีและบิดาของทองแท้เป็นทหารเสือป่า** สังกัดกรมเดียวกัน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “บัณฑิตเป็นพี่ชายของอินทราณีและเพื่อนเก่าแก่ของทองแท้ เขารู้จักบัณฑิตเพราะพ่อของเขาเป็นทหารเสือป่าสังกัดกรมเดียวกับท่านเจ้าพระยาพ่อของบัณฑิต เคยพบเห็นกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ รักชอบนิสสัยใจคอกันจนกลายเป็นเพื่อนกันตลอดมา...”¹ และต่อมาบัณฑิตก็ขอร้องให้ทองแท้มาสอนอินทราณีเล่นแบดมินตันเป็นเหตุให้ทองแท้และอินทราณีได้มาใกล้ชิดและรักกัน ในที่สุดดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “เพื่อนรักขอร้อง ทองแท้จึงไม่มีอะไรที่จะต้องปฏิเสธ เขาไม่ได้สอน

* ชนชั้นสูงหรือที่จอร์จ วิจิตรวาทการเรียกว่า “ชนชั้นบน” นั้น คือชนชั้นที่ได้รับสถานภาพโดยกำเนิดและ/หรือมีอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนสูง มีเกียรติ และมีอำนาจพิเศษหรือการควบคุมเหนือประชาชนทั่วไป (ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” ใน *คนชั้นกลางในกระแสทุนนิยม* ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: บริษัทเอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์ จำกัด, 2548), หน้า 161.) ด้วยเหตุนี้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงถือว่าขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นสูง

** เสือป่า (Wild Tiger Corps) เป็นองค์กรที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 มีจุดประสงค์เพื่อฝึกหัดให้ข้าราชการและพลเรือนได้เรียนรู้วิชาทหาร เพื่อเป็นคุณประโยชน์ต่อบ้านเมือง รู้จักระเบียบวินัย มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สำนักงานลูกเสือแห่งชาติ, *กิจการลูกเสือไทยในสมัยรัชกาลที่ 6* [ออนไลน์] 22 เมษายน 2553 แหล่งที่มา <http://www.scoutthailand.org/scout.page/?id=01&i=18>.

¹ วราภรณ์, นิมิตรา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ บুক เซ็นเตอร์, 2550), หน้า 279.

อินทราณีเพียงเทคนิคเรื่องเบคมินตัน แต่สอนหล่อถึงเรื่องเทคนิคของความรักด้วย”²

การที่บิดาของทองแท้ซึ่ง “เป็นชาวสวนที่มีอันจะกินในจังหวัดนครสวรรค์”³ สามารถเข้าเป็นสมาชิกของเสือป่าได้เช่นเดียวกับขุนนางระดับเจ้าพระยาอย่างบิดาของอินทราณีนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นรูปแบบเศรษฐกิจใหม่ที่ก่อตัวขึ้นในสังคมศักดินาเวลานั้น กล่าวคือกลไกเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปไม่เพียงเปิดโอกาสให้มีการสะสมทุนอย่างเสรี แต่ยังทำให้ “เงิน” เป็นอีกเกณฑ์หนึ่งที่มีความสำคัญในการจัดลำดับชั้นทางสังคม ส่งผลให้บุคคลที่ไม่ได้เป็นขุนนางแต่มีฐานะมั่งคั่งอย่างชาวสวนที่ร่ำรวยเช่นบิดาของทองแท้ได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นและสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในสมาคมชั้นสูงที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งขึ้นอย่าง “เสือป่า” ได้เช่นเดียวกับขุนนางระดับสูงอย่างบิดาของอินทราณี

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของอินทราณีและครอบครัวของทองแท้ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างชนชั้นกลางร่ำรวยและชนชั้นสูงในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือในขณะที่ดูเหมือนว่าการให้ความสำคัญต่อฐานะทางเศรษฐกิจในการจัดลำดับชั้นทางสังคมของบุคคลมากขึ้น จะทำให้ผู้ที่มีฐานะร่ำรวยมีสถานะเหนือกว่าบุคคลสามัญในระดับเดียวกับตนซึ่งเป็นคนทั่วไปที่ไม่ได้เป็นเจ้าของและขุนนางเหมือนกัน และสามารถใช้เวลาที่มั่งคั่งที่ทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับมากขึ้นนี้เข้าไปเป็นสมาชิกของวงสังคมชั้นสูงได้สำเร็จ จนทำให้ชนชั้นกลางร่ำรวยเริ่มถูกมองว่ามีอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไปเป็น “ผู้ดีใหม่”^{*} อย่างไรก็ตาม การที่ชนชั้นกลางร่ำรวยเริ่มได้รับการยอมรับในสังคม และถูกมองว่าเป็น “ผู้ดีใหม่” ไม่ได้แปลว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นใหม่นี้กับ “ผู้ดีเก่า”^{**} หรือชนชั้นสูงเดิมจะดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังจะเห็นได้ว่าแม้ครอบครัวของอินทราณีและครอบครัวของทองแท้จะใกล้ชิดสนิทสนมกันในระดับหนึ่ง บิดาของทั้งอินทราณีและทองแท้เป็นเสือป่ารุ่นเดียวกัน ลูก ๆ ของทั้งสองครอบครัวก็สนิทสนมกัน ทองแท้เป็นเพื่อนสนิทของบัณฑิตและยังได้รับอนุญาตให้ใกล้ชิดกับอินทราณีถึงขั้นเป็นครูสอนเบคมินตันของเธอได้ แต่เมื่อทองแท้รักกับอินทราณี ความสัมพันธ์ของพวกเขากลับ

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 279.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 304.

^{*} ผู้ดีใหม่ หมายถึงผู้มีทรัพย์และมีการศึกษา ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีชาติกำเนิดมาจากสายราชสกุล นครินทร์ เมฆไตรรัตน์,

การปฏิวัติสยาม 2475, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์, 2535), หน้า 34.

^{**} ผู้ดีเก่าในที่นี้หมายถึงผู้ที่มีอยู่ในสังคมไทยแต่เดิมคือผู้ที่เกิดในตระกูลสูงหรือเป็นผู้ดีแต่กำเนิดนั่นเอง (ผู้วิจัย)

ไม่เป็นที่ยอมรับ บิดามารดาของอินทราณีต้องการให้เธอแต่งงานกับสมหวังซึ่งเป็นชนชั้นสูงด้วยกันมากกว่า ดังที่มารดาของอินทราณีกล่าวว่า

“คุณสมหวังเขาเป็นลูกพระยาปลัด ไล่ลูกอิน [...] หนูก็อย่าไปวุ่นวายกับใครละลูก มีคู่สมหน้าสมตาอยู่แล้ว อย่าทำให้คุณพ่อเสียใจ”

[...]

“แล้วลูกอินรักใคร อย่าบอกแม่ซะว่าเป็นเจ้าสินเด็กในบ้าน หรือ ไอ้จู้ครอกที่ไหน คุณพ่อต้องการปลุกฝังลูกให้สมหน้าสมตา ไม่มีผู้ชายคนไหนดีไปกว่าคุณสมหวังอีกแล้วนะในยุคนี้ มีผู้ชายที่คนที่พร้อมสมบูรณ์อย่างนี้ เรียนจบจากเมืองนอก ฐานะก็ดีเลิศ...คุณพ่อคงรับชายอื่นมาเป็นเขยไม่ได้หรอก”⁴

ทัศนะดังกล่าวของบิดามารดาของอินทราณีแสดงให้เห็นว่าในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงระยะเริ่มต้นของการขยายตัวของชนชั้นกลางนั้น ถึงแม้ชนชั้นกลางร่ำรวยจะได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นและสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในสมาคมชั้นสูงได้ แต่อุดมการณ์กระแสหลักของสังคมที่ยังคงใช้ความแตกต่างทางชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์ในการจัดลำดับชั้นทางสังคมทำให้ทองแท้ซึ่งเป็น “แค่ลูกชาวสวนที่บังเอิญมีอันจะกินที่จังหวัดนครสวรรค์”⁵ ยังคงถูกมองว่าอยู่คนละระดับกับอินทราณีซึ่งเกิดในตระกูลผู้ดีและเป็นบุตรสาวของเจ้าพระยาธรรมศาสตร์ ดังนั้นครอบครัวของอินทราณีจึงไม่สามารถยอมรับความรักระหว่างทองแท้กับอินทราณีได้ดังความตอนหนึ่งที่อินทราณีกล่าวว่า “พ่อแม่พี่น้องของหล่อนตัดรอนทองแท้ เพราะเขาไม่มีสกุลรุนชาติที่ทุกคนควรยกย่องสรรเสริญ”⁶

ในสายตาของครอบครัวของอินทราณี ทองแท้เป็นได้เพียงแค่ “ไอ้จู้ครอก” และ “พวกไม่มีสกุลรุนชาติ” อย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ทองแท้จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะสามารถรักกับอินทราณีได้ ดังความตอนหนึ่งที่บริวารของบิดาของอินทราณีกล่าวว่า “ไอ้จู้ครอก พวกกูหรือจะกล้าแตะต้องคุณอิน พวกกูรู้ว่าคุณอินเป็นใคร สูงส่งเหมือนนางฟ้านางสวรรค์ ไม่เหมือนมึงที่ไม่เจียมกะลาหัวไปลากเอาคุณอินไปลงนรกกะมึง”⁷ จากความเห็นของบริวารของบิดาของอินทราณีนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปรียบเทียบว่าอินทราณี “สูงส่งเหมือนนางฟ้านางสวรรค์” ในขณะที่ทองแท้เป็นแค่ “ไอ้จู้ครอกที่ไม่เจียมกะลาหัว” นั้นสะท้อนถึงความแตกต่างของชาติกำเนิดที่เป็นอุปสรรคของความรัก

⁴ วารงคณา, นิมิตรา, หน้า 280.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 304.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 290.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 295.

ของทองแท้และอินทราณีได้เป็นอย่างดี และการที่ในสายตาของชนชั้นสูงอย่างครอบครัวของอินทราณีเห็นว่าทองแท้มีอัตลักษณ์เป็น “ไอ้จู้ครอก” อย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลงนี้ การที่อินทราณีไปรักกับทองแท้จึงเป็นเรื่องที่นำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลเป็นอย่างมาก ดังที่มารดาของอินทราณีกล่าวว่า

ลูกต้องเข้าใจนะแม่อินว่าคุณพ่อต้องอับอายเสียหน้าแค่ไหนที่ลูกหายไป คุณสมหวังเองเขาก็ปิดข่าวทุกคนรู้เพียงแต่ว่าลูกเดินทางไปพักผ่อนที่ปิ้งกับเพื่อน ๆ เท่านั้น เมื่อลูกกลับมาทุกอย่างก็ต้องเป็นไปดังเดิม อย่าลืมนะแม่อินว่าลูกเป็นลูกสาวคนเดียวของแม่ ถึงคุณพ่อจะมีลูกกับเมียเล็ก ๆ หลายคนแต่ก็ไม่ได้เชิดชูเท่าแม่อิน ช่วยรักษาหน้าตาของเจ้าคุณพ่อกับชื่อเสียงวงศ์ตระกูลไว้ด้วยเถอะนะแม่อิน⁸

ด้วยเหตุนี้บิดามารดาของอินทราณีจึงไม่อาจยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างทองแท้และอินทราณีได้ถึงแม้ว่าทองแท้และอินทราณีจะหนีไปใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันแล้วก็ตาม บิดามารดาของอินทราณีก็ยังต้องการนำตัวอินทราณีกลับมาแต่งงานกับสมหวังซึ่งมีฐานะเท่าเทียมกันตามเดิม ชนชั้นกลางร่ำรวยต้องรอคอยการคลาไคลตัวทางสังคมและเศรษฐกิจอีกระยะหนึ่งซึ่งจะมาถึงในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และในช่วงหลังจากที่ระบบเศรษฐกิจของไทยกลายเป็นระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัวแล้ว ชนชั้นกลางร่ำรวยจึงจะสามารถผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวงสังคมชั้นสูงได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม นอกจากตัวบทจะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่ลงตัวระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นกลางร่ำรวยผ่านการที่ทองแท้ได้รับการยอมรับจากครอบครัวของอินทราณีได้ในขอบเขตจำกัดเนื่องจากชนชั้นสูงเป็นชนชั้นที่ให้ความสำคัญกับความแตกต่างของชาติกำเนิดอย่างมากจนทองแท้และอินทราณีต้องหนีไปอยู่ด้วยกันแล้ว ตัวบทยังสะท้อนให้เห็นถึงอคติของชนชั้นกลางที่กำลังก้าวขึ้นมามีบทบาทในวงสังคมชั้นสูงมากขึ้นผ่านความเห็นและบทสนทนาระหว่างทองคำซึ่งเป็นมารดาของทองแท้และทองแท้อีกด้วย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

คุณอินเป็นเมียฉัน เธอเป็นลูกสาวของเจ้าพระยาธรรมศาสตร์ แม่ควรจะดีใจที่ได้ลูกสะใภ้ของคุณอิน
ข้าไม่ใส่ใจ คนอย่างข้ามันพวกไพร่ไม่ต้องการเสวนากับเจ้าขุนมูลนายหรอกวะ

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 297.

ถึงเอ็งจะบอกว่าเมียเอ็งวิเศษเลิศเลอมาจากสวรรค์ชั้นไหน แต่มันก็แค่เมียเอ็ง ไม่ใช่ ลูกสะใภ้ข้า เอ็งต้องแต่งงานกับหมวยเล็กเท่านั้น ไม่งั้นเอ็งก็อยู่ที่นี้ไม่ได้ นังเมียผู้ดีของ เอ็งก็เหมือนกันหากจะอาศัยอยู่ที่นี้ก็ได้ แต่ต้องช่วยกันทำงาน ไม่ใช่มานั่งชิวเป็น คุณนายที่นี้ ข้าไม่ต้อนรับ⁹

ความเห็นของทองคำที่มีลักษณะแบ่งแยกระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นกลางนี้แสดงถึงความไม่ลงรอยกันและทัศนคติเชิงลบที่ชนชั้นกลางมีต่อชนชั้นสูง ชนชั้นกลางที่เป็นผลผลิตมาจากการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 สามารถแบ่งได้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือชนชั้นกลางในระบบราชการ ซึ่งเป็นผลผลิตมาจากการศึกษาและระบบราชการสมัยใหม่ และชนชั้นกลางร่ำรวยซึ่งเป็นผลผลิตมาจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เอื้อให้ผู้ที่มีความสามารถในการค้าสามารถแสวงหาความร่ำรวยได้อย่างเสรี ชนชั้นกลางทั้งสองประเภทนี้มีบทบาทในสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามการขยายตัวของระบบราชการแบบใหม่และระบบทุนนิยม ชนชั้นกลางในระบบราชการต้องการความก้าวหน้าในระบบราชการและต้องการมีบทบาทในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมากขึ้น เช่นเดียวกับคหบดีหรือชนชั้นกลางร่ำรวยที่ต้องการมีบทบาททางสังคมการเมืองมากขึ้นเช่นกัน¹⁰ ดังนั้นในขณะที่ด้านหนึ่งชนชั้นกลางมีความชื่นชมและเลียนแบบชนชั้นสูงเพื่อยกระดับฐานะของตนให้สูงขึ้นหรือให้ได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น ดังเช่นที่บิดาของทองแท้พยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวงสังคมชั้นสูงด้วยการเป็น “เสือป่า” การส่งเสริมให้บุตรชายคือทองแท้เลียนแบบอัตลักษณ์ของชนชั้นสูง เช่น การเป็นชายหนุ่มผู้มีการศึกษา และการเข้าสมาคมกับชนชั้นสูงด้วยการเล่นแบดมินตัน เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่งการที่ชนชั้นกลางไม่สามารถเป็นที่ยอมรับของสังคมชั้นสูงได้อย่างแท้จริง และไม่สามารถมีบทบาทในทางการเมือง และการบริหารประเทศ เศรษฐกิจ และสังคมได้อย่างที่คาดหวังก็ทำให้ชนชั้นกลางมีความรู้สึกเชิงลบต่อชนชั้นสูงซึ่งได้รับการยอมรับจากสังคมและมีบทบาทในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมากกว่า ความรู้สึกเหล่านี้มีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดนำไปสู่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งในภพอดีตของเรื่องนิมิตราได้นำเสนอความรู้สึกเชิงลบที่ชนชั้นกลางมีต่อชนชั้นสูงผ่านอคติที่ทองคำซึ่งเป็นมารดาของทองแท้มีต่ออินทราณีตั้งแต่พบกันเป็นครั้งแรก และเห็นว่าหมวยเล็กซึ่งเป็นชนชั้นกลางร่ำรวยเช่นเดียวกันเหมาะสมที่จะเป็นลูกสะใภ้ของคุณมากกว่า ความไม่ลงรอยกันทางชนชั้นดังกล่าวส่งผลให้ความรักของทองแท้และอินทราณีไม่เป็นที่

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

¹⁰ สรุปความจากนกรินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม 2475 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์, 2535)

ยอมรับจากครอบครัวของทั้งสองฝ่ายและต้องพบกับอุปสรรคมากมายจนตัวละครทั้งสองต้องพลัดพรากกันไปไกลที่สุดในชาติภพนี้

บริบททางสังคมที่เข้มงวดในเรื่องชาติกำเนิดกลายเป็นตัวลงไปเมื่อถึงภพปัจจุบัน สังคมในภพปัจจุบันของเรื่องนิมิตรานาเสนอสังคมในช่วงปัจจุบันของไทย (พ.ศ. 2550) อิทธิพลของระบบทุนนิยมได้หยั่งรากลึกในสังคมไทยแล้ว ฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันจึงกลายเป็นเกณฑ์หลักในการสร้างความแตกต่างของบุคคลในสังคม ในขณะที่อีกด้านหนึ่งอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยที่เน้นความเท่าเทียมกันในสังคมและเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ตามแนวคิดแบบมนุษยนิยมก็ได้ทำให้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถแต่มีความด้อยในทางเศรษฐกิจมีโอกาสและได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น ส่งผลให้ทองแท้ซึ่งกลับชาติมาเกิดใหม่เป็นชาติซึ่งเป็นบุตรของข้าราชการชั้นกลางคนหนึ่งในกรมที่ดินสามารถใช้ความรู้ความสามารถและความขยันหมั่นเพียรของตนพิสูจน์ตนเองจนเป็น “จิตรกรที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ” ได้สำเร็จ ชาติกล่าวถึงอดีตของตนเองว่า “พ่อมีที่เยอะเพราะเป็นเจ้าของที่ดินแถวนี้ครับ ท่านซื้อเอาไว้บ้าง รับจ้างองบ้าง พอพ่อตายก็เลยมีแต่ที่ดินไว้เป็นสมบัติของลูก ไม่มีเงินเลย ผมเองก็ต้องขายที่เอาเงินมาเรียน มาซื้อบ้าน”¹¹

ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าสังคมในปัจจุบันจะเป็นสังคมที่เปิดกว้างมากขึ้น และชื่นชมในความสามารถของมนุษย์ตามแนวคิดมนุษยนิยม จนชาติสามารถภาคภูมิใจในความสำเร็จที่เริ่มต้นจากการต่อสู้ชีวิตของตน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

เขาอธิบายอย่างไม่รู้สึกล้ออายที่จะเล่าถึงการที่เขาต้องอดทนปากกัดตีนถีบเพื่อสร้างอนาคตตนเอง แต่จะว่าไปแล้วเขาก็ไม่ใช่จะสิ้นไร้ไม้ดอกเสียเลย เพราะที่ดินแต่ละแปลงที่พ่อทิ้งไว้ให้เป็นสมบัตินั้นทำให้เขาอดตัวมีความรู้เลี้ยงตัวเองมาได้ มีบ้านเป็นของตนเองโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าให้ใคร ๆ แถมยังมีเกลอร์เล็ก ๆ แต่สวยทันสมัยเอาไว้เป็นที่พำนักอีกด้วย¹²

อย่างไรก็ตาม คำกล่าวของชาติข้างต้นนี้เราจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าบริบททางสังคมจะมีพื้นที่สำหรับให้ทุกคนแสวงหาความสำเร็จในสังคมได้มากขึ้น แต่ก็ใช่ว่าจะไม่มีประเด็นเรื่องความแตกต่างกันในสังคมอีกต่อไปเพราะอิทธิพลของระบอบประชาธิปไตยและระบบทุนนิยมเพียงแต่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจมาเป็นตัวแบ่งแยกสถานะทางสังคมแทนชาติกำเนิดโดยมิได้ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง

¹¹ วราภณา, นิมิตรา, หน้า 184.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 184-185.

นอกจากความรู้สึกของชาติแล้ว การที่สังคมในเรื่องมีการจัดลำดับความสำคัญของบุคคลในเรื่องตามฐานะทางเศรษฐกิจที่ต่างกันอย่างแนบเนียนผ่านความสัมพันธ์และสิ่งที่ตัวละครปฏิบัติต่อกันก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการแบ่งแยกความแตกต่างทางสังคมยังคงมีอยู่เพียงแต่เปลี่ยนไปเน้นที่ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นหลักเท่านั้น จึงส่งผลให้ผู้ที่มิฐานะร่ำรวยไม่ว่าจะมีชาติกำเนิดเป็นชนชั้นสูงเดิมหรือผู้ดีเก่าและเศรษฐีใหม่หรือผู้ดีใหม่ก็ตามสามารถกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้น ในขณะที่ผู้ที่มิฐานะไม่ร่ำรวยก็ต้องอยู่ในสถานะที่เป็นรองและด้อยกว่าอยู่ดี ดังจะเห็นได้ว่า หมวยเล็กที่กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นอาภาในชาตินี้เธอเป็นเพียงพนักงานบริษัทที่มีฐานะค่อนข้างยากจน ต่างจากอินทราณีที่กลับชาติมาเกิดเป็นพิมพ์ภัตรา บุตรสาวคนเดียวของมหาเศรษฐีชื่อดังระดับประเทศอย่างดุสิต ด้วยทกล่าวถึงอาภาและอินทราณีในขณะนั้นว่า “หล่อนยกมือทำความเคารพเจ้าของบ้านในฐานะที่ตนเองด้อยกว่าพิมพ์ภัตราทุกทาง หญิงสาวรับไหว้และจูงมืออาภาอย่างถื่อสนิท”¹³

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้สังคมในปัจจุบันจะแบ่งชนชั้นคนตามฐานะทางเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็ใช้คุณสมบัติภายใน เช่น ทักษะคิด อุปนิสัยใจคอ และความรู้ความสามารถในการตัดสินใจคุณค่าของบุคคลเช่นกัน ดังนั้นดุสิตซึ่งในตอนแรกคิดว่าฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคมของชาติทำให้เขาไม่เหมาะสมที่จะเป็นสามีของบุตรสาว ก็ต้องหันมาพิจารณาชาติใหม่ในมุมมองที่เปลี่ยนไป เมื่อค้นพบว่าเขามีคุณสมบัติส่วนตัวที่ดีพอจะจะชดเชยข้อด้อยอื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิมพ์ภัตราทล่าวกับเขาว่า

“คุณพ่อต้องบอกเขาสักว่าคุณพ่อตามใจหนู ให้อิสระหนูที่จะเลือกแต่งงานกับใครก็ได้ที่เป็นคนดี ที่หนูรัก และที่สังคมยอมรับ ชาติไม่ใช่คนเลว ไม่ใช่หรือคะ ถึงเขาจะไม่รวย แต่ก็มีชื่อเสียงพอสมควร หนูเชื่อค่ะว่าเขาจะเลี้ยงหนูไม่ให้ลำบากหากเราแต่งงานกัน”¹⁴

คำกล่าวของพิมพ์ภัตราข้างต้นนี้มีผลอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้ดุสิตพิจารณาชาติในมิติอื่นนอกเหนือไปจากฐานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันระหว่างชาติกับตัวเธอ จนดุสิตสามารถยอมรับชาติได้ในที่สุดและอนุญาตให้ชาติและพิมพ์ภัตราแต่งงานกัน การเริ่มให้ความสำคัญต่อคุณสมบัติภายในไม่ว่าจะเป็นความรู้ความสามารถ ศีลธรรม หรือความสำเร็จในหน้าที่การงาน ทำให้ผู้ที่มิฐานะด้อยกว่าสามารถได้รับการยอมรับจากผู้ที่มิฐานะเหนือกว่าได้ ซึ่ง

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

ส่งผลให้ความรักที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างชาติและพหุวัฒนธรรมประสบความสำเร็จสมหวังได้

2.2 ด้วยแรงอธิษฐาน: อุดมการณ์ชนชั้นกับอัตลักษณ์และชะตากรรมความรัก

ในขณะที่ในภพอดีตของเรื่องนิมิตรานำเสนอภาพสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีภาระปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ชนชั้นแบบเก่าที่ยึดชาติกำเนิดเป็นหลักและอุดมการณ์ชนชั้นแบบใหม่ที่ปฏิเสธหลักชาติกำเนิด แต่ให้ความสำคัญต่อความสำเร็จส่วนบุคคลมากกว่า ในภพอดีตของเรื่องด้วยแรงอธิษฐานนำเสนอภาพสังคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงเวลา “หลักชาติกำเนิด” ที่เป็นหลักปฏิบัติแต่เดิมในการจัดลำดับชั้นทางสังคม ตลอดจนกำหนดสิทธิ หน้าที่ และโอกาสทางสังคมของบุคคลในสังคมได้ถูกยกเลิกไปแล้วอย่างเป็นทางการตั้งแต่เกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นการใช้กำลังทางการเมืองมากกว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงความคิดของสังคมอย่างแท้จริง คนในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นเก่าที่เคยชินกับวิถีปฏิบัติแบบเดิมจึงยังคงให้ความสำคัญกับความแตกต่างของชาติกำเนิดในการตัดสินคุณค่าและความสำคัญของบุคคลในสังคมอยู่ ส่งผลให้สังคมในภพอดีตของเรื่องด้วยแรงอธิษฐานยังคงเป็นสังคมที่มีความเคร่งครัดในเรื่องชาติกำเนิดไม่ต่างจากสังคมในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมากนัก

เมื่อพิจารณาอัตลักษณ์ของตัวละครสำคัญในภพอดีต (หลังสงครามโลกครั้งที่ 2) ของเรื่องด้วยแรงอธิษฐานอย่างวราดาและผาณิตจะเห็นได้ว่าถึงแม้ “หลักชาติกำเนิด” จะถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ “ชาติกำเนิด” ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคมเวลานั้นอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่วราดาและผาณิตได้รับความยอมรับไม่เท่าเทียมกันในเรื่อง ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

คุณผาณิต...คุณนิค แม้จะเกิดที่หลังหล่อนเกือบสองปี หากเธออยู่ในฐานะที่เหนือกว่าหล่อนทุกประการ จะเรียกเพียงน้องมิได้ เพราะเธอเป็นบุตรสาวคนเดียวของคุณหญิงภรรยาเอก ไม่ใช่ลูกที่เกิดจากเมียบ่าวในเรือนเช่นหล่อน ฉะนั้นทุกครั้งที่เอ่ยขานถึงเธอจะต้องเรียกคุณนำหน้าเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง...ประหลาดดีหนอชีวิต แม้หล่อนกับคุณผาณิตจะมีบิดาคนเดียวกัน หากชีวิตต่างกันราวขาบกับดำ ว่าจะไปแล้วฐานะในบ้านของคุณหญิงสาวนับว่าเหนือกว่าพวกคนใช้หน่อยเดียว อาจจะแยกว่าเสียด้วยซ้ำตรงที่เป็นทาสผู้ไม่เคยได้รับค่าจ้างค่าอน หน้าซำยังต้องคอยฟังทั้งมารดาเลี้ยงและน้องสาวเหน็บแนมประชดประชันถึงชีวิตที่กาگیไม่ใช่หงส์ก็ไม่เชิง

อยู่ตลอดเวลา¹⁵

สาเหตุที่ทำให้วรรดาและผาณิตมีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันทั้งที่ตัวละครทั้งสองเป็นพี่น้องกันนั้นเป็นเพราะตัวละครทั้งสองมีชาติกำเนิดที่ต่างกัน วรรดาเป็น “ลูกเมียป่าว” เพราะเธอเป็นบุตรสาวของวารีซึ่งมีภูมิหลังเป็น “นั้งลูกสาวชาวนาพื้นเพต่ำไม่มีความรู้”¹⁶ ที่หนีความยากจนจากต่างจังหวัดเข้ามาเป็นคนรับใช้ในบ้านของพลโทประพจน์ซึ่งเป็นบิดาของวรรดา การถูกเชื่อมโยงอัตลักษณ์กับมารดาซึ่งเป็นชนชั้นล่าง* ทำให้วรรดาถูกมองว่ามีสถานะก้ำกึ่งหรือลึกลับแบบ “กาเกีไม่ใช่ หงส์ก็ไม่ใช่” และถูกมองว่ามีสถานะทางสังคมด้อยกว่าผาณิตซึ่งเป็น “บุตรสาวของคุณหญิงภรรยาเอก” ทั้งนี้เพราะ “หลักชาติกำเนิด” อาจจะถูกยกเลิกไปแล้วตั้งแต่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่คนในสังคมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังเป็นคนรุ่นเก่าที่เติบโตมาภายใต้อุดมการณ์ทางสังคมแบบศักดินาเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น “ชาติกำเนิด” จึงยังคงมีผลต่อโอกาสทางสังคมและการเป็นที่ยอมรับของบุคคลในสังคมในช่วงเวลานี้อยู่

ฉากสำคัญฉากหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการได้รับความยอมรับที่ต่างกันระหว่างวรรดาและผาณิตได้เป็นอย่างดีก็คือ “ฉากงานเลี้ยง” ดังที่ตัวบทบรรยายถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า

งานเลี้ยงที่คุณหญิงผกาจัดขึ้น ต้องหรูหราและงดงามเสมอแขกที่มาในงาน แต่งกายสวยงาม และคงกำลังเพลิดเพลินกับอาหารเครื่องดื่ม หนุ่ม ๆ ที่ได้รับเชิญมาล้วนแต่เป็นลูกหลานผู้ลากมากดีในสังคม พวกเข้เข้าไปโค้งสวามผู้ฐานะและศักดิ์ตระกูลไม่ด้อยไปกว่าออกไปเดินรำเพลงแล้วเพลงเล่าอย่างเพลิดเพลิน

ถึงจะเป็นงานเลี้ยงกลางวันดังที่คุณหญิงผกาออกตัวว่า ‘แค่ให้หนุ่ม ๆ สาว ๆ เขาสังสรรค์กัน’ แต่ก็เป็งานที่กล่าวขวัญถึงเป็นอย่างมากในสังคม เป็นงานที่ชวนใฝ่ฝันเหลือเกินสำหรับคนหนุ่มสาวที่อยู่ในวัยเริ่มมองหาคู่ครองอันเหมาะสม หากหญิงสาวไม่มีความรู้สักอย่างจะเข้าไปร่วมในงานแม้แต่น้อย กลับพอใจเสียอีกที่ได้มาหลบอ่านหนังสือตรงที่โปรดอยู่เพียงลำพังรู้ว่าเข้เข้าไปเสนอหน้าในงานก็รังแต่จะได้รับความหมิ่นแคลน ถูกเขากดหัวต่อหน้าแขกหรือให้เป็นที่สนุกสนานเฮฮาเท่านั้น!

¹⁵ กิ่งฉัตร, *ด้วยแรงอธิษฐาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม, 2539), หน้า 64.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

*

จุรี วิจิตรวาทการ ได้ให้คำจำกัดความของชนชั้นล่างไว้ว่าคือผู้ประกอบอาชีพที่ไม่ก่อให้เกิดเกียรติ มีรายได้ต่ำ และทำงานโดยใช้แรงงานกาย ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “การนิยามชนชั้นกลางในสังคมไทย” ใน, *คนชั้นกลางในกระแสทุนนิยม*, ณรงค์พีธีขประเสริฐ, บรรณาธิการ, หน้า 161.

หญิงสาวถือว่าโชคดียิ่งที่ปีนี้คุณหญิงผกาจัดงานวันเกิดให้คุณผาณิตแบบฝรั่ง แยกที่มาในงานช่วยกันขยำเนื้อ ปิ้งไก่แบบบาร์บีคิวทานกันเอง และมีเพื่อนสาวของคุณผาณิตอาสาแสดงฝีมือปรุงน้ำสลัดกับอาหารง่าย ๆ สองสามชนิดเพื่อความสนุกสนาน หล่อนจึงไม่เป็นที่ต้องการ ไม่ต้องหวั่นวิตกเข้า ๆ ออก ๆ ในงานกับห้องครัว ปีนี้พอเตรียมอาหารสดและอบเค้กให้เสร็จ หล่อนก็รีบหลบออกมาเลย¹⁷

เมื่อพิจารณาบทบาทของวรดาใน “งานเลี้ยง” จะเห็น ได้ชัดถึงอัตลักษณ์ที่ลึกลับและด้อยกว่าผาณิตอย่างชัดเจน เพราะถึงแม้ว่าวรดาจะเป็นบุตรสาวของพลโทประพจน์เจ้าของบ้านเช่นเดียวกับผาณิต แต่เนื่องจากเธอมีอัตลักษณ์ยึดโยงอยู่กับมารดาที่เป็นหญิงรับใช้จึงทำให้เธอมีฐานะไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมและไม่มีสิทธิ์เข้าร่วมงานเลี้ยงสังสรรค์ที่จัดขึ้นเพื่อให้หนุ่มสาวชนชั้นสูงได้พบปะกันเพื่อเลือกหาคู่ครองที่เหมาะสมในอนาคตได้ บทบาทของเธอคือการจัดสถานที่ เตรียมอาหาร เครื่องดื่ม และดูแลความสงบเรียบร้อยของงาน ไม่ต่างจากคนรับใช้คนหนึ่ง จากนั้นในขณะที่ทุกคนกำลังสนุกสนานอยู่กับงานเลี้ยง เธอก็จำเป็นต้องปลีกตัวออกจากพื้นที่ของงาน (พื้นที่ของชนชั้นสูง) ไปนั่งอ่านหนังสือนวนิยายอยู่ในมุมเงียบ ๆ มุมหนึ่งของสวนหลังบ้านเพียงลำพัง ทั้งที่ในความเป็นจริงวรดาเองก็อยากที่จะเข้าไปร่วมงานเลี้ยงดังกล่าวเช่นกัน ดังที่เธอยอมรับว่า “เป็นงานที่ชวนใฝ่ฝันเหลือเกินสำหรับคนหนุ่มสาวที่อยู่ในวัยเริ่มมองหาคู่ครองอันเหมาะสม” แต่สาเหตุที่เธอไม่มีความคิดที่จะเข้าไปร่วมงานก็เป็นเพราะ เธอตระหนักดีถึงฐานะที่ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมของตน ดังที่เธอกล่าวว่า “รู้ว่าข้าเข้าไปเสนอหน้าในงานก็รังแต่จะได้รับความหมิ่นแคลนถูกเขาคดหัวต่อหน้าแขกหรือให้เป็นที่สนุกสนานเฮฮาเท่านั้น!” สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงภาวะที่วรดา “เป็นอื่น” ในสังคมอันเนื่องมาจากการมีอัตลักษณ์ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมในเรื่องได้เป็นอย่างดี

การไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมเนื่องจากมีอัตลักษณ์ที่ยึดโยงอยู่กับชนชั้นล่างของมารดา ทำให้วรดาต้องการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของตนใหม่ด้วยการเลื่อนสถานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้น สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาของวรดาก็คือความใฝ่ฝันที่จะสำเร็จ การศึกษาระดับสูงดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

¹⁷ กิ่งฉัตร, ด้วยแรงอธิษฐาน, หน้า 62-63.

หล่อนอาจจะได้เรียนต่อจนจบ ม.ศ. 5 หรือต่อเข้ามหาวิทยาลัยด้วยซ้ำถ้า
คุณหญิงแม่ไม่ขัดเสียก่อนว่า

“เป็นผู้หญิงหล่อนจะเรียนไปมากมายทำไมยะ ค่าเรียน ค่าหนังสือ มันเงิน
ทั้งนั้น แล้วเรียนจบมาจะทำอะไร อีกหน่อยพอมิตัวก็นั่งเลี้ยงลูกอยู่กับบ้าน ออกมา
อยู่บ้านช่วยฉันดูแลบ้านยังจะดีกว่า”

หญิงสาวได้แต่นั่งก้มหน้ากลืนน้ำตา เสียหายเหลือเกินที่ไม่ได้เรียนต่ออย่าง
ที่หวัง¹⁸

สาเหตุที่การศึกษามีความสัมพันธ์กับความพยายามในการเลื่อนสถานะทางสังคมของ
วรรคาก็เนื่องมาจากการขยายตัวของทั้งระบบราชการสมัยใหม่และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตั้งแต่ใน
สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การปฏิรูปทางการศึกษาซึ่งเปิดกว้างสำหรับคนทุก
ชนชั้นมากขึ้น การศึกษาจึงเป็นช่องทางสำคัญสำหรับคนทั่วไปที่ต้องการเลื่อนสถานะทางสังคม
ไปสู่สถานะที่ดีกว่านับตั้งแต่บัดนั้น วรรคาก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ต้องการอาศัยการศึกษา
เปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของตนไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ที่ดีกว่าและได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น
ไม่ต้องอดทนอยู่ในสภาวะที่เธอเรียกว่า “มัวโง่ดักดาน” อยู่ใต้ฟ้าทำคุณหญิงอย่างไม่มีทางเผยอ
หน้าขึ้นสู้ได้!¹⁹ อีกต่อไป

เมื่อไม่สามารถเลื่อนสถานะทางสังคมผ่านการศึกษาได้สำเร็จ วรรคายังพยายามเปลี่ยน
อัตลักษณ์ของตนไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ที่ดีกว่าผ่านช่องทางที่สังคมอนุญาตให้ผู้หญิงสามารถเลื่อน
ชนชั้นทางสังคมผ่านการแต่งงานอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าวรรคามีความปรารถนาที่จะได้พบกับ
“เจ้าชายในฝัน” ผู้เข้ามาเปลี่ยนชีวิตของ “หญิงสาวก้นครัว” ให้กลายเป็น “เจ้าหญิง” เหมือนใน
เทพนิยายรัก โรแมนติก ดังที่เธอมักจะเปรียบเทียบตนเองกับ “เจน แอร์” ตัวละครเอกหญิงใน
นวนิยายเรื่องเจน แอร์ที่มีภูมิหลังใกล้เคียงกับเธอซึ่งได้พบรักกับชายหนุ่มชนชั้นสูงที่มีฐานะร่ำรวย
อย่าง “มิสเตอร์โรเชสเตอร์” ดังที่เธอกล่าวว่า “ชีวิตของเจน แอร์กำลังจะเปลี่ยนไปเมื่อได้พบกับ
มิสเตอร์โรเชสเตอร์ แล้วหล่อนเล่า...จะมีโอกาสได้พบกับมิสเตอร์โรเชสเตอร์ของหล่อนบ้าง
ไหม”²⁰ ดังนั้น เมื่อเธอได้พบกฤตย์ ตัวละครเอกชายที่มีอัตลักษณ์เชื่อมโยงกับความร่ำรวยและ
การมีชาติตระกูล เธอจึงประทับใจในตัวกฤตย์มาก ดังจะเห็นได้ว่าเธอเรียกกฤตย์ว่า “มิสเตอร์

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

โรเซสเตอร์... กฤตย์” ตั้งแต่เธอได้พบกับกฤตย์เป็นครั้งแรกและตัดสินใจเลือกกฤตย์เป็นคู่ครองในที่สุด

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของวรดา กับนวนิยายเรื่องเจน แอร์ จะเห็นได้ว่านวนิยายเรื่องเจน แอร์มีอิทธิพลต่อวรดาอย่างมาก ในด้านหนึ่งเจน แอร์เป็นสิ่งที่ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดในชีวิตของวรดา แต่ในอีกด้านหนึ่งเจน แอร์เป็นสิ่งที่ช่วยให้วรดา มีความหวังในชีวิต หวังว่าสักวันหนึ่งเธอจะพบคนที่ “ใช่” และมีชีวิตที่ดีขึ้นเหมือนกับเจน แอร์ ที่ได้มีโอกาสพบกับมิสเตอร์โรเซสเตอร์

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณา “กฤตย์” และ “มิสเตอร์โรเซสเตอร์” ซึ่งเป็นต้นแบบชายในอุดมคติของวรดาจะเห็นได้ว่าตัวละครทั้งสองมีอัตลักษณ์ที่ใกล้เคียงกันมาก กฤตย์เป็นบุตรชายของเกื้อซึ่งมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยและ ม.ร.ว. สายพิน นอกจากนี้ยังสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ทำให้กฤตย์เป็นผู้ที่มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งในด้านชาติกำเนิด ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา และอนาคตการงานที่ดี เขาจึงสามารถเติมเต็มความต้องการที่จะมีสถานะทางสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของวรดาได้ กฤตย์มีศักยภาพในการปลดปล่อยวรดาออกจากชีวิตที่ซ้ำซากจำเจ การถูกกดขี่ และตกอยู่ใน “สถานะคนชั้นสอง”²¹ ในครอบครัวได้เหมือนกับที่มีสเตอร์โรเซสเตอร์สามารถเปลี่ยนชีวิตของเจน แอร์ให้ดีขึ้นได้ นอกจากนี้เขายังสามารถเติมเต็มความรู้สึกขาดความรัก ความอบอุ่น และความขมขื่นที่เธอได้รับจากการถูกกดขี่และการไม่เป็นที่ต้องการของคนรอบข้างด้วยความรัก ความอบอุ่น และการเห็นคุณค่าในตัวเองซึ่งเธอไม่ได้รับจากใครมาก่อนได้ เป็นอย่างดี ด้วยบทบรรยายถึงความรู้สึกที่วรดาที่มีต่อกฤตย์ว่ากฤตย์ได้ทำให้ “หัวใจที่เต็มไปด้วยความอ่อนล้าเจ็บช้ำมานานเกิดความรู้สึกอบอุ่นและพองโตอย่างประหลาด”²²

ดังนั้น การเข้ามาของกฤตย์จึงทำให้วรดาที่มีความหวังและมีความกล้าที่จะท้าทายกรอบของสังคมเพื่อเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตน ไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ที่ดีกว่า ซึ่งด้วยบทสนทนาการพัฒนาการก้าวสำคัญของวรดาไว้ผ่านการที่วรดา “ลอดรู้ว” ตามกฤตย์ไปบ้านของเขา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ตายละ คุณพังรั้วเสียแล้ว”

“รั้วผู้เต็มทีแบบนี้ยังงี้ก็ต้องเปลี่ยนอยู่แล้ว ช่างมันเถอะเธอเข้ามาซิ วรดา”

หญิงสาวลอดรู้วไป พุ่ล็กทุเลนิดหน่อยแต่ก็ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ชายหนุ่มรอรับอยู่แล้ว

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

เขาค้อมตัวให้หล่อนยามเอ่ยว่า “ยินดีต้อนรับคู่สวนของฉันทนรดา”²³

“การลอรื้อว” ของวรดาในที่นี้มีนัยยะมากกว่าเพียงการข้ามไปบ้านของกฤตย์เท่านั้น แต่ยังมี ความหมายเชื่อมโยงถึงการพยายามก้าวข้ามอัตลักษณ์จากอัตลักษณ์เดิมของเธอ ไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ที่ดีกว่าโดยมีกฤตย์เป็นผู้หิบบิ้น โอกาสนั้นให้ด้วยการ “ฟังรื้อว” ซึ่ง “รื้อว” นั้นมีนัยยะมากกว่าการเป็นรื้อวบ้านเท่านั้น แต่ได้เชื่อมโยงถึงกรอบของสังคมและอำนาจของผกา มารดาเลี้ยงผู้กดทับเธอให้อยู่ในสถานะทางสังคมอันต่ำต้อย ผกาเป็นตัวแทนของคนรุ่นเก่าที่พยายามรักษาระดับความแตกต่างทางสังคมระหว่างตัวเธอและผาณิตบุตรสาวของเธอกับวรดาไว้อย่างมั่นคงดังเช่นที่เธอเรียกวรดาว่าเป็น “นังจีข้ากาฝาก”²⁴ และบังคับให้วรดายอมรับความแตกต่างระหว่างวรดา กับตัวของผกาเองและผาณิตอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่าวรดาต้องเรียกผกาว่า “คุณนายแม่”²⁵ บ้าง “คุณหญิงแม่” บ้าง และต้องเรียกผาณิตว่า “คุณ”^{**} เสมอ เป็นต้น ดังนั้นถ้าหากวรดาสามารถเดินข้ามรื้อวไปบ้านของกฤตย์ได้สำเร็จ เธอก็จะสามารถมีอิสระและสถานะทางสังคมที่ดีขึ้นอย่างที่ต้องการได้ การลอรื้อวในบริบทนี้จึงอาจเชื่อมโยงถึงการแต่งงานระหว่างกฤตย์และวรดาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การที่วรดา มีสถานะทางสังคมที่ถากถางแบบ “กากก็ไม่ใช่ หงส์ก็ไม่เชิง” ทำให้วรดาถูกมองว่าไม่เหมาะสมหรือคู่ควรกับกฤตย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเปรียบเทียบกับผาณิต ซึ่งเป็นบุตรสาวของคุณหญิงภรรยาเอกที่หลงรักกฤตย์เช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่ากฤตย์สามารถเดินเข้าประตูบ้านพลโทประพจน์ไปพบกับผาณิตได้โดยสะดวก แต่ในกรณีของวรดาหลังจากกฤตย์และวรดาถูกจับได้ว่าลักลอบคบหากัน บิดามารดาของกฤตย์ก็ได้ให้คนงานรื้อรื้อวไม้เดิมที่กั้นระหว่างบ้านของกฤตย์และวรดาออก แล้วสร้างรื้อวปูนขึ้นแทนเพื่อป้องกันไม่ให้กฤตย์และวรดาลอรื้อวไปเพื่อลักลอบพบกันอีก ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

วรดา มองคนงานที่โยกย้ายจากการแต่งสวนตึ๊งฝรั่งมาทำงานเร่งด่วนนี้ก่อนค่อย ๆ ดึงถอนต้นไม้รื้อวที่ผูกเรือนด้วยความสะทอนใจ สำเนียงคิดว่าตัวเองเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทั้งรื้อวและความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเรือนไทยกับตึ๊งฝรั่ง แม้บิดา

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 586.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

* ปรากฏตลอดทั้งเรื่อง

** ปรากฏตลอดทั้งเรื่อง

จะพูดไปเสียว่า

“รีวไม่มันแก่มาแล้ว ทั้งมอดทั้งปลวก ไชนเสาเหลือแต่เปลือก ดีไม่ดี มันจะพังลงมาเป็นอันตราเสียเปล่า พ่อกับลุงก็เลยคิดกันว่าช่วยกันสร้างรีวใหม่ เคี้ยวฟันอายุเข้ามันจะล้มทับใครเจ็บตัว”

หากยามเมื่อเพื่อนฝูงของคุณหญิงผกามาเยี่ยมเยือน ระหว่างที่หญิงสาวคลาน ลูกเข้าเข้ามาเพื่อเสิร์ฟน้ำหวานกับของว่าง มารดาเลี้ยงของหล่อนจะกรีดนิ้วชี้ชวนเพื่อน คุณหญิงคุณนายชมการก่อสร้าง ยิ้มหวานติดกับความกระด้างของดวงตาคมที่กล่าวว่า

“เศรษฐีก็เอาจัดการให้คนงานมาทำรีวให้ใหม่ละ ของเก่ามันไม่มันมุเหลือเกิน รุเลี้ยวเยอะ ทั้งหมาทั้งคนบ้านเขาลอดเข้ามาสวนสนามบ้านฉันทันชั่วเย็บไปหมดทั้งวันทั้งคืน คือ... หมาพันทางตัวเมียบ้านฉันทันเนื้อมันหอมละ เขาก็ไม่ยากให้พันธุ์ดีทางบ้านเขามาผสม แต่ที่นั่นมันห้ามไม่ให้... ขอบลอดเข้ามาให้จับได้อยู่เรื่อย คุณก็เลยมาปรึกษาท่านหาทาง สร้างรีวใหม่ปีครูเสียเลย”²⁶

“รีวบ้าน” เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของกฤตย์ และวรดาตามทัศนคติของครอบครัวพ่อแม่ เพราะหากกฤตย์ต้องการพบกับผาณิต เขาสามารถเดินเข้า ประตูบ้านมาได้โดยสง่าผ่าเผย ไม่ต้องลักลอบด้วยวิธีการ “ลอดรีว” ยิ่งกว่านั้นหลังจากกฤตย์ และวรดาถูกจับได้ว่าลักลอบคบหากัน บิดามารดาของทั้งสองฝ่ายก็ตัดสินใจรีว “รีวไม่” ที่ผุพัง ออกแล้วเปลี่ยนเป็น “รีวปูน” ที่มันคงกว่าแทนซึ่งสื่อให้เห็นถึงการควบคุมความประพฤติของ กฤตย์และวรดาที่เข้มงวดมากขึ้นของตัวละครรุ่นพ่อแม่ ซึ่งในระหว่างที่รีวรีวไม่ออกเพื่อสร้างรีว ปูนนั้นเป็นช่วงเวลาที่ที่ดินของบ้านทั้งสองหลังนั้นกลับมาติดต่อกันเป็นผืนดินเดียวกันอีกครั้งโดย ไม่มีปรากฏใครมาเกี่ยวกันขวาง แต่กฤตย์และวรดากลับรู้สึกว่าจะไม่ได้มีโอกาสพบกันดังเดิมอีกแล้ว ดังที่กฤตย์กล่าวว่า “แม้จะไม่มีรีวกั้นขวาง หากปรากฏที่มากั้นระหว่างเขากับวรดานั้นกลับ หนาแน่นยิ่งกว่าก้านัก เพราะแม้แต่บิดาของเขายังออกโรงมากั้นขวาง”²⁷ ที่เป็นเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่ากำแพงที่กั้นขวางกฤตย์และวรดาออกจากกันนั้นแท้จริงแล้วไม่ใช่กำแพงของ “รีวบ้าน” แต่ เป็นค่านิยมของตัวละครรุ่นพ่อแม่ที่ยังคงให้ความสำคัญกับความแตกต่างของชาติกำเนิด

การที่ความรักของกฤตย์และวรดาต้องพบกับอุปสรรคมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฤตย์ที่ ถูกกีดกันให้เลื้อยระหว่างหญิงที่รักกับหญิงที่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วรดาเข้าใจผิดว่ากฤตย์ คิดจะกำจัดเธอให้พ้นทางเพราะพ่ายแพ้ต่อกระแสของสังคมหลังจากพบว่าเธอถูกทำร้ายและถูกขัง อยู่ในหลุมหลบภัยเก่าที่เธอเข้าใจผิดว่ามีแต่เขาและเธอเท่านั้นที่รู้จักสถานที่แห่งนี้ ดังที่เธอกล่าวว่า

²⁶ กิ่งฉัตร, ด้วยแรงอธิษฐาน, หน้า 581-582.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 624.

“นี่เขาคงตาสว่างสำนึกได้แล้วซินะว่า ผู้หญิงอย่างหล่อนมีค่าเพียงดอกหญ้า ไม่ใช่ดอกไม้ที่คู่ควรกับเขา แต่หากทิ้งไม่ได้...เลยขยี้ให้ลาญแหลกเสียด้วยวิธีนี้ซะไหมคะคุณ?”²⁸ ซึ่งความสิ้นหวังต่อความรักและชะตากรรมที่โหดร้ายนี้ได้ทำให้วรดาเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนไปโดยสิ้นเชิง เนื่องจากวรดาไม่เชื่อถือในความรักและความยุติธรรมของสังคมอีกต่อไป จึงส่งผลให้ชีวิตในชาติภพใหม่ของวรดามีบุคลิกลักษณะนิสัยที่แตกต่างจากในภพอดีตโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม หลังจากวรดาเสียชีวิตเธอได้กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นนัชมมทนต์ที่ ในขณะที่ที่กฤตย์นั้นมีชีวิตยืนยาวต่อมา ดังนั้นเวลาในภพอดีตกับภพปัจจุบันจึงห่างกันเพียงสิบเก้าปีเท่านั้น ความแตกต่างระหว่างบริบททางสังคมในภพอดีตและภพปัจจุบันจึงมีไม่มากนัก แต่การที่ตัวละครรุ่นพ่อแม่ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าได้เสียชีวิตไปหมดแล้วในภพปัจจุบันก็ได้ทำให้อิทธิพลของการแบ่งแยกชนชั้นที่เคร่งครัดที่ยังหลงเหลืออยู่ในภพอดีตช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามจารีตแบบเก่าได้สลายตามไปด้วย ดังนั้นการล้มหายตายจากไปของตัวละครรุ่นพ่อแม่จึงอาจเป็นสัญลักษณ์แทนการสิ้นสุดอย่างแท้จริงของอุดมการณ์ชนชั้นแบบเก่าที่ยึดติดอยู่กับชนชั้น

การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของนัชมมทนต์หรือวรดาในภพใหม่นี้ได้รับอิทธิพลจากความผิดหวังเจ็บปวดในอดีต ดังนั้นเราจึงเห็นว่าเธอมีโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง เช่น เธอไม่คิดว่ามิสเตอร์โรเชสเตอร์ในนวนิยายเรื่องเจน แอร์เป็นชายในอุดมคติที่เธอเฝ้ารอคอยอีกต่อไป ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “โลกความจริงที่หล่อนกำลังเรียนรู้... ไม่มีเจ้าชายคนไหนที่จะมองหญิงสาวกันครว... ไม่มี... มิสเตอร์ โรเชสเตอร์ที่จะรักจริงกับครุสาวผู้ยากจน...”²⁹ ในชาตินี้เธอเกิดมาพร้อมกับความเจ็บแค้นและความต้องการแก้แค้น ดังความตอนหนึ่งที่เธอกล่าวว่า “พวกมันที่สำหรับความอดทน...สงบเสงี่ยมเจียมตัว...และยอมเป็นฝ่ายให้อภัยเรื่อยมา”³⁰ ฉะนั้นบุคลิกภาพที่เก็บกดนิ่งเฉยของเธอจึงถูกแทนที่ด้วยความก้าวร้าว รุนแรงเมื่อถูกคุกคาม ดังที่เธอกล่าวว่า “ผู้ที่คิดทำร้ายดิฉัน มันต้องได้รับการตอบแทนอย่างสาสม”³¹ ดังจะเห็นได้ว่าก่อนจะสิ้นลมหายใจและกลับชาติมาเกิดใหม่นั้น วรดาได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้ว่า

ชาตินี้เกิดมาไกลเขลา จี้ขลาด อ่อนแอ หูเบา เป็นทาสของเขามาตลอดจึงต้องมาตาขอนาถเยี่ยงนี้ แต่ชาติหน้าลูกขอสาบานจะเป็นคนมีกำลังกายกำลังใจแข็งแกร่ง มีอำนาจเหนือใคร...ชีวิตนี้ลูกยกให้พวกเขา...แต่ชีวิตหน้าทุกสิ่งทุกอย่างที่พวกเขาและ

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 737.

พวกมันทำไว้กับลูก ลูกขอเอาคืน³²

เมื่อกลับชาติมาเกิดใหม่วรรดา (หรือนัทธมนในภพปัจจุบัน) ก็ยังคงมีสถานะทางสังคมที่ด้อยกว่าตัวละครอื่น ๆ ในเรื่อง คือเป็นเพียงพนักงานคนหนึ่งของบริษัทของกฤตย์เท่านั้น เธออาจมี “พลังพิเศษ” ที่ทำให้เธอสามารถเอาตัวรอดจากอันตรายและแก้แค้นกฤตย์ได้ แต่การที่เธอต้องใช้ “พลังพิเศษ” จัดการกับกฤตย์แทนที่จะหาหลักฐานมาดำเนินคดีกับเขาตามกฎหมายก็แสดงให้เห็นว่าสังคมยังมีความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจ ทำให้คนที่ไม่มีอิทธิพลอาจไม่ได้รับความเป็นธรรมทางกฎหมายได้ ดังที่นัทธมนกล่าวว่า “น่าฆ่า! คุณเองก็น่าจะรู้แกล้งดีกว่าใครว่ามันไม่มีประโยชน์ คนมีเงินกับคนฉลาดไม่มีวันติดคุก ผิดกับชีวิตคนธรรมดาที่ไม่มีเงิน ไม่มียศศักดิ์... ไม่มีค่าอะไร ดีแต่จะตกเป็นเบี้ยล่างเขาเสมอ”³³ ยังแสดงให้เห็นถึงความจริงอีกด้านหนึ่งของสังคมว่าช่องว่างทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงการศึกษา และอำนาจทางสังคมที่คนแต่ละคนมีต่างกันเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถได้รับความเป็นธรรมทางกฎหมายได้เท่าเทียมกันอย่างแท้จริง นัทธมนจึงเห็นว่า “น่าฆ่า” ที่จะดำเนินการตามกฎหมาย และเห็นว่า “พลังพิเศษ” เป็นทางออกที่ดีที่สุดสำหรับเธอที่จะแก้แค้นกฤตย์

อย่างไรก็ตาม นัทธมนได้ทราบความจริงในที่สุดว่าผู้ที่ทำร้ายเธอในอดีตชาตินั้นจริง ๆ แล้วคือผาดิต น้องสาวของเธอเอง และแกมแก้ว น้องสาวของกฤตย์ ดังนั้นเธอจึงสามารถปรับความเข้าใจกับกฤตย์ได้ นอกจากนี้การที่ตัวละครรุ่นพ่อแม่ได้ล้มหายตายจากไปหมดแล้ว ทำให้ความเคร่งครัดทางชาติกำเนิดหรือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยังหลงเหลืออยู่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ค่อย ๆ หมดไป ประกอบกับการที่กฤตย์ที่มีชีวิตยืนยาวมาถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนสถานะจาก “ลูก” ที่ต้องอยู่ในบังคับปกครองของพ่อแม่ไปเป็น “หัวหน้าของตระกูล” ผู้มีอิสระในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ ทำให้กฤตย์สามารถรักและแต่งงานกับคนที่มิฐานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมด้อยกว่าเขาอย่างนัทธมนได้ ดังนั้นตัวละครเอกทั้งสองจึงสามารถครองคู่อยู่ด้วยกันได้อย่างราบรื่นต่างจากในภพอดีตอย่างสิ้นเชิง

2.2.3 กฤตยา: ความรักกับความขัดแย้งทางชนชั้น

ในขณะที่ในภพอดีตของเรื่องนิมิตราและด้วยแรงอธิษฐานนำเสนอความเคร่งครัดทางชนชั้นในสังคมไทยผ่านความรักของตัวละครเอก ในเรื่องกฤตยา กลับนำเสนอความขัดแย้งทาง

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 737-738.

ชนชั้นในสังคมอียิปต์โบราณ ซึ่งมีการจัดลำดับชั้นทางสังคมโดยยึด “ชาติกำเนิด” เป็นหลัก เช่นเดียวกับสังคมศักดินาไทย โดยแบ่งออกเป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์หรือฟาโรห์ สมาชิกราชวงศ์ ขุนนาง และนักบวช และชนชั้นได้ปกครองคือราษฎรทั่วไปและทาส³⁴ เรื่องกฤตยาได้นำเสนอความขัดแย้งของชนชั้นสูงในทางการเมืองไว้ผ่านความรักสามเส้าของตัวละครสำคัญในเรื่องคือเจ้าหญิงเมอริตาเดน อัย และเจ้าชายสเมนการ และยังกว่านั้น ทมยันตียังมีกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่แปลกใหม่และน่าสนใจด้วยการให้อัยซึ่งเป็นตัวละครเอกชาย รับบทเป็นฝ่ายขัดขวางความรักของเจ้าหญิงเมอริตาเดนและเจ้าชายสเมนการซึ่งเป็นคนรักของเธอเสียเอง

การแสดงออกของเจ้าหญิงเมอริตาเดนในลักษณะ “เดินตัวตรง เคียรตรง เฉกธิดากษัตริย์ สายเลือดกษัตริย์ และราชินีกษัตริย์”³⁵ เป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเจ้าหญิงเมอริตาเดนได้ยึดโยงอัตลักษณ์ของเธอกับ “ความเป็นขัตติยนารี” ตามสถานะทางสังคมของเธอที่เป็นสมาชิกพระองค์สำคัญของราชวงศ์ ทุกความคิดและการตัดสินใจของเธอดำเนินไปภายใต้กรอบคิดแบบขัตติยนารีที่เรียกร้องให้เจ้านายสตรีคิด กระทำ และเสียสละเพื่อผลประโยชน์ของราชบัลลังก์และแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อเจ้าหญิงเมอริตาเดนทราบถึงความรู้สึกที่อัยซึ่งเป็นผู้นำทางทหารคนสำคัญมีต่อเธอ เธอจึงไม่ได้ปฏิเสธไมตรีของเขา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “หาก ‘อัย’ รู้... เท่ากับที่เจ้าหญิงเมอริตาเดนรู้... อัยพ่ายแพ้เนตรงามคุณนั้น”³⁶ ในช่วงแรกเธอจึงไม่ได้ปฏิเสธไมตรีที่อัยมีให้และยอมใกล้ชิดกับเขา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

อัย...ขุนศึกผู้มีมิสตรี้ใดพิชิตหัวใจได้ หากเมื่อร่างสูงในชุดนักรบก้าวผ่าน
 ขึ้นสู่ที่ประทับแห่งอัครนาเคนด้วยที่ท่าพระนง เท้าที่ก้าวพลันชะงัก
 มิใช่เพราะเนเฟอร์เตเต ราชินีผู้งามล้ำ
 หากด้วยเนตรงามของครุณีน้อยนั้นต่างหาก
 เนตร...ที่แลกวาดไปทางใด แม้ปรบปีกยังศิโรราบ อัยรู้ตัวแต่บัดนั้น...ขุนศึก
 มีเวลาแพ้เช่นกัน
 เธอแยม้เนียน อ่อนโยน
 [...]

³⁴ สรุปความจากไบรอัน เฟแกน, อียิปต์ ปฐพีแห่งฟาโรห์ แปลโดย คุณากร วาณิชจิรัฐพี (กรุงเทพฯ: เนชั่นเนลจีโอกราฟฟิก, 2548)

³⁵ ทมยันตี, กฤตยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม, 2553), หน้า 343.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

อำนาจ...อยู่ในมือที่แข็งแรงเท่านั้น
 อัย...รอเวลาได้ มงกุฎแห่งฟาโรห์ไม่ไกลเกินเอื้อม และเธอ...จะดำรงตำแหน่งราชินี
 เขา...เนตรงาม ฉลาดเฉลียว 'อ่าน' เขาออก³⁷

การที่ในช่วงแรกเจ้าหญิงเมอริตาเดน “แย้มเขื่อน อ่อนโยน” และไม่ได้ปฏิเสธ ไมตรีที่อัยมีให้และยอมใกล้ชิดกับอัย ทั้งที่อัยเป็นเพียงขุนนางคนหนึ่งของราชสำนักไม่ใช่เจ้านายเช่นเดียวกับเธอ เป็นเพราะในขณะนั้นกำลังอยู่ในช่วงของการสร้างบ้านแปลงเมืองและการสถาปนาพระราชอำนาจใหม่ของฟาโรห์อัครนาเดน พระบิดาของเธอ กำลังทหารและความจงรักภักดีของทหารจึงเป็นหัวใจสำคัญต่อการเมืองของฟาโรห์อัครนาเดนในเวลานั้น เจ้าหญิงเมอริตาเดนจึงพยายามรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างอัยซึ่งเป็นผู้นำทหารคนสำคัญกับราชวงศ์ไว้

แต่ภายหลังกองอำนาจของอัยแข็งแกร่งขึ้นเรื่อย ๆ ดังคำบรรยายว่า “เขาเป็นทั้งขุนศึก และหัวหน้าภิกษุผู้ทรงศักดิ์”³⁸ และ “เป็นผู้ที่กุมอำนาจส่วนหนึ่งแห่งแผ่นดิน! ใคร ๆ ย่อมรู้จักดีว่าเมื่อสิ้นฟาโรห์ อัครนาเดน ผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดทั้งทางทหารและกุมอำนาจเหนือวิหารรามอน-ราอันศักดิ์สิทธิ์คืออัย!”³⁹ นอกจากนี้อัยยังมีความมุ่งหวังทางการเมืองมากขึ้น เขาต้องการที่จะครองอำนาจทั้งหมดไว้แต่เพียงผู้เดียวด้วย การสถาปนาตนเองขึ้นเป็นฟาโรห์ ดังเช่นความตอนหนึ่งที่แสดงถึงความปรารถนาทางการเมืองของอัยดังความว่า “เขามีหวังมงกุฎฟาโรห์ มีอันแข็งแรงของเขา อำนาจอันเปี่ยมพูนจะกระชากมาเสีย...ย่อมได้!”⁴⁰ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่าทีของเจ้าหญิงเมอริตาเดนก็เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคย “แย้มเขื่อน อ่อนโยน” เป็น “เธอยกพระอังสะใส่อัย เธอเกล้งเมินไม่แลดูเขาราวกับเขาเป็นทาสชั้นต่ำอันผู้เป็นนายไม่แยแส”⁴¹ นอกจากนี้เธอยังปฏิเสธอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกและยืนยันกับเขาว่าเธอมีคนรักอยู่แล้วคือเจ้าชายสมเนกาเร ดังที่เธอกล่าวว่า “ไม่...อัย...ข้ารักสมเนกาเร!”⁴²

จุดยืนทางการเมืองของเจ้าหญิงเมอริตาเดนมีความชัดเจนมากขึ้นหลังจากอัยลอบสังหารเจ้าชายสมเนกาเรหลังจากที่ฝ่ายหลังได้แต่งงานกับเจ้าหญิงเมอริตาเดนและได้ขึ้นเป็นฟาโรห์ตัวบอบทรวงถึงสถานการณ์ตอนนั้นไว้ว่า

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 339.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 339.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 339.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 340.

เธอต้องเลือกระหว่าง...

ราชินี และ ความตาย!

ร่างแบบบางซีดตรง เนตรเธอยังเหลือบเลไปทางอื่นอยู่นั่นเอง

“เราเลือก... ความตาย!”⁴³

การเลือก “ความตาย” แทนตำแหน่ง “ราชินี” ของเจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนนั่น นอกจากจะเกิดจากความรักที่เธอมีต่อเจ้าชายสเมนการแล้ว ยังเกิดจากความต้องการที่จะไม่ให้ฐานะธิดาและราชินี กษัตริย์ของเธอเป็นประโยชน์ต่อศัตรูต่างชนชั้นอย่างอัยที่เข้ามาคุกคามอำนาจทางการเมืองของราชวงศ์ของเธอซึ่งครองอำนาจในอียิปต์มาก่อนอีกด้วย

การที่อัย เจ้าหญิงเมอร์ริตาเดน และเจ้าชายสเมนการไม่สามารถแยกระหว่างอัตลักษณ์ส่วนตัวกับการเมือง ส่งอิทธิพลโดยตรงต่อความรักและความขัดแย้งระหว่างตัวละครทั้งสามสำหรับอัยและเจ้าชายสเมนการ เจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนไม่เพียงแต่เป็นหญิงสาวที่พวกเขาหมายปองเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของแผ่นดินที่พวกเขาแย่งชิงกันครอบครองอีกด้วย ดังที่ตัวบทบรรยายถึงความรู้สึกของอัยหลังจากทราบว่าเจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนเลือกเจ้าชายสเมนการไม่ใช่เขา ความว่า

ร่างสูงมิได้ผละ หากยืนนิ่ง นิ่งราวเสาศิลา...นั่นคือคำตัดสิน มิใช่ระหว่างเธอ

กับเขา

หาก...ชีวิตสเมนการ!

บุรุษสูง บอบบาง พักตร์งามละมุน หากถ้ามีแต่งกายแบบบุรุษ มันคือสตรีรูปงามยิ่ง
แม้ถ้อยรับสั่งก็ไพเราะ อ่อนโยน...อัยเคยเหลือบแลอย่างรำคาญ

เจ้าชายผู้นิยมดนตรี และการล่าสัตว์

ผู้ไม่เคยไล่ล่ามนุษย์ ผู้ไม่เคยยื่นหัตถ์บนรถศึกท่ามกลางสายธนูราวเมฆฝน นั่นฤ

ฟาโรห์

แต่...มันจะเป็นฟาโรห์ และครอบครองนาง!⁴⁴

เนื่องจากเจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนเป็นพระธิดาของอดีตฟาโรห์ ชายคนใดก็ตามที่ได้แต่งงานกับเธอจะมีสิทธิ์ในการเป็นฟาโรห์พระองค์ต่อไป การพ่ายแพ้ในศึกแย่งชิงความรักทำให้อัยพลาดเป้าหมายไม่สามารถครอบครองดินแดนอียิปต์และตำแหน่งฟาโรห์ เหตุการณ์ที่อัยลอบปลง

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 340.

พระชนม์เจ้าชายสมเณการจึงมีความหมายมากกว่าแค่เป็นเรื่องชิงรักหักสวาทธรรมดา แต่มีนัยยะที่หมายถึงการแย่งชิงสิทธิในการครอบครองดินแดนและตำแหน่งฟาโรห์กลับคืนมาอีกด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจคือการที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงบทบาทของเจ้าชายสมเณการ ตัวละครที่เป็นคู่แข่งสำคัญของอัยทั้งในด้านความรักและการเมืองน้อยมาก ภาพลักษณ์ของเจ้าชายสมเณการเท่าที่ปรากฏอยู่ในตัวบทนั้นก็มึลักษณะ “...งามราวจำหลักเลขา หนุ่มน้อยละอองฟองโสภา... [...] บุรุษผู้ทรงลักษณะแห่งรูปโฉม รูปงาม หากอ่อนแอ!”⁴⁵ กลวิธีการนำเสนอดังกล่าวไม่เพียงทำให้ภาพลักษณ์ของความเป็นนักรบและความเป็นผู้นำของอัยโดดเด่นขึ้นเท่านั้น แต่ยังเผยให้เห็นถึงความซับซ้อนของอำนาจทางการเมืองในราชสำนักอียิปต์โบราณอีกด้วย กล่าวคือการนำเสนอให้ขุนนางอย่างอัยมีอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองสูงจนสามารถแข่งขันและท้าทายอำนาจของฟาโรห์ได้ตลอดเวลา ในขณะที่ตัวละครที่เป็นเจ้านายอย่างเจ้าชายสมเณการกลับมีความอ่อนแอ ซึ่งเป็นการเผยให้เห็นว่าฟาโรห์ไม่ได้เป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดแต่เพียงผู้เดียวจริง ๆ ตามประเพณีการปกครอง ถึงแม้ว่าฟาโรห์อัครนาเตนจะเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองแข็งแกร่งมาก่อนก็ตาม เนื่องจากการบริหารแผ่นดินมีความจำเป็นต้องกระจายอำนาจไปยังขุนนางและฟาโรห์ยังจำเป็นต้องจัดสรรตำแหน่งสำคัญทางการเมืองไปยังขุนนางคนสำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มึบทบาทในการร่วมสถาปนาอาณาจักรกับฟาโรห์อัครนาเตนอย่างอัย ความจำเป็นดังกล่าวเปิดโอกาสให้อัยสามารถสร้างอำนาจทางการเมืองที่แข็งแกร่งของตนขึ้นมาได้ กลุ่มการเมืองของอัยกลายเป็นกลุ่มการเมืองที่มีอำนาจต่อรองสูงในราชสำนัก จนในที่สุดนำไปสู่การทำทลายอำนาจของฟาโรห์ ซึ่งเห็นได้จากกรณีที่อัยตั้งคำถามต่อความเหมาะสมของเจ้าชายสมเณการ ทายาทของฟาโรห์อัครนาเตนในการขึ้นครองบัลลังก์ และแข่งขันกับเจ้าชายสมเณการอย่างเปิดเผยทั้งในทางการเมืองและความรัก ดังความตอนหนึ่งกล่าวถึงความรู้สึกของอัยที่มีต่อเจ้าชายสมเณการว่า “ริมฝีปากได้รูป หนา แยมออกอย่างเขายัน หัตถ์เช่นนี้จะครองบัลลังก์ได้อย่างไร”⁴⁶ และ “ถ้าเขา ‘อยู่’ คนอื่นต้องตาย! ตำแหน่งฟาโรห์ต้องเป็นของเขา...อัย!”⁴⁷ ซึ่งการทำทลายอำนาจทางการเมืองของขุนนางสำคัญนี้เป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในทุกราชวงศ์และหลายครั้งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ในที่สุด

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

ในกรณีของอัย เจ้าหญิงเมอริตาเดน และเจ้าชายสเมนการ การที่ความรักของตัวละครทั้งสองสามเกี่ยวพันกับการเมืองอย่างแยกไม่ออก จุดยืนและอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต่างกันระหว่างเจ้านายอย่างเจ้าหญิงเมอริตาเดนที่ต้องการรักษาอำนาจทางการเมืองของชนชั้นตนเองไว้กับขุนนางอย่างอัยที่ต้องการช่วงชิงความเป็นใหญ่ทางการเมืองในราชสำนักนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างชนชั้นเจ้านายและขุนนางในช่วงปลายสมัยฟาโรห์อัคราเคน ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างอัยและเจ้าหญิงเมอริตาเดนเกิดความไม่ลงรอยและนำไปสู่การแตกหักในที่สุดหลังจากเจ้าหญิงเมอริตาเดนตัดสินใจแต่งงานกับเจ้าชายสเมนการ เจ้าชายสเมนการซึ่งเป็นเจ้านายที่แต่เดิมไม่มีบทบาททางการเมืองในราชสำนักก็เป็นคู่แข่งโดยตรงกับอัยทั้งในทางการเมืองและความรัก ซึ่งเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและความรักที่ทับซ้อนกันอย่างแยกไม่ออกนี้ได้นำไปสู่การปะทะกันอย่างเปิดเผยของทั้งสองฝ่ายซึ่งนำไปสู่จุดจบที่ไม่เป็นผลดีกับใครเลย โดยหลังจากอัยลอบสังหารเจ้าชายสเมนการและทำพิธีให้เจ้าชายสเมนการไม่สามารถฟื้นคืนชีพในโลกหลังความตายตามความเชื่อของชาวอียิปต์ได้เพื่อเป็นการแก้แค้นเพื่อไม่ให้เจ้าหญิงเมอริตาเดนได้พบกับเจ้าชายสเมนการอีกตลอดกาล อัยเองก็ต้องมีชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวและตายจากไปอย่าง “ผู้พ่ายรัก” ในที่สุดเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“อัย...สิ่งตัวกับความเงิบเหงา เปล่าตาย สิ่งตัวกับความเศร้าหมองแห่ง
วิญญานจวบจนชีวิตดับขัย จิตวิญญานทั้งหลายเฝ้าดูการจากไปของอัยอย่างหดหู่
กระเสดจสายฟ้าพุ่งปราดไปยังขอบฟ้าอันห่างไกล ทุกวิญญาน ‘รู้’ อัย...ขออธิษฐาน
ไปสู่ดินแดนไกลจากถิ่นเดิม อัย...หลักสี่นี้ทุกอย่างด้วยความขมขื่น”⁴⁸

อย่างไรก็ตาม ในภพปัจจุบัน หลังจากอัยกลับชาติมาเกิดใหม่ที่ประเทศไทยเป็น โอลวิลแล้ว เขาก็ยังคงไม่เป็นอิสระจากอัยซึ่งเป็นตัวตนเดิมในอดีตชาติของเขาอย่างแท้จริง ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

โอลวิลรู้สึกประหนึ่งว่า ตนเองเคยคุ้นกับชื่อกับหน้าที่แห่งโลกจิตวิญญาน
เขาเกือบจะเชื่อมชีวิตของตนเองกับ ‘อัย’ ได้สนิท
บุคคลทั้งสองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
อัยผู้ทรงอำนาจแห่งชีวิต เฉกเช่นเขา อัยผู้ยโส ทรนงก็เช่นเขา และ...อัย...

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 308.

ผู้พายแพ้นตรงาม...⁴⁹

การที่ไอลวิลยังคงมีอัตลักษณ์ที่ยึดโยงอยู่กับความเป็นศักดิ์นาของอัยในภพอดีต ทำให้เขามีลักษณะแตกต่างจากคนทั่วไป ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ลักษณะของไอลวิล สะดุดตาแก่ผู้พบเห็นทั้งปวง เมื่อเขาเป็นเด็ก เขาก็โดดเด่นผิดเด็กอื่น ๆ และเมื่อเขาเป็นหนุ่ม... ทุกคนยำเกรงโดยไม่มีเหตุผล ร่างสูง ตรง ผิวกรำ ค่ายรูปหล่อสำริด ดวงหน้าเข้ม คม คู จิ้งขัง เหนืออื่นใด ตามีอำนาจ

[...]

กระแสแห่งอำนาจจะแผ่ออกจากตัวเขาอย่างประหลาด เมื่อรวมกับลักษณะผอง ถือตัวจัด ทำให้ยากที่จะมีคนเข้าใกล้ชิดเขาได้

เขาโดดเด่น อยู่ในโลกอันเงียบเหงานั้น⁵⁰

การที่ไอลวิลยึดโยงอัตลักษณ์ของตนเองกับตัวตนในอดีตชาติที่เป็นชนชั้นสูงทำให้เขาโดดเด่น มีสง่าราศี และน่าเกรงขามในสายตาของผู้อื่น ดังที่ตัวบทกล่าวว่า “ทุกคนยำเกรงโดยไม่มีเหตุผล” เพราะแม้แต่นายแพทย์สุนทร ผู้อำนวยการ โรงพยาบาลที่เป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของเขาซึ่งเป็นแพทย์คนหนึ่งใน โรงพยาบาลเท่านั้นก็ยังมีรู้สึกว่

นี่ก็อีก... นาน ๆ หนอกนายแพทย์ไอลวิลจะชอบใจใคร เขาทำทำจรรยาว่า คนทั้งแผ่นดินมีหน้าที่กระทำทำให้เขาทั้งนั้น และก็แปลก... จะเต็มใจหรือไม่เต็มใจ ทุกคนต้องกระทำให้เขาจริง ๆ

รวมทั้งจะได้ทุกอย่างที่เขาอยากได้

เขาทำจรรยา เขาถือ ‘เจ้าชีวิต’ กระนั้น!

ประตูลิฟต์เปิดออก นายแพทย์ไอลวิลทำท่าคล้ายจะก้าวผ่านออกไป หากเมื่อถูกคิดถึงอาวุโสได้เขาจึงชะงัก รอให้นายแพทย์ผู้อำนวยการผ่านออกไปก่อน ผู้มากด้วยอาวุโสกลับรำคาญตัวเองนิด ๆ เพราะ ‘รู้สึก’ คล้ายตนกำลังเดินผ่านผู้ทรงอำนาจกว่ากระนั้น⁵¹

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ในขณะที่การยึดติดกับความเป็น “อัย” หรือความเป็นชนชั้นสูงอียิปต์ในอดีตชาติทำให้ ไอลวิลมีบุคลิกภาพที่โดดเด่นและน่าเกรงขาม แต่ก็ทำให้เขาถูกมองว่า “ขโส ไม่มีมนุษยสัมพันธ์”⁵² และทำให้เขาไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับคนรอบข้างได้ จนกลายเป็นคนที่แปลกแยกจากสังคมในที่สุด ดังที่ตัวบทกล่าวว่า “เขาโดดเดี่ยว อยู่ในโลกอันเงียบเหงา”

ในขณะที่อัยกลับชาติมาเกิดใหม่เป็นไอลวิล เจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนมาร์กแบ่งภาควิद्यญาณส่วนหนึ่งของเธอกลับมาเกิดใหม่เป็นกฤตยาในประเทศไทยเช่นกัน ในขณะที่วิทยญาณอีกส่วนหนึ่งยังคงอยู่ในโลกวิทยญาณ แต่อย่างไรก็ดีกฤตยาก็ยังคงไม่เป็นอิสระจากเจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนมาร์กในโลกวิทยญาณอย่างแท้จริง ดังที่ตัวบทกล่าวว่า “ทั้งสองเป็นประหนึ่งสิ่งเดียวกัน”⁵³ และ “อดีตและปัจจุบัน พิลิปทั้งสองเชื่อมอยู่ในตัวเธอ หาก... กฤตยายอมรับโดยดี”⁵⁴ การที่กฤตยา ยังคงไม่เป็นอิสระจากเจ้าหญิงเมอร์ริตาเดนมาร์กนี้ทำให้กฤตยาก็เหมือนกับไอลวิลคือมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากคนทั่วไป ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

รสสีขาวของโรงแรมจอตเทียบุตรจะจรดด้านหน้า พนักงานเปิดประตูลด
ด้านหลังให้พลาจโค้งคำนับลง ซึ่งโดยปกติจะแค่ผงกหัวพอเป็นพิธี หากครั้งนี้ ‘อะไร’
อย่างหนึ่งทำให้เขาก้มต่ำกว่าปกติ ต่ำอย่างจะรับรู้ว่าจะแก่ผู้ก้าวลงมาจะเป็นผู้ทรงเกียรติสูง
ร่างระหงก้าวผ่าน... กลิ่นระเหยที่ตามไปคือกลิ่นหอมของดอกบัว...แสงโคมไฟ
ระย้ากลางห้องต้องเสี้ยนผม ทำให้เกิดประกายวาวราวกับล้อมรอบด้วยมงกุฎทองกระนั้น
[...]
บัดนี้... เธอ... ผู้นั้นมาขึ้นนั่ง ด้วยราศีที่ทำให้ผู้พบเห็นขยาดขยั้น... สมุดเซ็นชื่อ
ถูกเลื่อนเข้ามา นิ้วประกอบด้วยปลายเล็บ... ทาสีทองแวววาม!⁵⁵

การที่กฤตยาเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของตนกับความเป็นชนชั้นสูงอียิปต์ในอดีตชาติ เช่นเดียวกับไอลวิล ทำให้เธอมีสง่าราศีเหนือกว่าคนทั่วไป ดังที่เธอสามารถทำให้พนักงาน โรงแรมถึงกับ “โค้งคำนับลง” ในลักษณะที่ “ก้มต่ำกว่าปกติ ต่ำอย่างจะรับรู้ว่าจะแก่ผู้ก้าวลงมาจะเป็นผู้ทรงเกียรติสูง” แต่ขณะเดียวกันสง่าราศีของเธอก็ “ทำให้ผู้พบเห็นขยาดขยั้น” และความรู้สึกที่เป็นที่ “ขยาดขยั้น” ในสายตาของผู้อื่นนี่ก็ส่งผลให้กฤตยา “แปลกแยก” จากคนทั่วไปและไม่สามารถ

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้อย่างแท้จริงด้วยเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “แต่ในความไม่ชอบ ทุกคนก็มักยืนอยู่ด้วยเสมอ ไอลิวิลกวาดตาไปรอบห้อง เธออ้างว้าง เดียวดาย เช่นกัน”⁵⁶

ยิ่งกว่านั้นการยึดติดกับตัวตนเดิมในอดีตชาติ นอกจากจะทำให้ทั้ง ไอลิวิลและกฤตยาต้องมีอัตลักษณ์ที่แปลกแยกจากสังคมแล้ว ยังทำให้ตัวละครทั้งสองต้องขัดแย้งกันเองอีกด้วย เพราะกฤตยาต้องการให้ไอลิวิลปลุกวิญญาณของเจ้าชายสเมนการเรขึ้นมาอีกครั้งเพื่อช่วยให้เจ้าหญิงเมอริตาแดนใต้ครองรักกับเจ้าชายสเมนการเรอีกครั้งในโลกวิญญาณ ดังที่เธอกล่าวกับเจ้าหญิงเมอริตาแดนว่า “เจ้าหญิง... ตีจะช่วย”⁵⁷ หลังจากที่เจ้าหญิงเมอริตาแดนเล่าให้เธอฟังว่า “อัญชลิตพอที่จะสกัดกั้นไว้ มิให้เราพบกันไม่ว่าในภพใด!”⁵⁸ แต่ไอลิวิลซึ่งยังคงไม่เป็นอิสระจากตัวตนและความแค้นในอดีตชาติกลับปฏิเสธที่จะช่วยกฤตยาในตอนแรก ดังที่เขากล่าวว่า “ไม่ ข้าสาบานไว้แล้วว่า ไม่”

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าไอลิวิลและกฤตยาต่างไม่มีอิสระจากตัวตนในอดีตชาติ แต่ไอลิวิลก็แตกต่างจากกฤตยา เพราะในขณะที่กฤตยายินดีที่จะยึดโยงอัตลักษณ์ของตนเองกับโลกศักดิ์นาในอดีตสิ่งที่เธอยืนยันกับทุกคนว่าเธอคือ “ตี ฉั่นชื่อตี”⁵⁹ ซึ่งเป็นชื่อที่สื่อถึงความผูกพันระหว่างตัวเธอกับเจ้าหญิงเมอริตาแดน แต่ไอลิวิลกลับต้องการที่จะเป็นอิสระจากความทุกข์ในอดีตชาติดังที่อัยเคยตั้งจิตอธิษฐานต่อเทพเจ้าสูงสุดที่เรียกว่า “พระบิดาเจ้า” ในภพอดีตว่า “...พระบิดาเจ้า ขอให้ข้าไปไกลแสนไกล ไปสู่ภพอื่น แคนดินถิ่นอื่น อย่าให้มีใคร ทำให้ต้องเจ็บ ต้องปวดอีกเลย!”⁶⁰ ดังนั้นในด้านหนึ่งไอลิวิลยังคงยึดโยงอัตลักษณ์ของตนเองกับความเป็นชนชั้นสูงอียิปต์ แต่ในอีกด้านหนึ่งเขาก็พยายามที่จะปฏิเสธการรับรู้ถึงเรื่องราวในอดีตชาติที่ทำให้เขาเป็นทุกข์ด้วยเช่นกัน ดังที่กล่าวกับกฤตยาว่า “หรือพูดให้ถูกผมพยายามจะ ‘ไม่รับรู้’ มากกว่า ซาติภพควรเกิดดับเป็นไปตามวัฏจักร ทำไม่จะต้องผูกพัน ยึดโยงกัน หากใครก็ตามยังพยายามยึดชาติ ยึดภพ ชีวิตจะไม่มีความสุข ผมพยายามจะตัดรอน คุณ...พยายามจะยึดโยง”⁶¹ และ “ก็ทำไมเราจะต้องยอมรับรู้

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 238.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 229-230.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

อดีตสมบูรณ์ในตัวมัน ถ้าเราถือความตายเป็นการจบตอนของชีวิต เราจะนำมาพัวพันกับเรา
ทำไม”⁶²

ความต้องการมีอิสระในชีวิตของตนเองอย่างแท้จริงทำให้โอลิวีลซึ่งยอมรับใน
เหตุผลของกฤตยาที่ว่า

“และนั่นคือกฎแห่งกรรมที่จะระเบิดเป็นลูกโซ่ไม่มีสิ้นสุด น้อยคนนักที่จะ
ทำให้ห่วงลูกโซ่สิ้นสุดลงได้ ศาสนาพุทธเรียกนิพพาน... ฉะนั้น วันนี้ของท่านก็คือ
ห่วงลูกโซ่ห่วงหนึ่งของอดีต อัย... ท่านปฏิเสธความเป็นไปของท่านไม่ได้เท่ากับที่
ปฏิเสธความรับผิดชอบในสิ่งที่ท่านทำมาแล้วไม่ได้ การระเบิดต่อเนื่องต้องดำเนิน
ไปตามกฎหรือแรงระเบิดด้วยกิเลส ตัณหา คับมอดสนิตด้วยกรรม หากมิใช่ท่าน
บังคับให้หยุด”⁶³

คำกล่าวของกฤตยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กล่าวว่า “วันนี้ของท่านก็คือห่วงลูกโซ่ห่วงหนึ่ง
ของอดีต อัย... ท่านปฏิเสธความเป็นไปของท่านไม่ได้ เท่ากับที่ท่านปฏิเสธความรับผิดชอบในสิ่ง
ที่ท่านทำมาแล้วไม่ได้” ทำให้เขาตระหนักถึงสัจธรรมที่ว่า การหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธไม่ยอมรับรู้ถึง
เรื่องราวในอดีตชาติไม่สามารถทำให้เขาพ้นจากความทุกข์ได้ เพราะการไม่ยอมรับรู้ไม่สามารถทำ
ให้เขาเป็นอิสระจากความแค้นในอดีตชาติที่ผูกพันเขาให้เป็นทุกข์อยู่ได้อย่างแท้จริง ดังนั้นถ้าหาก
เขาต้องการพ้นจากความทุกข์ เขาก็ต้องละวางความแค้นให้ได้ โอลิวีลจึงตัดสินใจหันมาร่วมมือกับ
กฤตยาเผชิญหน้ากับความแค้นด้วยการปลดปล่อยดวงวิญญาณของเจ้าชายสมเนกาเรซึ่งเป็นศัตรู
เก่าในอดีตชาติของเขา ซึ่งในขณะที่เดียวกันก็เท่ากับเป็นการปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจาก
ความแค้นที่ทรมานเขามานานถึงสี่พันปีด้วยเช่นกัน

นอกจากการที่โอลิวีลตัดสินใจละวางความแค้นจนสามารถปลดปล่อยวิญญาณเจ้าชาย
สมเนกาเรให้เป็นอิสระจะทำให้ตัวเขาเป็นอิสระจากชาติภพในอดีตที่ผูกพันให้เขาเป็นทุกข์แล้ว
เขายังช่วยปลดปล่อยให้กฤตยาเป็นอิสระจากตัวตนในอดีตของเธอเช่นกัน เพราะเมื่อภารกิจ
ปลดปล่อยดวงวิญญาณเจ้าชายสมเนกาเรสำเร็จลง ภาระผูกพันระหว่างกฤตยากับเจ้าหญิง
เมอริตาเตนและโลกอดีตก็สิ้นสุดลง เจ้าหญิงเมอริตาเตนแยกตัวออกจากกฤตยากลับไปอยู่ในโลก
วิญญาณของเธออย่างถาวรกับเจ้าชายสมเนกาเร ตัวตนที่แท้จริงของกฤตยาซึ่งก่อนหน้านี้ถูกทับไว้

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-146.

ภายใต้การควบคุมของเจ้าหญิงเมอริตาเดนจึงกลับมาเป็นอิสระอีกครั้งเช่นกัน การเป็นอิสระจากตัวตนและความแค้นในอดีตชาติได้ทำให้กฤตยาและไอลวิลสามารถเข้าใจและรักกันได้ในที่สุด

ยิ่งกว่านั้น การที่ตัวละครทั้งสองละทิ้งอัตลักษณ์ความเป็นชนชั้นสูงอียิปต์ในอดีตชาติและหันไปสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่มีลักษณะเหมือนชนชั้นกลางทั่วไป กล่าวคือ ไอลวิลเป็นเพียงนายแพทย์ธรรมดา ๆ คนหนึ่ง และกฤตยาที่เป็นเพียงนักวิชาการด้านภาษาโบราณคนหนึ่ง ทำให้พวกเขาประสบความสำเร็จในชีวิต ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้นำแรงงานในสายตาของผู้อื่นเท่าเดิม แต่ตัวละครทั้งสองก็ได้เพื่อนฝูงและครอบครัวที่อบอุ่นกลับคืนมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากตัวละครทั้งสองมีลูกเล็ก ๆ ด้วยกันหนึ่งคน ชีวิตคู่ของพวกเขาก็ยังเป็นสุขและสมบูรณ์แบบมากขึ้น และที่สำคัญคือได้รับการยอมรับที่แท้จริงจากสังคม ทำให้ไม่ต้องอยู่ในภาวะ “แปลกแยก” จากสังคมอีกต่อไป

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นได้ว่าบริบททางสังคมมีผลอย่างยิ่งต่อการล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จในความรักของตัวละครเอกในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย ดังจะเห็นได้ว่าความเคร่งครัดของสังคมในเรื่องชนชั้นที่มี “ชาติกำเนิด” เป็นเกณฑ์สำคัญในการจัดลำดับชั้นของบุคคลในสังคมในภพอดีตนั้นนำไปสู่ความขัดแย้งและความรักที่ไม่สมหวังของตัวละครเอกที่มีความรักต่างชนชั้นต่อกัน ในขณะที่บริบททางสังคมที่คลี่คลายไปของสังคมไทยในปัจจุบันจากอิทธิพลของแนวคิดสมัยใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของบุคคลอย่างทัศนคติของคนคนนั้น ความรู้ความสามารถ และความสำเร็จส่วนบุคคลมากขึ้นก็ทำให้ความรักต่างชนชั้นของตัวละครเอกในภพปัจจุบันเป็นเรื่องที่สังคมในปัจจุบันให้การยอมรับได้มากขึ้น ส่งผลให้ตัวละครเอกสามารถประสบความสำเร็จสมหวังได้ในชาติภพนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

มิติเพศสถานะ: ความเป็นกุลสตรีและความเป็นสุภาพบุรุษในสังคมไทย

ถึงแม้ว่า เพศหญิงเพศชายจะเป็นข้อเท็จจริงทางสรีระ แต่ความเป็นหญิง ความเป็นชาย หรือประเด็นเรื่องเพศสถานะ (Gender) เป็นเรื่องการประกอบสร้างทางสังคมวัฒนธรรม เนื่องจาก วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดว่าหญิงและชายควรจะปฏิบัติตัวอย่างไร คิดอย่างไร วางตัว และคาดหวัง อย่างไม่ต่อผู้อื่น ดังนั้นความเป็นชายและความเป็นหญิงที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้สังคมต่างช่วงเวลากัน จึงมีความแตกต่างกันไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียด ต่อไป

3.1 แต่ปางก่อน: พัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายในสังคมไทย

ในเรื่องแต่ปางก่อน แก้วแก้วได้นำเสนอการประกอบสร้างความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชายที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัยผ่านอัตลักษณ์ของตัวละครที่เปลี่ยนไปในแต่ละภพชาติ นับตั้งแต่ในชาติภพแรกสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญที่มีการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายแบบใหม่จากตะวันตกกับอุดมการณ์ดั้งเดิมของไทย ภพชาติที่ 2 นำเสนอช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งอิทธิพลตะวันตกหลังไหลสู่สังคมไทยมากขึ้นจึงเป็นช่วงของการแสวงหาความพอดีระหว่างการรักษาความเป็นหญิงความเป็นชายแบบเดิมไว้กับการรับอิทธิพลในเรื่องเพศแบบตะวันตกและในภพชาติที่ 3 หรือภพชาติปัจจุบันตามท้องเรื่องนำเสนอภาพอัตลักษณ์ความเป็นหญิงความเป็นชายตามอุดมคติของสังคมไทยที่มีความชัดเจนมากขึ้น

ในภพชาติแรกสมัยรัชกาลที่ 6 เจ้านางม่านแก้วหรือเจ้านางน้อยมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นแตกต่างจากผู้หญิงคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมสมัยกับเธอ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “หายากทีเดียวผู้หญิงที่อ่านภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้ ญาติๆ ของฉันดูจะไม่มีใครเป็นกันสักคน”¹ และ “ก็เธอออกอ่อนหวาน แล้วก็เก่งหลายอย่างท่านชายใหญ่ประทานหนังสือมาให้ เธอก็อ่านได้หมด”² การที่เจ้านางม่านแก้วไม่เพียงแต่เป็นกุลสตรีที่เรียบร้อยอ่อนหวานเท่านั้น แต่ยังมีความรู้ความสามารถ

¹ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2548), หน้า 145.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

อ่านภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้ทำให้เจ้านางม่านแก้วเป็นตัวแทนของ “แม่เรือนสมัยใหม่” ซึ่งเป็นรูปแบบความเป็นหญิงแบบใหม่ที่มีต้นแบบมาจากกุลสตรีตะวันตกที่ผู้หญิงไม่เพียงต้องเรียบร้อยอ่อนหวานเป็นแม่บ้านแม่เรือนแต่ต้องมีความรู้ไปพร้อมกันด้วยในสายตาของท่านชายใหญ่ซึ่งเป็นเจ้านายรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก เจ้านางม่านแก้วซึ่งมีคุณสมบัติแบบ “แม่เรือนสมัยใหม่” มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะเป็นภรรยาของเขา เนื่องจากการได้รับอิทธิพลความคิดในเรื่องเพศแบบตะวันตกทำให้ท่านชายใหญ่ต้องการภรรยาที่สามารถดูแลได้ทั้งบ้านเรือนและเป็น “เพื่อนคู่คิดของสามี” ได้ด้วยซึ่งตามโลกทัศน์แบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมตะวันตกเห็นว่าผู้หญิงที่เป็น “แม่เรือนสมัยใหม่” นั้นเป็นผู้หญิงที่มีความเพียบพร้อมและสามารถจัดหาความสุขของสามีได้มากกว่าผู้หญิงแบบเก่า ท่านชายใหญ่จึงชื่นชมและต้องการจะแต่งงานกับเจ้านางม่านแก้ว

ความคิดดังกล่าวของท่านชายใหญ่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับความเห็นของมารดาคือหม่อมเพี้ยซึ่งมีอุดมการณ์ทางเพศแบบเก่าหรือแบบกระแสหลักของสังคมในเวลานั้นที่เห็นว่าผู้หญิงต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน และไม่ควรมุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมืองทำให้ท่านเห็นว่าท่านหญิงแต่ซึ่งเป็นหญิงชั้นสูงที่มีกิริยาเรียบร้อย มีความเป็นแม่บ้านแม่เรือนเต็มตัวมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นภรรยาของท่านชายใหญ่และเป็นสะใภ้ของท่าน ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงท่านหญิงแต่ว่า “เธอชอบร้อยมาลัยทำขนมเสียมมากกว่า”³ และสะท้อนผ่านบทสนทนาระหว่าง ท่านหญิงแต่และหม่อมเพี้ย ความว่า

“แล้ววันเสาร์นี้ หญิงจะมาอีกค่ะหม่อมป้า” ท่านหญิงรับสั่งอย่างอ่อนหวาน
กับหม่อมเพี้ย “จะมาเรียนปอกมะพร้าวให้คล่องเสียที”
“วู้! ฝีมือหญิงน่าจะงามแล้ว” หม่อมเพี้ยอุทานอย่างถูกอกถูกใจ [...]⁴

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-146.

ในความเห็นของหม่อมเพ็ญนอกจากเจ้านางม่านแก้วจะมีฐานะด้อยกว่าท่านหญิงแต่เพราะเป็นเจ้านางลาว ซึ่งตามค่านิยมในยุคนั้นลาวเป็นความเป็นอื่นทางชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่าความเป็นไทย ดังจะกล่าวถึงในบทต่อไป เจ้านางม่านแก้วยังมีพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับความเป็นหญิงในอุดมคติของหม่อมเพ็ญคือสนใจในวิชาการความรู้และเรื่องการบริหารเมือง ซึ่งเป็นเรื่องของผู้ชาย ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงเจ้านางม่านแก้วว่า “พระบิดาจึงไว้พระทัยให้ทำหน้าที่เลขานุการช่วยท่านคันคว้าเรียบเรียงตำรับตำราต่างๆ” หม่อมเพ็ญจึงต่อต้านอย่างมากเมื่อท่านชายใหญ่จะเลือกเจ้านางม่านแก้วมาเป็นภรรยาแทนท่านหญิงแต่

การปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ความเป็นหญิงแบบ “แม่เรือนสมัยใหม่” ตามความเห็นของท่านชายใหญ่และความเป็น “แม่ศรีเรือนยุคเก่า” ของหม่อมเพ็ญซึ่งเป็นมารดาของท่านชายใหญ่ นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังต่อความเป็นหญิงในสังคมไทยที่ค่อยๆ เปลี่ยนไป ผู้หญิงในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มถูกคาดหวังจากสังคมมากขึ้นคือไม่เพียงแต่ต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีเท่านั้น แต่ยังต้องมีความรู้และเป็นเพื่อนคู่คิดของสามีได้ด้วยซึ่งตามโลกทัศน์ของ “คนหัวก้าวหน้า” ในยุคนี้นมองว่าการที่ผู้หญิงมีความรู้และเป็นเพื่อนคู่คิดของสามีนั้นแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมระหว่างเพศทั้งในทางสังคมคือการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับผู้ชาย และในทางครอบครัวที่สามีภรรยา มีฐานะทัดเทียมกัน ไม่ใช่ภรรยาเป็นฝ่ายปฏิบัติตามสามีอย่างเดียวซึ่งความเท่าเทียมทางเพศเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความศิวิไลซ์เช่นเดียวกับสังคมตะวันตกได้ ในภพชาติแรกของเรื่องแต่ปางก่อนนี้การไม่ลงรอยกันระหว่างอุดมการณ์แบบใหม่และแบบเก่านี้ส่งผลให้หม่อมเพ็ญไม่ยอมรับเจ้านางม่านแก้วซึ่งมีอัตลักษณ์แบบหญิงสมัยใหม่ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ความรักของเจ้านางม่านแก้วต้องพบกับอุปสรรคและพลัดพรากจากกันไป ในชาตินี้ อย่างไรก็ตาม การจบตอนของภพชาติแรกด้วยการที่เจ้านางม่านแก้วซึ่งเป็นตัวแทนของ “แม่เรือนสมัยใหม่” พ่ายแพ้ต่อฝ่ายของหม่อมเพ็ญและท่านหญิงแต่ซึ่งมีอุดมการณ์ทางเพศแบบเก่านั้นยังอาจเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นว่าถึงอย่างไรก็ดี “ความเป็นแม่ศรีเรือนยุคเก่า” ก็ยังเป็นอุดมการณ์ความเป็นหญิงกระแสหลักในยุคนี้อยู่

ต่อมาในภพชาติที่ 2 ด้วยทศได้นำเสนอภาพสังคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมตะวันตกแพร่หลายเข้ามาสู่สังคมไทยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทางนักเรียนไทยจำนวนมากที่สำเร็จการศึกษาและเดินทางกลับมาจากประเทศในตะวันตก ส่งผลให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงไปในสังคมไทยและการประทะกันของอุดมการณ์ความเป็นหญิงกระแสหลักของ
และความเป็นหญิงแบบตะวันตกมากขึ้น

บริบททางสังคมในภพชาติที่ 2 นี้เปิดกว้างมากขึ้นเนื่องจากสังคมไทยได้รับกระแส
อารยธรรมตะวันตกอย่างต่อเนื่อง และรัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อความเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงกับ
ผู้ชายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งได้ดำเนินนโยบายเพื่อ
สร้างความเท่าเทียมทางเพศในสังคมไทยอย่างจริงจัง เช่น มีการขยายการศึกษาระดับต่าง ๆ เพื่อให้
ผู้หญิงมีโอกาสทางการศึกษาและการประกอบอาชีพการงานเท่าเทียมกับผู้ชายมากขึ้น เป็นต้นว่า
ได้ขยายการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี จัดตั้งวิชิรพยาบาลเพื่อส่งเสริมอาชีพพยาบาล ขยาย
หลักสูตรการศึกษาของกรมสาธารณสุข และจัดตั้งโรงเรียนนักสังคมสงเคราะห์ขึ้นในสำนัก
วัฒนธรรมฝ่ายหญิง รวมทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถสอบชิงทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศและ
เข้ารับราชการได้เช่นเดียวกับผู้ชายอีกด้วย⁵ ในบริบทเช่นนี้ เจ้านางม่านแก้วที่ได้กลับชาติมาเกิด
ใหม่เป็นราชาวดีมีโอกาสและส่วนร่วมทางสังคมตลอดจนการประกอบอาชีพการงานมากขึ้น
ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่

นวนนี้ถึงตัวเอง ความจริงการยึดอาชีพครูเป็นสิ่งที่ไม่แปลกนักสำหรับหญิงสาว
เช่นหล่อนในสมัย พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่สงครามมหาเอเชียบูรพาเพิ่งจบลงไม่กี่ปีกุลสตรี
ผู้มีการศึกษาจบชั้นมัธยมจากโรงเรียนสตรีมีชื่อเสียงออกจะนิยมอาชีพอื่นได้ยากเต็มที
หากไม่ศึกษาต่อชั้นมหาวิทยาลัย แต่ถึงกระนั้นราชาวดีก็ไม่คิดว่าหล่อนจะได้เป็นครูใน
โรงเรียนกุลณารีวิทยา ซึ่งได้ชื่อว่ามิระเบียบแบบแผนในการอบรมเป็นเยี่ยมไม่แพ้
คุณภาพการสอนหนังสือ ในเมื่อตัวหล่อนเองนั้นจบมาจาก ‘โรงเรียนฝรั่ง’ หรือ ‘คอนแวนต์’
คนละแบบกับโรงเรียนนี้โดยสิ้นเชิง⁶

⁵ นันทิรา จำภิบาล, นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 74.

⁶ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 11.

อย่างไรก็ตาม ถึงผู้หญิงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างราชวดีจะมีโอกาสทางสังคมมากขึ้น แต่เธอก็ถูกตีกรอบโดยสังคมเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ว่าการคัดสรรว่าอาชีพใดผู้หญิงทำได้หรือทำไม่ได้ ดังที่ราชวดีกล่าวว่า “หวนนึกถึงตัวเอง ความจริงการยึดอาชีพครูเป็นสิ่งที่ไม่แปลกนักสำหรับหญิงสาวเช่นหล่อนในสมัย พ.ศ.2410 ที่สงครามมหาเอเชียบูรพาเพิ่งจบลงไม่กี่ปี กุสสตรีผู้มีการศึกษาจบชั้นมัธยมจากโรงเรียนสตรีมีชื่อเสียงออกจะนิยมอาชีพอื่นได้ยากเต็มที่” ซึ่งการกำหนดว่าผู้หญิงไม่สามารถทำอาชีพอื่นได้นอกจากเป็นครูนั้นแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงยังคงไม่ได้รับการเท่าเทียมกับผู้ชายอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปก็ได้ทำให้ราชวดีมีอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไปจากเจ้านางม่านแก้วผู้ซึ่งเรียบร้อย อ่อนหวาน และมีความอดทน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“เธอมีความเข้มแข็งกว่าเจ้านางน้อย ดีแล้วละ ฉันรักลักษณะเช่นนี้ในตัวสตรีเจ้านางน้อยเป็นผู้ที่อดทนสารพัดแต่ไม่เค็ดเดียวอย่างเธอ ฉันขออวยพรให้เธอจงประสบความสำเร็จตามความตั้งใจอันเข้มแข็งนี้...ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม”⁷

และ

“ทั้ง ๆ เอ่ยปากปฏิเสธแข็งขัน ใจชายหนุ่มกลับหวนนึกถึงดวงหน้าที่มีผิวขาวเหลืองงามละเอียดอ่อนราวกับสาวถิ่นเหนือ นัยน์ตาดำบริสุทธิ์ มีแววเปิดเผย และฉลาดเฉลียว คำพูดของหล่อน ไม่ใช่ว่าคล่องแคล่วทันสมัยอย่างผู้หญิงในวงสังคมชั้นสูง แต่ก็แสดงว่าผู้พบมีการศึกษาและอบรมมาดีไม่น้อยหน้าใคร ทั้งมีความมั่นใจในตนเองไม่น้อย”⁸

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

การชื่นชมอัตลักษณ์ของราชชาติที่เปลี่ยนไปจากเจ้านางม่านแก้วในอดีตคือมีความกล้าแสดงออกและเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้หญิงมีเสรีภาพมากขึ้นในสังคมช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ แต่ขณะเดียวกันการกล่าวถึงอัตลักษณ์ด้านบวกของราชชาติโดยเปรียบเทียบกับอัตลักษณ์ที่ถูกมองในเชิงลบของ ม.ร.ว. สวรรพยาก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้หญิงสามารถแสดงออกในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างมีขีดจำกัดเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

แต่หม่อมพรรณรายยังกลืนไม่เข้าคายไม่ออกอยู่ดี

คุณหญิงหวนนั้นถ้าเปรียบเหมือนเพชร ก็เป็นเพชรที่มีรอยร้าวเอามาเจ็ดชูได้ไม่สนิทใจเพราะผู้ใหญ่นั่งเก้าอี้หม่อม ถือเป็นเรื่องสำคัญมากที่ผู้หญิงดี ๆ จะทำตัวเร่ร่อนสังเวยจากผู้ชายคนนี้ ไปควงผู้ชายคนนั้นแล้วกลับมาหาคนเก่า เปลี่ยนไปแปรมาเหมือนกระแสดลม

แล้วที่เลิกกับนายไกรสี ก็มีข่าวว่านายไกรสีเป็นฝ่ายไม่เอาจริง มาติดพันเล่น ๆ แล้วก็ทิ้งไป ไม่ใช่ว่าสวรรพยาไม่สนใจเขา เพราะตอนนั้นเธอปล่อยตัวควงนายไกรสีไปทั่วบ้านทั่วเมือง หม่อมก็เห็นกับตา⁹

การเปรียบเทียบระหว่างราชชาติและ ม.ร.ว. สวรรพยาทำให้เห็นว่าถึงแม้สังคมจะชื่นชมผู้หญิงที่มีความเปิดเผยเป็นตัวของตัวเองซึ่งเป็นลักษณะความเป็นหญิงสมัยใหม่ แต่ขณะเดียวกันสังคมก็ยังคงจำกัดขอบเขตของผู้หญิงให้อยู่ภายใต้กรอบคิดของความเป็นกุลสตรีแบบเก่าอยู่ดี ดังจะเห็นได้ว่า ม.ร.ว. สวรรพยาไม่ได้รับการยอมรับ เพราะเธอยึดโยงอัตลักษณ์ของตนเข้ากับแบบฉบับของหญิงตะวันตกโดยไม่ยอมรับหรือปรับเปลี่ยนอิทธิพลดังกล่าวให้เข้ากับวัฒนธรรมทางเพศของไทย เช่น เธอแต่งกายไม่มีมิดชิด ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ชุดผ้าตัวนสีทองสลักผ่านนั้นจีบรัดเป็นระบายยาวลากพื้นราวกับนางระบำยิปซี แต่ก่อนบนเปิดเปลือยตลอดช่วงบ่าและเหนือทรวงอกโยงไว้ด้วยเส้นทองเล็ก ๆ คาบนบ่าแทบมองไม่เห็น”¹⁰ ซึ่ง “ความลึกของคอเสื้อ และเนื้อหนังมังสาที่

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 294.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

เปลือยเปล่าอยู่นั้น ทำให้หม่อมพรรณรายถึงกับขยับแว่นมอง”¹¹ หรือการที่เธอยืนยันกับมารดาว่า “การออกเคตกันไม่ได้หมายความว่าต้องแต่งงานกันนะคะ ข้อสำคัญหญิงไม่ได้รักใคร่...อย่างน้อยตอนนี้ก็ไม่มีรักใคร่”¹² ซึ่งเป็นความเห็นแบบวัฒนธรรมทางเพศแบบตะวันตกที่ถือว่าเพศหญิงและเพศชายมีความเท่าเทียมกัน ฉะนั้นผู้หญิงจึงควรมีสิทธิ์คบหาผู้ชายหลายคนเพื่อเลือกผู้ชายที่ดีที่สุดสำหรับเธอเช่นเดียวกับผู้ชายเช่นกัน แต่ความเห็นดังกล่าวกลับเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับความเป็นหญิงในสังคมที่ต้องรักษานวลสงวนตัวเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ ม.ร.ว. สวรรยาถูกมองว่ามีอัตลักษณ์ที่มีปัญหาและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เพราะแม่แต่มารดาของเธอก็ยัง “ทรุดตัวลงนั่งบนเก้าอี้ตัวใกล้ที่สุดเหมือนจะเป็นลม” เมื่อรับรู้ถึงความคิดและพฤติกรรมของ ม.ร.ว. สวรรยาที่มีลักษณะขัดแย้งกับความเป็นกุลสตรีตามอุดมคติของสังคมไทยอย่างสิ้นเชิง

ต่อมาในภพชาติที่ 3 หรือภพปัจจุบันซึ่งอยู่ในช่วงราว พ.ศ. 2520 การประกอบสร้างความเป็นหญิงในสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไปของราชาวดีในชาตินี้ที่กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นอันตราดังความตอนหนึ่งที่ ม.ล. จิราคมกล่าวถึงอันตราว่า “หล่อนมีลักษณะเป็นสาวสมัยใหม่ที่คล่องแคล่วสามารถแต่เมื่อหล่อนยิ้มด้วยรอยยิ้มที่ฟ่องแผ้วเหมือนฟ้าใสมายอรุณ อันตราก็คือตัวแทนความอ่อนหวานของสตรียุคก่อนนั่นเอง”¹³ และที่สุดวลีซึ่งเป็นมารดาของอันตรากล่าวถึงอันตราว่า “ชื่ออันตราคะ งานที่จัดคืนนี้ ก็มีเขากับพี่ชายเขานี้แหละเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง”¹⁴ จากอัตลักษณ์ของอันตราตามที่ ม.ล. จิราคมและสุดถวิลกล่าวถึงความชื่นชมนี้จะเห็นได้ว่าเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างอุดมการณ์ความเป็นหญิงแบบเดิมที่เรียบร้อยอ่อนหวานกับความเป็นหญิงยุคใหม่ที่คล่องแคล่วว่องไวและมีความสามารถ ซึ่งความเป็นหญิงแบบใหม่นี้เป็นผลผลิตมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลังการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจภายหลังการออกแผนพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบของรัฐตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2520 ทำให้สังคมมีความคาดหวังต่อผู้หญิงมากขึ้นคือนอกจากจะต้องเป็นกุลสตรีที่เรียบร้อย อ่อนหวาน เป็นแม่บ้านแม่เรือนตามอุดมการณ์ความเป็นหญิงแบบเดิมแล้วก็ยังต้องเป็นผู้หญิงทำงานอีกด้วยเพื่อ

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 191.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 354.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 352.

ตอบรับกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปเนื่องจากการขยายตัวของทุนนิยมซึ่งต้องการบุคลากรในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจำนวนมาก ส่งผลให้ผู้หญิงได้รับโอกาสจากสังคมมากขึ้นขณะเดียวกันก็ถูกคาดหวังมากขึ้นด้วย

ส่วนในกรณีของความเป็นชายก็เช่นเดียวกันการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ส่วนตัวหลายเมียและตัวเดียวเมียเดียวในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 จากการแพร่หลายเข้ามาของวัฒนธรรมเรื่องเพศแบบตะวันตกได้นำไปสู่การตั้งคำถามต่อความเป็นชายแบบเดิมและการนำเสนอความเป็นชายแบบใหม่ที่เรียกว่า “สุภาพบุรุษ” โดย “กลุ่มคนหัวก้าวหน้า” ที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศตะวันตกในยุคนั้น ความเป็นชายแบบสุภาพบุรุษนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากความเป็นชายแบบเก่าคือเป็นลักษณะของผู้ชายที่มีคุณธรรม ศีลธรรม และวินัยเป็นสิ่งควบคุมอารมณ์ บุคลิกภาพ ความประพฤติต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมทางเพศของผู้ชายที่จะต้อง มีลักษณะรักเดียวใจเดียว ให้เกียรติและยกย่องสตรีเพศ นอกจากนี้ก็จะต้องวางตัวนิ่งขรึม สุขุม คำนึงถึงเกียรติยศและศักดิ์ศรีของตนเองและวงศ์ตระกูล มีความอดทน หนักแน่น มีเหตุผล ใช้ปัญญาในการตัดสินใจปัญหาไม่แสดงออกซึ่งความก้าวร้าวและอารมณ์ที่รุนแรงเหมือนผู้ชายแบบเก่า¹⁵

ในเรื่องแต่ปางก่อนท่านชายใหญ่ซึ่งเป็นเจ้านายรุ่นใหม่สำเร็จการศึกษาจากประเทศตะวันตกและมีบุคลิกภาพที่โดดเด่นกว่าผู้ชายคนอื่นคือมี “ความงามแบบคมสัน ความสง่า และความนุ่มนวลที่มีใช้เป็นความอ่อนแอจนผิดบุรุษเพศ มีลักษณะละม้ายคล้ายเจ้าชายหรือพระเอกในนวนิยายฝรั่ง”¹⁶ การที่ท่านชายใหญ่เป็นชายหนุ่มที่ทั้งคมสัน สง่างาม และนุ่มนวลอ่อนโยนทำให้ท่านชายใหญ่เป็นตัวแทนของความเป็นชายแบบใหม่หรือความเป็นชายแบบสุภาพบุรุษ นอกจากบุคลิกภาพภายนอกที่มีลักษณะตรงตามต้นแบบของความเป็นสุภาพบุรุษแล้ว การที่ท่านชายใหญ่กล่าวกับท่านหญิงวิไลเลขซึ่งเป็นคู่หมั้นที่คู่หมั้นที่ผู้ใหญ่จัดหาให้ว่า “เมื่อพี่รักใคร

¹⁵ สรุปลงความจาก สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, “สุภาพบุรุษ” ในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวรรณกรรมศรีบูรพา (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551).

¹⁶ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 186.

ยอมยกย่องคนนั้นเป็นเมียได้เพียงคนเดียว”¹⁷ ยังเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตตามอุดมคติของสุภาพบุรุษของท่านชายใหญ่อีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าท่านชายใหญ่เลือกที่จะแสดงความจริงใจต่อหญิงคนรัก ให้เกียรติและปกป้องในเกียรติยศของหญิงคนรัก ดังจะเห็นได้จากเจตนาจะยกย่องให้เกียรติหญิงคนรักในฐานะ “ภรรยา” ให้สมหน้าสมตาทุกประการ แม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะถูกต่อต้าน และมีอุปสรรคมากมายเพียงใด ท่านชายใหญ่ก็ไม่คิดล้มเลิกความตั้งใจที่จะปกป้องยกย่อง ให้เกียรติหญิงคนรักตามอุดมการณ์ความเป็นสุภาพบุรุษของตน ดังที่ท่านชายใหญ่ประกาศอย่างกล้าหาญกับหม่อมมารดาว่า “ชายไม่อาจแต่งงานกับเธอได้ (ท่านหญิงวิไลเลขา) เพราะชายมีคนอื่นที่ถูกละใจเสียแล้ว”¹⁸ ความมั่นคงในความรักและซื่อตรงต่อหญิงคนรักอันเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของความเป็น “สุภาพบุรุษ” ของท่านชายใหญ่นี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนอีกครั้งหลังการตายของหญิงคนรักเพราะท่านชายใหญ่ทรงยืนยันว่าจะไม่แต่งงานกับหญิงคนใดอีกในเมื่อหญิงคนรักของท่านได้ตายจากไปแล้ว ดังความตอนหนึ่งที่หม่อมพรรณรายเล่าว่า “พอเจ้านางน้อยตายไปใคร ๆ โลงใจว่าที่นี้ท่านหญิงแต่จะได้อภิเษกกับท่านชายใหญ่เสียที ที่ไหนได้ก็คิดหวังกันอีก ท่านชายใหญ่ท่านไม่ทรงยอมทำเดี๋ยว ถึงได้ซัดใจกับท่านหญิง ถึงกับไม่เผาศีกันเลยละจ๊ะ”¹⁹

อย่างไรก็ตาม นอกจากท่านชายใหญ่จะแสดงความเป็นสุภาพบุรุษด้วยการยกย่องให้เกียรติ และปกป้องเกียรติยศศักดิ์ศรีของหญิงคนรักแล้ว กับหญิงคนอื่นท่านชายใหญ่ก็แสดงความเป็นสุภาพบุรุษด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากในกรณีของท่านหญิงวิไลเลขา ท่านชายใหญ่ทรงกล่าวกับหม่อมแม่ของท่านว่า “ชายยินดีจะทูลเสด็จพ่อของเธอว่า หญิงแต่ไม่ได้มีชื่อเสียงอะไรเลย แต่ชายไม่อาจแต่งงานกับเธอได้ เพราะชายมีคนอื่นที่ถูกละใจเสียแล้ว”²⁰ และดังที่ท่านได้กล่าวกับท่านหญิงวิไลเลขาว่า “โปรดเข้าใจพี่เถอะ น้องหญิงคิดว่าพี่ไม่มีวาสนาคู่ควรกับเธอ และอาจจะไม่ได้ทำบุญร่วมกันมาแต่ปางก่อน...”²¹ เนื่องจากท่านชายใหญ่รู้ดีว่า การถูกคู่หมั้นปฏิเสธ

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.

แม้จะเป็นการหมั่นหมายที่เกิดขึ้นจากความเห็นชอบของผู้ใหญ่เท่านั้นก็ตาม แต่ในสังคมไทย อาจนำความเสื่อมเสียมาสู่ฝ่ายหญิงได้ ท่านชายใหญ่ก็แสดงความบริสุทธิ์ใจโดยการยืนยันอย่างหนักแน่นว่าท่านยินดีจะไปชี้แจงให้ทุกคนเข้าใจว่าท่านหญิงวิไลเลขาไม่ได้มีข้อบกพร่องแต่อย่างใด แต่ที่ท่านไม่อาจแต่งงานกับเธอตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่ได้นั้นเป็นเพราะท่านชายเองมีหญิงคนรักอยู่แล้ว

ต่อมาในภพชาติที่ 2 ซึ่งตรงกับสังคมในช่วงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น การปะทะกันระหว่างความเป็นชายแบบเก่าที่ยึดโยงอยู่กับความเข้มแข็ง กล้าหาญ และความเป็นผู้นำของผู้ชายกับความเป็นสุภาพบุรุษที่อ่อนโยนและเข้าใจผู้หญิงได้คลี่คลายและมีบทสรุปที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นดังจะเห็นได้จากการเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของวิญญาณท่านชายใหญ่และคุณชายจิรายุส ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกับบุรุษอื่นใดที่ราชวดีเคยพบมา
แม้แต่ ม.ร.ว. จิรายุส หญิงสาวบอกไม่ถูกเหมือนกันว่าทำไมหล่อนจึงพึงใจแทบจะจำได้
ทุกอิริยาบถไม่ว่ายามหล่อนหลับหรือตื่น

นอกจากความงามคมสันแล้ว ก็ยังมีความสง่า ความนุ่มนวลที่มีโชอ่อนแอกษิต
บุรุษเพศ หากแต่ละม้ายคล้ายกับเจ้าชายหรือพระเอกในนวนิยายฝรั่งที่หล่อนเคยอ่าน ถ้า
ท่านชายใหญ่มิใช่คนไทย ราชวดีก็คงรู้สึกว่าคุณจะคล้ายฟิลลิป พระเอกของ
'เต็ลมา' นวนิยายที่หล่อนติดอกติดใจนักหนา²²

ในขณะที่กล่าวถึงคุณชายจิรายุสว่า

หม่อมพรรณรายคูโงบุตรชายออก เธอถอนใจเบา ๆ นึกท้อแท้เพราะจิรายุสนั้น
แท้จริงแล้วเป็นคนใจอ่อน เธอก็รู้ ถ้าอยู่ตามลำพังคนเดียว เขาอาจจะคิดอะไรเป็น ตัดสินใจ
อะไรได้ตามที่ถูกต้อง แต่ถ้ามือใดมีคนที่เข้มแข็งกว่า กล้ากว่า หรือมีอำนาจมากกว่าอยู่ใกล้ ๆ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

เขาก็จะหันเหไปตามความคิดของผู้นั้น โดยไม่เหลือความคิดของตนเองอีก²³

การเปรียบเทียบระหว่างอัตลักษณ์ที่เป็นชื่นชมของท่านชายใหญ่และอัตลักษณ์ของคุณชายจิรายุสที่มีข้อบกพร่องนี้ ทำให้เห็นว่าการประกอบสร้างความเป็นชายในยุคนี้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นชายแบบเดิมและความเป็นชายแบบใหม่ที่เรียกว่าสุภาพบุรุษ ดังจะเห็นได้ว่านอกจากท่านชายใหญ่จะเป็นสุภาพบุรุษที่สุภาพ อ่อนโยน เข้าใจผู้หญิงแล้ว ท่านชายใหญ่ก็ยังมีความเข้มแข็ง เป็นผู้นำตามอุดมคติของความเป็นชายชาตรีอีกด้วย ในขณะที่คุณชายจิรายุสนั้นถึงแม้จะมีภาพลักษณ์ภายนอกที่เป็นสุภาพบุรุษใกล้เคียงกับท่านชายใหญ่ แต่การเป็นคนใจอ่อนและขาดภาวะผู้นำก็ทำให้คุณชายจิรายุสไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร ซึ่งลักษณะความเป็นชายต้นแบบของท่านชายใหญ่นี้เกิดขึ้นจากการประนีประนอมระหว่างความเท่าเทียมทางเพศกับการรักษาสถานะที่เหนือกว่าของผู้ชาย ดังนั้นรูปแบบความเป็นชายแบบใหม่จึงยังจะต้องเข้มแข็งและเป็นผู้นำตามความคาดหวังของสังคมที่ผู้ชายยังคงถูกคาดหวังให้ต้องเก่งและเหนือกว่าอยู่

ความเป็นชายในอุดมคติของท่านชายใหญ่ยังถูกสืบทอดในภพชาติปัจจุบันเมื่อท่านไปเกิดเป็น ม.ล. จิราคม ซึ่งความเป็นชายในอุดมคติทำให้ ม.ล. จิราคมได้รับการยอมรับจากครอบครัวของอันตราหรือราชาวดีที่กลับชาติมาเกิดใหม่ทั้งที่ในตอนแรกบิดาของอันตราไม่มั่นใจที่จะให้อันตราและม.ล. จิราคมแต่งงานกันดังที่เขาเล่าว่า “ป้าเองไม่รังเกียจคุณจี แต่แม่เขานะซี... ประวัติละเทะเหลือทน ผัวก็ตั้งหลายคน แกรมเล่นการพนันจนหมดตัว จะมาทำความเดือดร้อนให้แอนหรือเปล่า ป้าเองยังหนักใจ”²⁴ แต่ภายหลัง ม.ล. จิราคมก็สามารถสร้างความมั่นใจให้ฝ่ายหญิงเห็นได้ว่าเขาจะไม่ให้มารดายุ่งเกี่ยวหรือสร้างความเดือดร้อนให้เขาและภรรยาหลังแต่งงาน ดังจะเห็นได้ว่าเขาได้ปฏิเสธไม่ให้เงินและทรัพย์สินที่เขาได้รับเป็นของขวัญแต่งงานแก่มารดาไปชำระหนี้การพนันตามที่เขาและบิดาเคยสัญญาไว้กับครอบครัวฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นบทพิสูจน์ให้เห็นว่าเขา “เป็นคน

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 295.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 389.

อ่อนโยนก็จริงแต่ไม่อ่อนแอให้แม่ครอบงำ”²⁵ คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้ในที่สุดครอบครัวของอันตรา ยอมรับในตัวเขาและเชื่อว่าเขาจะสามารถเป็นสามีและผู้นำครอบครัวที่ดีในอนาคตได้ จึงยินดีให้ทั้งสองคนแต่งงานกัน เป็นเหตุให้ความรักต่างชนชั้นของตัวละครเอกที่รอคอยมาถึงสามภพชาติจบลงอย่างสมหวังในชาติภพนี้

3.2 เพรงภพ: ความเป็นหญิงความเป็นชายในสังคมไทย

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นสังคมในอดีตชาติแรกของเรื่องแต่ปางก่อนนำเสนอเหตุการณ์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ความเป็นผู้หญิงและความเป็นผู้ชายแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมในเรื่องเพศแบบตะวันตกกับอุดมการณ์ในเรื่องเพศแบบกระแสหลักหรือแบบเก่าของสังคมไทย การปะทะกันนี้คลี่คลายไปในที่สุด โดยที่อุดมการณ์แบบเก่ายังคงเป็นอุดมการณ์กระแสหลักของสังคมอยู่ต่อไป ดังจะเห็นได้จากเจ้านางม่านแก้วและท่านชายใหญ่ ตัวละครเอกของเรื่องที่เป็นตัวแทนของความคิดสมัยใหม่ได้เป็นฝ่ายพ่ายแพ้และตายจากไป สังคมในภพอดีตของเรื่องเพรงภพได้นำเสนอภาพสังคมในช่วงต่อมาราวสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าถึงแม้อิทธิพลความคิดในเรื่องเพศแบบตะวันตกจะมีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันอิทธิพลความคิดในเรื่องเพศแบบเดิมของสังคมไทยก็ยังคงเป็นความคิดกระแสหลักของสังคมอยู่ดังเดิม

ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 เชื่อมโยงอยู่กับความงามและความอ่อนหวาน ดังจะเห็นได้จากข้อความที่อรุณหรือใหญ่เขียนในสมุดบันทึกถึงกุหลาบ ความว่า

หัวใจของฉันเป็นของเธอนับแต่ที่พบเธอวินาทีแรก ที่บ้านเจ้าคุณพ่อของเธอ
การพบกันครั้งแรกของเราแม้จะเกิดขึ้นด้วยความบังเอิญอย่างที่สุด แต่นั่นก็เชื่อว่าเป็นโชค
ชะตาที่บันดาลให้คนสองคนมาพบกัน

เมื่อฉันพบกับหญิงสาวสวยพิสุทธิ์ที่กำลังประจงตัดดอกกุหลาบที่ละดอกทีละดอก

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 381.

ใส่ในตะกร้าใบเล็กที่คล้องแขนอีกข้าง ฉันก็รู้สึกราวต้องมนตร์ เธอเหมือนนางไม้มากกว่า
จะเป็นมนุษย์ แต่ฉันก็แน่ใจว่าเธอเป็นมนุษย์เมื่อเธอหันมาเห็นฉันเข้าแล้วเกิดตกใจ กระทั่ง
ตกใจเธอยังคงถาม ฉันได้แต่แลละลึงมองเธอไม่วางตาจนกระทั่งเธอผลุบหายไปหลังพุ่มไม้
จึงได้สติ

ถ้าไม่มีเสียงเรียกเสียก่อนวันนั้นฉันคงตามเธอ ไปถึงเรือนของเธอแล้ว

ฉันใช้เวลาไม่นานนักออก

จึงรู้ว่าเธอคือ...กุหลาบ บุตรสาวคนเล็กของพระยาประสงค์ธรรมรัช²⁶

จากข้อความในสมุดบันทึกของอรรถนี้ทำให้ทราบว่า อรรถหลงรักกุหลาบตั้งแต่พบ
กุหลาบเป็นครั้งแรกเพราะความงามของเธอ ความงามของกุหลาบทำให้อรรถต้อง “แลละลึงมอง
เธอไม่วางตา” และ “รู้สึกราวต้องมนตร์” การที่ผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ 7 ถูกสร้างให้มีคุณค่าและ
ภาพลักษณ์เชื่อมโยงกับความงามนั้น เป็นเพราะผู้หญิงในช่วงเวลานั้นยังคงมีบทบาทหลักอยู่กับการ
การเป็น “เมีย” และ “แม่” ซึ่งเป็นบทบาทที่อยู่ในสถานะรองและเป็นฝ่ายสนับสนุนผู้ชายเป็นหลัก
และในขณะที่อุดมการณ์ในเรื่องเพศแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมในเรื่องเพศแบบ
ตะวันตกปฏิบัติเสรีการมีภรรยาหลายคนเพราะมีทัศนะว่าเป็นการกระทำที่ผิดบาปและเอาเปรียบผู้หญิง
ความงามของภรรยาจึงถือเป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมบารมีของสามีแทนการมีภรรยาหลายคน ผู้หญิงจึงถูก
คาดหวังจากสังคมให้มีรูปร่างหน้าตาที่งดงาม สังคมมีการตัดสินคุณค่าและความแตกต่างของ
ผู้หญิงแต่ละคนตามระดับความงาม ในบันทึกของอรรถความงามของกุหลาบทำให้อรรถหลงรัก
ตั้งแต่แรกเห็น และต้องการจะแต่งงานกับเธอ ทั้งที่ในเวลานั้นเขาหมั้นหมายอยู่กับกาหลง พี่สาว
ต่างมารดาของกุหลาบอยู่ ดังที่เขาบอกว่า “เขอคงรู้เหมือนที่คนอื่นรู้... ว่าฉันมาหาพี่สาวของเธอ...
กาหลง [...] แต่ความจริง...ฉันไม่ได้มาเพราะพี่สาวเธอฉันมาที่นี่เพราะเธอ...”²⁷ การที่บริบททาง
สังคมในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 ยังไม่เปิดกว้างสำหรับผู้หญิงมากนักผู้หญิงยังไม่สามารถแสวงหา
ก้าวหน้าทางสังคม ได้ด้วยตนเอง แต่มีบทบาทหลักอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวและต้องผูกติดอนาคตและ
ความสำเร็จของตนไว้กับสามี ทำให้ความงามเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อผู้หญิงมาก เพราะความงาม

²⁶ คีตาณูชลี, เพรงภพ, (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2549), หน้า 192-193.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 289.

ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับทางสังคมและมีโอกาสสมรสกับผู้ชายที่มีสถานะทางสังคมสูง ดังเช่นที่กุหลาบได้มีโอกาสสมรสกับอรรถซึ่งเป็นบุตรชายคนโตของพระยาอรรถเศรษฐโยธา ทั้งที่กุหลาบเป็นบุตรสาวของอนุภรรยาของพระยาประสค์ธรรมซึ่งไม่อยู่ในฐานะที่เหมาะสมกับอรรถในตอนแรก

นอกจากจะกล่าวถึงความงามแล้ว อรรถยังเน้นย้ำอีกด้วยว่ากุหลาบนั้นมีความงามแบบ “สวยพิสุทธ์” หรือ “เหมือนนางไม้มากกว่าจะเป็นมนุษย์” การให้ความสำคัญกับความสวยแบบพิสุทธ์หรือความงามแบบวิสุทธ์นี้เป็นค่านิยมที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเป็นหญิงแบบวิคตอเรียนซึ่งสังคมไทยรับเข้ามาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5²⁸ อุดมการณ์ความเป็นหญิงแบบวิคตอเรียนนี้มีการให้ความสำคัญกับพรหมจารีและความบริสุทธิ์ของผู้หญิงก่อนแต่งงานเป็นอย่างมาก ฉะนั้นภาพความงามของผู้หญิงที่ปรากฏในยุคหลังสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีลักษณะเป็นความงามที่บริสุทธิ์เป็นธรรมชาติไร้เดียงสาตั้งที่อรรถประทับใจกับความงามของกุหลาบที่สวยพิสุทธ์ไร้เดียงสาเป็นธรรมชาติเหมือนนางไม้ที่ไม่ประสีประสาระเรื่องทางโลก

อย่างไรก็ตาม นอกจากอรรถจะประทับใจในความงามของกุหลาบแล้ว หลังจากได้สนทนากับกุหลาบอรรถก็ยิ่งมีความประทับใจในตัวกุหลาบมากขึ้นไปอีก ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ขนมเกสรลำเจียกคะ ลองทางดูเถาะคะ หากคุณชอบดิฉันจะจัดใส่กล่องกลับไปให้อีก”

“เธอทำอะไรหรือ” คำถามมีเค้าแปลกใจและเมื่ออีกฝ่ายรับคำเบาๆ ความแปลกใจกลับแปรเปลี่ยนเป็นพึงใจ “เก่งจริง ไหนขอชิมฝีมือหน่อยสิ”

เกสรลำเจียกชื่นพอกำถูกส่งเข้าปาก เสี่ยงชมจึงตามมา²⁹

²⁸ ชเนตติ ทินนาม, ผู้หญิงหายไปไหนในวาทกรรมพรหมจารี?: มุมมองจากสื่อ พ.ศ. 2449-2519 ใน โครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 5 ข้า ค่า ภา: อัครลักษณ์ คุณค่า ความรุนแรง ณ ห้อง 203 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพุธที่ 25 พฤศจิกายน 2552, หน้า 3.

²⁹ คีตาณูชลี, เพรงภพ, หน้า 289.

จากบทสนทนาระหว่างอรรถกับกุหลาบจะเห็นได้ว่านอกจากความงามซึ่งเป็นสิ่งแรกที่ทำให้อรรถรู้สึกประทับใจกุหลาบแล้ว ความเป็นแม่บ้านแม่เรือนยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้อรรถประทับใจในตัวกุหลาบมากยิ่งขึ้น ตัวบทเลือกให้อรรถรับรู้ถึงความสามารถนี้ของกุหลาบเมื่ออรรถได้เห็น “ขนมเกสรลำเจียก” ที่กุหลาบทำ การที่ตัวบทเลือกขนมเกสรลำเจียกเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความสามารถในเรื่องการบ้านการเรือนของกุหลาบก็เนื่องมาจากเกสรลำเจียกเป็นขนมที่ทำยากจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความสามารถของผู้ทำได้เป็นอย่างดี ดังที่อรรถรู้สึกเมื่อเห็นขนมเกสรลำเจียกที่กุหลาบทำเป็นครั้งแรกว่า “ขนมอะไร ช่างประณีตเสียจริง แล้วนี่ฉันจะกล้าเคี้ยวหรือ”³⁰ ฉะนั้น “เกสรลำเจียก” จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนตัวตนของกุหลาบทั้งในด้านความละเอียดอ่อนประณีตและความเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้อรรถรู้สึกชื่นชมและประทับใจในตัวกุหลาบเป็นอย่างมากดังที่ตัวบทกล่าวว่าคุณสมบัติด้านการเรือนของกุหลาบทำให้อรรถ “แปลกใจ” และแปรเปลี่ยนเป็น “พึงใจ”

อัตลักษณ์ของกุหลาบเป็นอัตลักษณ์ของกุลสตรีที่ได้รับความชื่นชมเพราะงามโดดเด่นกว่าพี่น้องคนอื่น ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “พี่น้องสามคน กาหลงจะด้อยกว่าใครเพื่อน น้องสาวสองคนของเธอเป็นหญิงงาม โดยเฉพาะคนสุดท้าย...กุหลาบ เธองามสมชื่อ!”³¹ นอกจากนี้กุหลาบยังมีกิริยามารยาทที่เรียบร้อยอ่อนโยน มีความเป็นแม่บ้านแม่เรือน ซึ่งคุณสมบัตินี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและโอกาสทางสังคมของผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ 7 ในสมัยนั้นสังคมไทยยังไม่เป็นสังคมทุนนิยมอย่างแท้จริงแม้ว่าเศรษฐกิจของไทยจะเริ่มเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลกแล้วก็ตาม ผู้หญิงจึงยังคงไม่ถูกเรียกร้องให้ออกมามีบทบาททางเศรษฐกิจ บทบาทหลักของผู้หญิงจึงยังคงเป็นบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวหรือการเป็นภรรยาที่ดีของสามีและแม่ที่ดีของลูกอยู่ ดังนั้น ความงามและความเป็นแม่บ้านแม่เรือนจึงเป็นมาตรฐานสำคัญในการตัดสินคุณค่าของผู้หญิง

ดังนั้น ภายใต้อุดมการณ์ทางเพศของสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการเป็น “เมีย” และ “แม่” ของผู้หญิงมาก ผู้หญิงที่ปฏิเสธการเป็น “เมีย” และ “แม่” จึงเป็นผู้หญิงที่ไม่อาจมีพื้นที่ยืนอยู่ในสังคมได้ ดังจะเห็นได้ในกรณีของกรรมกรซึ่งเป็นที่สาวคนรองของกุหลาบ เมื่ออรรถถอนหมั้น

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 289.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

จากกาลหลังเพื่อไปแต่งงานกับกุหลาบกาลหลังไม่พอใจอย่างมากและวางแผนทำร้ายกุหลาบจนเสียชีวิต ดังนั้นกรรมกรจึงได้แต่งงานกับอรรถแทน แต่อรรถยังคงรักกุหลาบอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย ชีวิตสมรสของเขากับกรรมกรจึงไม่ราบรื่น ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กรรมกรสิ้นหวังต่อการเป็นกุลสตรีตามอุดมการณ์ทางเพศกระแสหลักของสังคม ส่งผลให้เธอเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนเองไปอย่างสิ้นเชิง ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

กึ่งกาญจนยังคงซักถามมารดาต่อไปอีกพักใหญ่จนได้ความว่า น้ำกรรมแต่งงานกับลุงใหญ่ก็จริงแต่ชีวิตคู่ไม่มีความสุขเอาเสียเลย เพราะความที่ลุงใหญ่ยังคงรักน้ำกุหลาบไม่เสื่อมคลายทำให้ทั้งคู่อยู่ด้วยกันอย่างระหองระแหง เรื่องราวยิ่งบานปลายเมื่อน้ำกรรมแต่งลูก เธอจึงเริ่มทำตัวเหลวไหล ออกเที่ยวเตร่ตามไนต์คลับ ที่ร้ายคือ...คบผู้ชายไม่ซ้ำหน้า³²

การละทิ้งบทบาทการเป็น “เมีย” และ “แม่” ที่ดีเพราะชีวิตคู่ที่ล้มเหลวและเปลี่ยนอัตลักษณ์ไปโดยสิ้นเชิงในลักษณะที่เป็นการทำทนายกรอบความคิดในเรื่องเพศของสังคมทำให้กรรมกรมีอัตลักษณ์ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อุดมการณ์ในเรื่องเพศกระแสหลักของสังคมนั้นเรียกร้องให้ผู้หญิงต้องซื่อสัตย์ต่อสามีและแสดงบทบาท “เมีย” และ “แม่” ให้ดีที่สุด ไม่ว่าสามีจะเป็นเช่นใดก็ตาม ความซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นค่านิยมดั้งเดิมที่สังคมไทยใช้ในการตัดสินคุณค่าของผู้หญิงและเมื่อผสมผสานกันค่านิยมในเรื่องเพศแบบวิคตอเรียนที่เน้นความบริสุทธิ์ของผู้หญิงทำให้ผู้หญิงถูกควบคุมในเรื่องเพศวิถีที่เข้มงวดมากขึ้น ผู้หญิงอย่างกรรมกรที่ทำทนายกรอบของสังคมในเรื่องเพศอย่างเปิดเผยด้วยการ “ออกเที่ยวเตร่ตามไนต์คลับ ที่ร้ายคือ...คบผู้ชายไม่ซ้ำหน้า” จึงถูกมองว่า “ทำตัวเหลวไหล” และถูกกล่าวหาว่าพฤติกรรม “เหลวไหล” นั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ชีวิตคู่ล่มสลายลงดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ยังน้ำกรรมทำตัวเหลวไหล ลุงใหญ่ก็ยังดีตัวออกห่าง จนในที่สุดก็เก็บตัวอยู่กับอดีต และสุดท้ายก็พำเพื่อเสียดสีถึงน้ำกุหลาบผู้เป็นหญิงที่ลุงใหญ่รักตราบนานหลายใจสุดท้าย”³³

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 805.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 305.

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ภพอดีตของเรื่องพรภพเลือกนำเสนออุดมการณ์ความเป็นหญิง กระแสหลักของสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่ยังคงมีความเข้มงวดในเรื่องเพศวิถีและยังคงมีการจำกัดบทบาทของผู้หญิงให้อยู่ในพื้นที่ส่วนตัวเป็นหลัก ต่างจากในเรื่องแต่ปางก่อนที่นำเสนอการปะทะกันระหว่างความเป็นหญิงแบบใหม่และแบบเก่า ทว่าในส่วนของการเป็นชาย ภพอดีตของเรื่องพรภพได้นำเสนอความต่อเนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มี การปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ทางเพศแบบเก่าหรือแบบฝั้วเดียวหลายเมียที่ผู้ชายมีสิทธิ์มีภรรยาหลายคน โดยถือว่าผู้หญิงมีสถานะเป็นสมบัติประเภทหนึ่งของผู้ชาย กับอุดมการณ์ทางเพศแบบฝั้วเดียวเมียเดียวซึ่งถือว่าผู้หญิงก็มีศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับผู้ชาย ผู้ชายจึงไม่ควรเอาเปรียบหรือกดขี่ผู้หญิงด้วยการมีภรรยาหลายคนซึ่งเป็นการกักเก็บผู้หญิงจำนวนมากไว้เพื่อสนองความต้องการทางเพศของตน อุดมการณ์แบบฝั้วเดียวเมียเดียวนั้นเรียกร้องความเป็นชายแบบสุภาพบุรุษหรือผู้ชายแบบที่ปกป้อง ให้เกียรติ ดูแล และไม่เอาเปรียบผู้หญิง ซึ่งถึงแม้ว่าทศวรรษเรื่องเพศแบบใหม่นี้จะถือว่าผู้หญิงมีความเท่าเทียมกับผู้ชาย แต่ก็ยังถือว่าผู้หญิงอ่อนแอกว่าผู้ชายอยู่ดี

อัตลักษณ์ของอรรธหรือใหญ่ซึ่งเป็นตัวละครเอกชายในภพอดีตของเรื่องพรภพถือได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ทางเพศแบบเก่าในระบบฝั้วเดียวหลายเมียและความเป็นชายแบบสุภาพบุรุษตามอุดมการณ์ทางเพศแบบใหม่ในระบบฝั้วเดียวเมียเดียว เพราะถึงแม้ว่าอรรธจะได้รับอิทธิพลความคิดแบบสุภาพบุรุษตามอุดมการณ์ทางเพศแบบใหม่ แต่พฤติกรรมหลายอย่างของอรรธก็ยังมีลักษณะไม่เป็นอิสระจากกรอบความคิดในเรื่องเพศแบบเก่าอยู่ ดังจะเห็นได้ว่าอรรธยินดีเสียสละกาหลงซึ่งเป็นคู่หมั้นของตนให้กับน้องชายของเขา หลังจากอรรธทราบว่าน้องชายของเขารักกาหลง ดังที่เขาบอกว่า “ฉัน ไม่อาจแย่งคนที่น้องพึงใจได้”³⁴ ซึ่งการเสียสละคู่หมั้นให้น้องชายของอรรธนี้ในด้านหนึ่งอาจเป็นการเสียสละตามอุดมการณ์แบบสุภาพบุรุษแต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการสะท้อนทัศนคติของอรรธว่าเขายังคงคิดว่าหญิงคู่หมั้นเป็นสมบัติของตนตามมโนทัศน์เรื่องเพศแบบเก่าอยู่ เขาจึงคิดว่าเขามีสิทธิ์ยกคู่หมั้นของตนให้น้องชายได้ทั้งๆ ที่กาหลงไม่รู้เรื่องการตัดสินใจของอรรธด้วย

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 291.

นอกจากนี้ อรรถยังแสดงความเป็นสุภาพบุรุษต่อกรรมการ หลังจากเธออ้างว่าเขาละเมอ ด้วยพิชไฉฉงเข้าใจผิดคิดว่าเธอเป็นกุหลาบและใช้กำลังข่มเหงเธอจนตั้งครรภ์ ถึงแม้ว่าอรรถจะไม่แน่ใจว่าเขาได้ทำเช่นนั้นจริงหรือไม่ แต่เขาก็ปกป้องเกียรติยศศักดิ์ศรีของกรรมการด้วยการแต่งงานกับเธอ ดังที่เขาบอกว่า

“หลังจากที่งานแต่งงานของฉันกับกุหลาบต้องล่มไปเพราะเจ้าสาวหาย กรรมการก็แะเวียนมาหาฉันอยู่เรื่อย เธอพยายามแทรกตัวเข้าแทนที่กุหลาบ ทั้งที่ฉันไม่มีหัวใจมองใครได้อีกแล้วแต่...สุดท้ายฉันก็ต้องแต่งงานกับกรรมการจนได้ เมื่อเธอตั้งท้อง เธอบอกกับผู้อื่นว่ามาหาฉันที่บ้านหลังนี้แล้วพบว่าฉันป่วยหนัก เป็นไข้จนเพื่อเห็นเธอเป็นกุหลาบแล้วข่มเหงน้ำใจเธอฉันจึงจำต้องแต่งงานทั้งที่ไม่อยากเชื่อเลยว่าตัวเองจะกระทำเรื่องราวแบบนี้ จริง ๆ เราแต่งงานกันเพียงในนาม ชีวิตหลังแต่งงานของเราจึงมิได้ราบรื่น”³⁵

ยิ่งกว่านั้น เมื่อกรรมการปฏิเสธบทบาทการเป็น “เมีย” และ “แม่” ที่ดีและยังมีความประพฤติดังกล่าวไม่เหมาะสมด้วยการคบหาผู้ชายมากหน้าหลายตาเขากลับมีความเห็นว่า

“เราแต่งงานแต่เพียงในนาม ชีวิตหลังแต่งงานของเราจึงมิได้ราบรื่น”
คุณอรรถเป็นหน้ากลับมามองหญิงสาวที่เงิบพังเรื่องราวแต่หลังอย่างสนใจ แหวคา
คุณนั้นมีแววลึกรึ้น เดียวดาย
“ฉันทำหน้าที่สามีไปอย่างแค้นๆ ซึ่งคงทำให้กรรมการเจ็บช้ำน้ำใจมากหลังจากที่
เธอคลอดลูกกรรมการก็ไม่เคยสนใจใยดีในตัวเด็กคนนั้นเลย เธอออกเที่ยวเตร่ตาม
ไนต์คลับทุกคืน คบผู้ชายไม่เคยช้ำหน้า จนมีข่าวในทางเสียๆ หายๆ ลือมาเข้าหูฉันอยู่
บ่อยครั้ง แต่ฉันก็ไม่เคยคิดห้ามปราม เพราะถือเสียว่าเป็นความสุขของเธอที่ฉันไม่มีวัน
มอบให้เธอได้”³⁶

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 336.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 336-337.

แต่ทั้งนี้ การที่อรรถไม่รู้สึกรอคเมื่อทราบว่ากรณีการซึ่งมีฐานะเป็นภรรยาของเขามีความสัมพันธ์กับชายหลายคนนั้น ไม่ได้เกิดจากทัศนคติที่ว่าชายและหญิงเป็นเพศที่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริง กล่าวคืออรรถไม่ได้เห็นว่าเมื่อสังคมอนุญาตให้ผู้ชายมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้หญิงหลายคนได้ตามอุดมการณ์ทางเพศแบบผิวเดียวหลายเมียซึ่งเป็นอุดมการณ์ทางเพศกระแสหลักของสังคมในช่วงรัชกาลที่ 7 ผู้หญิงอย่างกรณีการก็ควรมีอิสระทางเพศเช่นเดียวกันแต่อย่างไร แต่กลับเกิดจากการที่อรรถไม่รู้สึกรอคกรณีการเป็น “ภรรยา” ของเขา การแต่งงานกับกรณีการสำหรับอรรถเป็นเพียงการแสดงความรักชอบในฐานะผู้ชายที่ดีตามที่สังคมเรียกร้องเท่านั้น ดังที่อรรถใช้คำว่า “เราแต่งงานแต่เพียงในนาม” และ “ฉันทำหน้าที่สามีไปอย่างแค้นๆ” ซึ่งเป็นคำกล่าวที่แสดงถึงความรับผิดชอบของอรรถมากกว่าจะรู้สึกว่ารอคกรณีการเป็นภรรยาของเขาจริงๆ การที่อรรถไม่ได้ให้ความสำคัญกับกรณีการในฐานะภรรยาอย่างแท้จริง อีกทั้งยังไม่เคยมีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยากับเธอ รวมทั้งไม่ได้ใส่ใจดูแล และใช้ชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเธอเหมือนกับสามีโดยทั่วไปเป็นเพราะเขายังคงมีความรักต่อกุหลาบอย่างไม่เสื่อมคลายนั่นเอง ทำให้ในด้านหนึ่งอรรถรู้สึกว่ารอคกรณีการเป็นคนอื่นที่เขาไม่อาจเกี่ยวข้องในความประพฤติ แต่ในอีกด้านหนึ่งเขาก็รู้สึกผิดต่อกรณีการเพราะเขาไม่อาจยอมรับเธอเป็นภรรยาและไม่อาจทำหน้าที่เป็นสามีของเธอได้ ในความเป็นจริง เขาจึงไม่รู้สึกรอคหรือห้ามปรามเธอทั้งที่ความประพฤติในทางเสียหายของเธอนั้นกระทบถึงชื่อเสียงของเขาด้วย

ทัศนคติของอรรถเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อตัวเขาได้กลับชาติมาเกิดเป็นตรัณ กรณีการกลับชาติมาเกิดเป็นกรนันท์ และกุหลาบกลับชาติมาเกิดเป็นมธุรา ในภพชาติปัจจุบันนี้ตรัณและกรนันท์มีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยากัน โดยที่มิได้แต่งงานมาเป็นเวลานานตั้งแต่ตรัณและกรนันท์ยังศึกษาอยู่ในต่างประเทศ ซึ่งในภพชาติปัจจุบันนี้ตรัณรับรู้ความสัมพันธ์ที่มีต่อกรนันท์ในฐานะที่กรนันท์เป็น “ภรรยา” ของเขาถึงแม้ว่าจะไม่ได้สมรสกันอย่างถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม ดังนั้นท่าทีของเขาจึงเปลี่ยนไปเมื่อสงสัยว่ากรนันท์จะมีชายอื่นนอกจากเขา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

เขาควร โกรธ...พูดกันตามตรงแล้วก็พูดได้ว่ากรนันท์เป็นเมียของเขานั่นละ
เพราะเขากับหล่อนมีอะไรลึกซึ้งต่อกันมานานแล้ว หากผู้หญิงคนนั้นเป็นหล่อนจริง

เขาก็เหมือนถูกสวมเขามิไซหรือ...³⁷

ตรัณฐ์รู้สึกไม่พอใจและตั้งข้อสงสัยว่ากรณันท์เหมาะสมจะเป็นภรรยาของเขาหรือไม่ ดัง
ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

บางที...หัวใจของเขาก็เกิดคำถาม ยั่งยืนวัน คำถามยิ่งมากมายพอกพูนมากขึ้น
ทุกที...ทุกทีคำถามที่ว่า...ผู้หญิงอย่างกรณันท์เหมาะสมแล้วหรือที่จะเป็นเมีย เป็นแม่...ของลูก?³⁸

เช่นเดียวกับความเห็นของบิดามารดาของตรัณฐ์ที่มีต่อกรณันท์ ความว่า

ตั้งแต่ได้รับฟอร์เวิร์ดเมลจาก ‘ผู้หวังดี’ เขาก็บอกกับภรรยาทันทีว่าไม่อาจรับ
พฤติกรรมของว่าที่ลูกสะใภ้ได้อีกต่อไป ครั้งที่เห็นกับตาว่าหญิงสาวผู้นั้นคงคู่ไปกับชายหนุ่ม
ตาน้ำข้าว เขาก็พยายามทำใจให้เชื่อว่าเป็นเพื่อนฝูงคนใดคนหนึ่งของฝ่ายนั้นทั้งที่ภรรยาฟุ้งอยู่
โด้ง ๆ ว่าไม่ใช่ แต่คราวนี้เมื่อเห็นภาพถ่ายพวกนั้น ความอดทนของเขาก็มาถึงขีดสุด

ถ้าหล่อนกล้าให้คนอื่นถ่ายรูปตัวเองในสภาพเปลือยเช่นนี้แล้วจะเอาอะไรมา
รับประกันได้เล่าว่า เมื่อแต่งงานกับตรัณฐ์ไปแล้ว หล่อนจะไม่ประพฤติตัวในทางเสื่อมเสีย
อีก ชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของเขาไม่เคยมีราศี จะต้องมามีหมองเพราะสะใภ้ผู้นั้นหรือ”³⁹

ตรัณฐ์และบิดามารดาของตรัณฐ์มีความเห็นต่อกรณันท์ในแง่ลบ แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับ
ความเห็นของตรัณฐ์ บิดามารดาของตรัณฐ์ และสังคมทั่วไปมีต่อมธุราซึ่งเป็นผู้หญิงที่อยู่ในกรอบของ
ความเป็นกุลสตรีดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“หนูหวานนี้ น่ารักจริงพ่อตรัณฐ์ กิริยามารยาทน่าเอ็นดู”

“ครับ เธอเรียบร้อยอย่างที่ผมไม่เคยเจอ” เขารำเรียนและเติบโตในต่างประเทศ

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 263.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 423.

จึงคุ้นเคยกับกิริยาเปิดเผยของชาวตะวันตก น้ำเสียงแกมหัวเราะมีแววเอ็นดูเมื่อเอ่ยต่อ
“คืนะครับที่เธอไม่เป็นลมล้มต่อหน้าตอนคุยกันครั้งแรก ถ้าเป็นอย่างนั้นผมคงทำอะไร
ไม่ถูก”

[...]

ใครคนหนึ่งถอนหายใจ “เฮ้อ...สมัยนี้หายากเข้าไปทุกที ผู้หญิงเรียบร้อยอย่างนี้”
แล้วคำถามที่ตรันไม่เคยนึกถึงก็ออกมาจากปากกรรมนิษฐ์ผู้เป็นเพื่อนสนิทของแม่
“ไม่สนใจหนูหวานมั่งหรือ...พ่อตรัน ผู้หญิงอย่างนี้แหละเหมาะสำหรับเป็นเมีย
เป็นแม่ ป้าว่าเก็บเธอไว้พิจารณาอีกสักคนก็คืนะจ๊ะ”

ตรันไม่รู้จะทำอะไรดีไปกว่า...ฮืม เขาเองยังไม่เคยคิดอะไรไปไกลนัก กอรกับ
ตัวเองก็ยังมีคนรักเป็นตัวเป็นตน กระนั้นเขายอมรับ...คำถามนี้ทำให้หัวใจเขาล้าชุก
แคว้งด้วยมือที่มองไม่เห็น⁴⁰

และ

ประโยคหนึ่งวนกลับสู่ความทรงจำ...

“ไม่สนใจหนูหวานมั่งหรือ...พ่อตรัน ผู้หญิงอย่างนี้แหละเหมาะสำหรับเป็นเมียเป็นแม่
ป้าว่าเก็บเธอไว้พิจารณาอีกสักคนก็คืนะจ๊ะ”

สมองของเขาดูเหมือนจะไม่ยอมลืมนั้นไปเสียที ทั้งที่พยายามเตือนตัวเองอยู่เสมอว่ายังมี
ผู้หญิงอีกคนที่เขาคงจะต้องนึกถึง!

กรันท์...

แต่ดูเหมือนว่าทันทีที่ชื่อนี้ผ่านเข้ามาในความนึกคิด พลันเขาก็รู้สึกเหมือนดื่มน้ำ
น้ำผึ้งที่ไร้ความหวาน เป็นความรู้สึกที่น่าตกใจสำหรับตรันมากทีเดียว เพราะความหวานชื่น
ที่เคยมี...มีเหือดหายไปรื้อรอยร้าวกับวาระหว่างเขากับกรันท์ไม่เคยมีความรู้สึกอย่างนั้น
มาก่อนตรันลอบมองผู้หญิงที่เดินเคียงมาด้วยกัน หลอนกำลังคิดอะไรเพลินอยู่กระมัง

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

ใบหน้าจึงมีรอยยิ้มละมุนละไม หล่อนเป็นผู้หญิงที่น่ามองและน่าอยู่ใกล้...จริงๆ⁴¹

การที่ความเห็นของตรัณและบิดามารดาของเขามีสู่ต่อกรนั้นที่และมธุราหรือหวานแตกต่างกันนี้ เป็นเพราะมธุราและกรนันท์แสดงออกในเรื่องเพศต่างกัน กล่าวคือมธุรายึดมั่นในความเป็นกุลสตรี เธอไม่เพียงเรียบร้อยดั่งที่ตัวละครรุ่นพ่อแม่ชื่นชมว่า “สมัยนี้หายากเข้าไปทุกทีผู้หญิงเรียบร้อยแบบนี้” แต่เธอยังมีความเป็นแม่บ้านแม่เรือนอีกด้วย ดั่งความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความรู้สึกที่เล็ก เพื่อนของมธุรากล่าวถึงเธอว่า

“อวาระ...นังเล็ก วันนี้บุฟเฟต์น้ำพริกแล้วกันนะแก” หญิงสาวร้องบอกตัวเอง หมายถึงว่าวันไหนสักวันคงต้องให้คนเป็นเพื่อนสอนทำกับข้าวบ้างดีกว่า ไม่อย่างนั้นมิหวังหล่อนคงไม่พินิจข้าวไข่เจียวกับน้ำพริก มาม่าต้ม แล้วก็มาม่าผัดแน่ ๆ เวลาที่คนเป็นเพื่อนไม่อยู่หรือกลับดึก⁴²

นอกจากจะมีกิริยามารยาทเรียบร้อย และมีความเป็นแม่บ้านแม่เรือนแล้ว มธุรายังมีความรักนวลสงวนตัวอีกด้วย เราจะเห็นได้ว่ามธุรามีความระมัดระวังและรักษาระยะห่างเมื่อต้องปฏิบัติสัมพันธ์กับผู้ชายเสมอ ดังที่ตรัณกล่าวว่า “เห็นได้ชัดว่าผู้หญิงคนนั้นไม่คุ้นเคยกับการที่จะไปไหนมาไหนกับผู้ชาย และไม่คุ้นเคยกับการที่มีชายหนุ่มไปพบที่บ้าน... โดยเฉพาะในยามวิกาล!”⁴³ คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้มธุราที่มีความเป็น “กุลสตรี” เต็มตัวและแตกต่างกัน โดยสิ้นเชิงกับกรนันท์ที่ไม่เห็นความสำคัญของการเป็นผู้หญิงที่ดีภายใต้อุดมการณ์กุลสตรีของสังคม ซึ่งตามทัศนะของกรนันท์เธอเห็นว่าความสัมพันธ์ทางเพศไม่มีความหมายอะไร เพราะเป็นเพียง "การสนุกสนานชั่วคราว แล้วต่างคนต่างก็แยกย้ายกันไปตามทางของตน"⁴⁴เท่านั้น

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 259.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 216.

การที่ภรรยาและบุตรชายได้รับการยอมรับจากสังคมต่างกัน เพราะมีความประพฤติตามกรอบกุลสตรีต่างกันนั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าในสังคมปัจจุบันผู้หญิงยังถูกจัดลำดับชั้นให้แตกต่างกันตามลักษณะการแสดงออกในเรื่องเพศวิถีอยู่ ต่างจากผู้ชายที่สามารถแสดงออกในเรื่องเพศวิถีได้อย่างเต็มที่ ดังความตอนหนึ่งตรงตาค้างซึ่งเป็นมารดาของตรีน กล่าวว่

เธอรู้...บุตรชายมีคอน โคมินิยมส่วนตัวใกล้ชิดที่ทำงาน บางครั้งหากมีงานยุ่ง หรือนัดสรวลเสี้ยมกับเพื่อนฝูงก็จะถือโอกาสค้างเสียที่นั่น และหลายครั้งที่คอน โคมินิยมแห่งนี้ใช้ต้อนรับคนรักของบุตรชายในยามค่ำคืน

แม้ตรงตาค้างจะไม่นิยมความประพฤติเช่นนี้ แต่ก็มิได้ห้ามปรามเพราะถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัวทั้งตรีนก็เติบโตเป็นผู้ใหญ่มีความคิดและความรับผิดชอบเธอจึงปล่อยให้เป็นเรื่องที่เขาคิดและตัดสินใจให้ดี โดยส่วนตัว...ตรงตามิใคร่ชอบพอถูกชะตากับคนรักของบุตรชายเท่าใด เพราะความที่เธอเป็นผู้หญิงหัวเก่ายึดมั่นในความเชื่อแบบดั้งเดิมจึงทำให้ขาดตาขัดใจทุกครั้งที่เห็นหรือพบเจอหญิงสาวผู้นั้น⁴⁵

การที่ตรีนและภรรยาที่มีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงานเหมือนกัน แต่ภรรยาที่กลับเป็นฝ่ายที่ถูกมองในแง่ลบเพียงคนเดียวแสดงให้เห็นถึงระดับการควบคุมเพศวิถีที่ต่างกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายซึ่งส่งผลให้ความเท่าเทียมกันทางเพศที่แท้จริงในสังคมไทยยังไม่อาจเกิดขึ้นได้ถึงแม้ปัจจุบันผู้หญิงและผู้ชายจะได้รับ โอกาสทางสังคมทั้งทางด้านการศึกษาและหน้าที่การงานไม่เหมือนกันก็ตาม

นอกจากนั้นตัวบทยังแสดงให้เห็นถึงภาวะที่ผู้หญิงจำเป็นต้องยอมจำนนต่อกรอบของสังคมในเรื่องเพศผ่านท่าทีที่เปลี่ยนไปของภรรยาซึ่งเป็นผู้หญิงที่มีอัตลักษณ์ท้าทายกรอบของสังคมมาตลอดอีกด้วย กล่าวคือในช่วงแรกภรรยาที่มีทัศนคติต่อเรื่องเพศว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ความเข้มงวดในเรื่องเพศของสังคมปัจจุบันที่คลี่คลายลงไปอาจทำให้การอยู่ก่อนแต่งหรือการมีเพศสัมพันธ์กันก่อนแต่งงานสำหรับคนบางกลุ่มอาจเป็นเรื่องปกติ แต่แน่นอนว่าถูกมองว่ามีปัญหา

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

เมื่ออยู่ในกรอบวาทกรรมหลักของสังคม พฤติกรรมเบี่ยงเบนของภรรยาที่ถูกนำเสนอว่าเกิดจากการเติบโตมาในครอบครัวที่มีปัญหา หรืออาจมองว่าเป็นเพราะความต้องการมีชีวิตที่ตื่นเต้น หัวือหวา และผ่อนคลายความเครียดจากชีวิตครอบครัวที่ไม่อบอุ่น การเห็นพ่อซึ่งเป็นนักธุรกิจใหญ่มีอำนาจทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงมากหน้าหลายตาทั้งประเภทที่เลียดู้อย่างเป็นเรื่องเป็นราวและไม่ได้เลียดู้อย่างเป็นเรื่องเป็นราวอาจเป็นสิ่งที่ทำให้เธอบอบช้ำ เสียใจและผิดหวังมาก่อน ทั้งความผิดหวังเสียใจที่เกิดจากความรู้สึกถูกบิดาทอดทิ้งและขาดความอบอุ่นในครอบครัว ทั้งความรู้สึกที่เห็นแม่ต้องเสียใจและแม่ยังละทิ้งเธอไปกับการงานการกุศล และการออกงานสังคมต่าง ๆ เพื่อชดเชยความรู้สึกเสียใจที่ถูกพ่อทอดทิ้ง ขณะเดียวกันเธอก็ตระหนักถึงอำนาจของพ่อและเห็นการแสดงออกในเรื่องเพศแบบเสรีของพ่อเป็นสิ่งที่น่าหลงใหล และมีอำนาจ อำนาจนี้เป็นอำนาจที่ในที่สุดแล้วเธอเลือกนำมาใช้เพื่อปลดแอกตัวเองจากกรอบของความเป็นกุลสตรี ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน และการยอมจำนนแบบไม่มีปากไม่มีเสียงอย่างแม่ของเธอซึ่งอยู่ในภาวะไร้อำนาจ ดังจะเห็นได้ว่าเธอรังเกียจและยอมรับไม่ได้กับการที่ผู้ชายมีสัมพันธ์กับหญิงมากหน้าหลายตาทั้ง ๆ ที่มีภรรยาหรือคนรักอยู่แล้ว ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ตรีน ต้องเป็นของหล่อนคนเดียว...เท่านั้น! หล่อนจะไม่มีวันยอมแบ่งปันเขาให้ใคร เหมือนที่แม่แบ่งปันพ่อร่วมกับหญิงชั้นต่ำพวกนั้น ภรรยาที่ไม่เข้าใจเลยจริงๆ ว่าแม่ของหล่อนทนได้อย่างไรที่จะใช้ ‘สามี’ ร่วมกับคนอื่น ถ้าเป็นหล่อน...ปานนี้คงได้เห็นดิ๊กันไปแล้ว”⁴⁶

แต่ในขณะเดียวกันภรรยาที่กลับไม่รู้สึกรังเกียจต่อคนรักของตัวเอง และคิดว่าเป็นความชอบธรรมที่เธอจะมีสัมพันธ์กับชายอื่น ทั้งที่มีคนรักอยู่แล้ว โดยให้เหตุผลว่า “เป็นเพียงการคบหาอย่างฉาบฉวย สนุกสนานชั่วคราวแล้วต่างคนต่างก็แยกย้ายกันไปตามทางของตน”⁴⁷ ยิ่งไปกว่านั้น เธอยังภูมิใจและตระหนักถึงอำนาจของตนเองทุกครั้งที่สามารถใช้ “เสน่ห์” ควบคุม บงการ หรือทำให้ผู้ชายตกอยู่ใต้อำนาจของเธอได้ ดังที่เธอกล่าวถึงมาร์คัสว่า “เปรียบเสมือนลูกไก่ในกำมือ’ แวดตา

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90-91.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 216.

ที่เขาใช้มองมันฟุ้งอยู่ทันทันว่าผู้ชายคนนี้มีวันซัดใจหล่อน เขาหลงเสน่ห์หล่อนเข้าเต็มเปา และกรนันทก็ชอบมากเสียดายที่มันเป็นอย่างนี้ หล่อนรู้สึกว่าการที่ได้ถือไฟเหนือกว่าคนอื่นนั้นเป็นเรื่องน่าสนุก เป็นเรื่องน่าภูมิใจอย่างยิ่ง”⁴⁸

ความคิดของกรนันท ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการไม่ใส่ใจต่อการมีเพศสัมพันธ์อย่างฉาบฉวย หรือการใช้เสน่ห์ทางเพศเป็นเครื่องมือในการควบคุมอีกฝ่ายให้อยู่ในอำนาจของตน ล้วนเป็นความคิดในรูปแบบเดียวกับที่ชายเจ้าชู้ในสังคมไทยทั่วไปอย่างพ่อของเธอกิดและปฏิบัติ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการแสดงพฤติกรรมดังกล่าวของกรนันทส่วนหนึ่งเกิดจากที่เธอมองเรื่องเพศว่าเป็นเรื่องของอำนาจ ในตอนแรกพ่อใช้อำนาจของตนผ่านเรื่องเพศในการตัดดวงความสุขให้ตนเอง ซึ่งสร้างความเจ็บปวดให้กับแม่และตัวของเธอเองที่ถูกกระทำโดยไม่อาจปริปากบ่น ต่อมาเธอจึงเรียนรู้การใช้อำนาจนั้นเพื่อปลดแอกตัวเองออกจากกรอบของความเป็นหญิงที่ถูกทำให้เจียมและยอมจำนนแต่เพียงฝ่ายเดียว ด้วยการแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ พ่อ ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมปิตาธิปไตยทำได้ เธอก็ทำได้ แต่ในที่สุดเมื่อเธอตั้งครรภ์อย่างไม่พึงประสงค์ขึ้นมา เธอยอมเลิกคือแพ่งต่ออำนาจของพ่อ เลิกฝ่าฝืนคำสั่งของพ่อ และเลิกคิดว่าสิ่งที่พ่อทำได้ เธอก็ทำได้ เธอยอมรับการโอบอุ้มจากเพศชาย โดยยอมแต่งงานกับพ่อของเด็กในครรภ์และยอมรับบทบาทและสถานภาพการเป็นเมียและแม่ที่เธอหวังหนีมาตลอด

นอกจากกรนันทซึ่งมีอัตลักษณ์ท้าทายกรอบของสังคมในเรื่องเพศจะยอมรับสถานะของการเป็น “ภรรยา” และ “มารดา” ในที่สุดเธอก็ยังรู้สึกอับอายเมื่อความจริงที่ว่าเธอทั้งมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้ชายก่อนแต่งงานและยังมีความสัมพันธ์กับผู้ชายสองคนในเวลาเดียวกันถูกเปิดเผยขึ้น ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

กรนันทหน้าชา แม้ว่าคำพูดของบิดาจะไม่มีคำใดที่หยาบคาย ร้อนแรง ทว่าฟังแล้วกลับขอกแสยงหัวใจเหลือเกิน พ่อกำลังตราหน้าหล่อนว่าไม่มี “ขางอาย”

โธ...ทำไมจะไม่อาย แต่เพราะหล่อนไม่เคยคิดว่ารูปถ่ายเล่นๆ กับคนที่ไว้ใจได้ จะแพร่กระจายไปทั่วอย่างนี้ คิดแล้วก็ให้เจ็บใจ หญิงสาวมึนปากแน่นรู้สึกชอบดาร้อนผ่าว

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 248.

มาร์คัสนะ...ทำกับฉันอย่างนี้ได้ยังไง ฉันอุตสาห์ไว้ใจคุณแท้ๆ คอยดูนะ...เจอเมื่อไรจะได้เห็น
ฤทธิ์ฉันแน่'⁴⁹

ท่าทีของภรรยาที่เปลี่ยนไปหลังตั้งครรภ์และความรู้สึกอับอายหลังถูกจับได้ว่ามีพฤติกรรมทางเพศไม่เหมาะสมนี้สะท้อนถึงภาวะที่ภรรยาที่ไม่อาจเป็นอิสระจากกรอบของสังคมในเรื่องเพศไปได้ เธอจำเป็นต้องขอมงานต่อกรอบของสังคมดังกล่าวด้วยการแต่งงานกับมาร์คัส ซึ่งเป็นพ่อของเด็กในครรภ์เพื่อปกป้องชื่อเสียงเกียรติยศของเธอที่สูญหายไปเพราะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดีกลับคืนมาเพื่อให้มีพื้นที่อยู่ในสังคมต่อไปได้ซึ่งเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่าผู้หญิงที่ไม่ขอมงานต่อกรอบของสังคมในเรื่องเพศนั้นไม่สามารถมีพื้นที่อยู่ในสังคมได้เลยและภรรยาเองก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงพ้นกฎเกณฑ์นี้ไปได้

3.3 ด้วยแรงอธิษฐาน: การควบคุมเพศวิถีในสังคมไทย

ในขณะที่ภพอดีตของเรื่องแต่ปางก่อนและเพรงภพได้นำเสนอช่วงเวลาที่ยังคงมีการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ทางเพศในช่วงแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ภพอดีตของเรื่องด้วยแรงอธิษฐานได้นำเสนอการเปลี่ยนแปลงในมิติเพศสถานะในสังคมไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยได้ผ่านการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางเพศครั้งใหญ่โดยยึดวัฒนธรรมทางเพศของตะวันตกเป็นต้นแบบทั้งการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับปี พ.ศ. 2478 บรรพ 5 ครอบครั้ว ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์แบบผัวเดียวหลายเมียไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมายอีกต่อไป และการรณรงค์เรื่องความเท่าเทียมทางเพศอย่างจริงจังในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ส่งผลให้ผู้หญิงและผู้ชายมีโอกาสทางการศึกษา การทำงาน และทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ผู้หญิงและผู้ชายจะได้รับโอกาสจากสังคมเท่าเทียมกันมากขึ้นทั้งในทางการศึกษา การทำงาน และการมีส่วนร่วมทางสังคมตามนโยบายของรัฐบาลที่เปิดกว้าง

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 417.

มากขึ้น วรรดาและกฤตย์ก็ยังคงถูกตัดสินจากสังคมต่างกันเมื่อตัวละครทั้งสองลักลอบพบกัน ดังความตอนหนึ่งที่กฤตย์กล่าวว่า

“ฉันเมื่อที่จะต้องพบเธอแบบนี้เต็มทนแล้ว เหมือนกับที่เราทำอะไรผิด ถึงต้องแอบ ๆ ซ่อน ๆ ปิดบังผู้ใหญ่ ฉันคิดแล้วว่าฉันปล่อยเรื่อย ๆ แบบนี้ สักวันมีใครรู้... มันจะเป็นเรื่องไม่ดีกับเธอเสียเปล่า ๆ ทั้ง ๆ ที่ฉันบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจที่ยกเธอให้สมเกียรติทุกประการ ไม่ได้คิดลักลอบอะไรเลย”⁵⁰

จากคำกล่าวของกฤตย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กล่าวว่า “ฉันคิดแล้วว่าฉันปล่อยไปเรื่อย ๆ แบบนี้ สักวันมีใครรู้... มันจะเป็นเรื่องไม่ดีกับเธอเสียเปล่า ๆ” นั้น เป็นการสะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงมาตรฐานของสังคมในเรื่องเพศที่ต่างกันกล่าวคือผู้หญิงยังคงถูกควบคุมในเรื่องเพศวิถีอย่างเข้มงวดภายใต้อุดมการณ์พรหมจารีที่ให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์และการรักษาวงศ์วานตัวของผู้หญิง ดังนั้นการลักลอบพบกับผู้ชายเพียงลำพังในยามค่ำคืนอย่างที่ตัวละครทั้งสองกำลังปฏิบัติอยู่นั้นจึงเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนกรอบความคิดเรื่องการรักษาวงศ์วานตัวของผู้หญิงอย่างชัดเจนถึงแม้ว่าตัวละครทั้งสองจะไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องต่อกันก็ตาม

การควบคุมเพศวิถีของผู้หญิงอย่างเข้มงวดภายใต้แนวคิดเรื่องพรหมจารีและการรักษาวงศ์วานตัวนี้ ส่งผลให้ผู้หญิงได้รับการแบ่งแยกจากสังคมว่าเป็น “หญิงดี” และ “หญิงเลว” ซึ่งการถูกตัดสินว่าเป็นหญิงดีหรือหญิงเลวนี้มีผลโดยตรงต่อการเป็นที่ยอมรับหรือไม่เป็นที่ยอมรับของผู้หญิงในสังคม ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

นี่ฉันเตือนด้วยความหวังดีหรือกนะ กลัวอยู่ ๆ หล่อนเกิดปองหาพ่อไม่ได้ พ่อของหล่อนนั่นแหละจะต้องเอาหัวมุดดิน มองหน้าใครเขาไม่ได้ ส่วนฉันนะไม่ได้รู้สึกอะไรหรอก... ฉันเสียแล้วกับก๊กพันธุ์ของหล่อน แม่อย่างนี้ลูกสาวก็คงเหมือนแม่ คิดจะยกฐานะทางลัดสุดทำเป็นยังไง... หล่อนก็เห็นแม่หล่อนเป็นตัวอย่างแล้วนี่ กลางวัน

⁵⁰ กิ่งฉัตร, ด้วยแรงอธิษฐาน, หน้า 414.

ทำงานในครัว กลางคืนทำงานบนเตียงสุดแล้วแต่เจ้าของบ้านจะใช้⁵¹

วรรดาไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมอยู่แล้ว เนื่องจากอัตลักษณ์ของเธอถูกเชื่อมโยงกับ
อัตลักษณ์ของมารดาที่มีพฤติกรรมทางเพศที่เบี่ยงเบน เนื่องจากเป็นภรรยาอกสมรส แต่
การลักลอบพบกับกฤตย์ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ขัดกับแนวคิดเรื่องพรหมจรรย์และการรักรวมดวงตัว
ยิ่งทำให้เธอไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นเนื่องจากเธออาจนำความเสื่อมเสียมาสู่
วงศ์ตระกูลได้ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

วรรดาเดินเข้าไปในครัวเหมือนวัง นับตั้งแต่คืนที่กฤตย์ถูกจับได้ว่าอยู่กับหล่อน
ในสวนขามพลบ ชีวิตที่มีดมนของหล่อน ยิ่งถล่มทลายซึ่งก็หนักยิ่งกว่าครั้งใดใด
บิดาที่เคยรักใคร่เอ็นดูกลับเหินห่างอย่างน่าใจหาย...⁵²

ยิ่งไปกว่านั้น กรอบอุดมการณ์พรหมจรรย์ที่สังคมใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมเพศวิถีของ
ผู้หญิงนั้น ไม่เพียงทำให้ผู้หญิงไม่มีอิสระในเรื่องเพศ และถูกตัดสินคุณค่าจากพฤติกรรมทางเพศ
เป็นหลักเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการตัดสินคุณค่าและอัตลักษณ์ของตนเองอีกด้วย ดังความตอนหนึ่ง
กล่าวว่า

วรรดาหน้าขาวเหมือนไม่สีเลือด เจ็บจนร้อน...สันเทาไปทั้งร่าง เมื่อน้องสาว
ขึ้นน้ำดำ อยากจะเลียขม อยากจะค้ำนหากพูดไม่ออก เพราะหล่อนเองก็ผิด ผิด... ตรงที่
ขี้กลาก ขี้กล้วย จนเขามาหยามน้ำหน้าเหมือนเป็นหญิงแพศยา⁵³

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 583.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 418.

อาการ “อึ้งพุดไม่ออก” เป็นอาการที่แสดงให้เห็นถึงภาวะที่วราดาไม่สามารถหลุดพ้นจากกรอบของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์พรหมจารีที่ควบคุมเพศวิถีของผู้หญิงอย่างเข้มงวด ทั้ง ๆ ที่วราดาเคยคิดว่า “หล่อนจะไม่หวั่นเกรงสิ่งใด ถ้าเพียงเขามองมาด้วยสายตาเช่นนี้”⁵⁴ แต่เมื่อถูกจับได้จริง ๆ มโนสำนึกของเธอที่ถูกหล่อหลอมจากกรอบของสังคมที่ควบคุมผู้หญิงไว้ภายใต้กรอบคิดเรื่องการเป็นกุลสตรีและการรักษานวลสงวนตัว ทำให้วราดา”ทำได้เพียงหน้าขาวเหมือนไม่มีสีเลือดเจ็บจนร้อน...สันเทาไปทั้งร่าง” โดยที่ไม่สามารถหาเหตุผลใดใดมาโต้แย้งน้องสาวต่างมารดาได้ ทั้งที่วราดาต้องการที่จะตอบโต้ น้องสาวต่างมารดามากมายเพียงใดก็ตาม

สถานการณ์ยิ่งเลวร้ายมากขึ้นไปอีกเมื่อวราดาถูกกล่าวหาว่า

“นัง... เอ่อ... แม่รดาไม่ใช่คนดิบตื้ออะไรหรอกค่ะพี่กฤตย์สร้างแต่เรื่องให้คุณพ่อ คุณแม่รำคาญใจเสมอ ก่อนหน้านี้... อ่า... ก็มีหลายเรื่องหลายคนค่ะ คุณแม่คิดเคยเล่าว่า แม่รดามีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนผู้ชายที่โรงเรียน คุณแม่เลยต้องให้ออกเสียตั้งแต่มอศอสาม เพราะกลัวจะมีเรื่องไม่งามขึ้นก่อนเรียนจบ”⁵⁵

การถูกกล่าวหาว่ามีความประพฤติทางเพศไม่เหมาะสม ทำให้วราดาซึ่งปกติไม่ได้รับการยอมรับจากวงสังคมชั้นสูงเนื่องจากอัตลักษณ์ของเธอถูกยึดโยงกับความเป็นชนชั้นล่างของมารดาซึ่งเป็นคนรับใช้ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้นไปอีก และการมีอัตลักษณ์ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมเพราะความประพฤติทางเพศไม่เหมาะสมนี้ก็ยิ่งทำให้บิดาของกฤตย์เห็นว่าวราดาไม่อยู่ในฐานะเหมาะสมกับ กฤตย์มากขึ้นไปกว่าเดิมอีก ดังความตอนหนึ่งกล่าวหาว่า

เจ้ากฤตย์เอ๊ย เตี่ยเข้าใจนา... ว่าความรักของหนุ่มสาวมันยิ่งใหญ่มีอำนาจแค่ไหน แต่เจ้าก็ต้องฟังหูไว้หูบ้าง โบราณว่าจิ้งจกทักยังให้สดับ แล้วนี่คนพุดตั้งสองสามเสียงยังง

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 416.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 646.

ก็ต้องรับฟังไว้บ้าง ะแรกที่เจ้าแก้วมันพูดปาว ๆ เตี้ยก็เฉย ๆ อยู่หอรกนะ แต่นี่คุณหญิงแม่ เขามาพูดเอง ถึงจะเชื่อว่าแม่हनुरดาแกลเป็นเด็กดี เตี้ยก็ต้องฟังไว้บ้างเหมือนกัน คนเรารู้หน้า ไม่รู้ใจ... จะทำอะไรต้องคูสิก ๆ นาเจ้ากฤตย์”

[...]

“แต่เตี้ยอยากให้ทิ้งเวลาไปอีกหน่อย หมั่นไว้ก่อนนาน ๆ อย่ารีบร้อนแตงนัก คูให้แน่ ถ้ารู้ว่าเออ... แม่हनुरดาไม่ใช่ผู้หญิงอย่างที่แกคิดจริง ๆ เราจะได้มีเวลาปรับตัว ทันทนา”⁵⁶

การที่วรดาลักลอบนัดพบกับกฤตย์และถูกกล่าวหาว่าคบหาผู้ชายหลายคน ทำให้วรดาถูก ตัดสินว่าเป็น “หญิงเลว” ภายใต้อารมณ์ความคิดเรื่องพรหมจารี เป็นเหตุให้บิดาของกฤตย์ประวิง เวลาไม่ไปสู่อวรดาให้กฤตย์จนกระทั่งวรดาเสียชีวิต แต่ในขณะที่เดียวกันกฤตย์ซึ่งมีพฤติกรรม เดียวกันกับวรดา คือลักลอบพบกับคนรักกลับไม่ถูกสังคมมองในแง่ลบ กฤตย์ยังคงมีอัตลักษณ์ที่ ได้รับการยอมรับจากสังคมไม่ต่างจากเดิม โดยไม่ถูกมองว่า “เสียหาย” เหมือนกับวรดา อย่างมาก ที่สุดกฤตย์ก็ถูกมองว่าเป็นฝ่ายทำให้วรดาเสียหาย เขาจึงพยายามจะแสดงความรับผิดชอบต่อวรดา เพื่อปกป้องชื่อเสียงเกียรติยศของวรดาไว้ ดังที่กฤตย์กล่าวกับวรดาว่า “ฉันคิดแล้วว่าขึ้นปล่อยไป เรื่อย ๆ แบบนี้ สักวันมีคนรู้... มันจะเป็นเรื่องไม่ดีกับเธอเสียเปล่า ๆ ทั้ง ๆ ที่ฉันบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจที่ ยกเธอให้สมเกียรติทุกประการ ไม่ได้คิดลักลอบอะไรเลย”

การที่วรดาและกฤตย์ถูกตัดสินจากสังคมต่างกันเป็นการแสดงให้เห็นว่าถึงแม้ว่าบริบททาง สังคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเปิดกว้างมากขึ้น ผู้หญิงและผู้ชายมี โอกาสที่เท่าเทียมกัน มากขึ้นทั้งทางการศึกษา การประกอบอาชีพการงาน และการมีส่วนร่วมทางสังคม แต่ผู้หญิงและ ผู้ชายก็ยังคงถูกควบคุมเพศวิถีในระดับที่ต่างกัน ในขณะที่ผู้หญิงถูกควบคุมเพศวิถีอย่างเข้มงวด ภายใต้อารมณ์ความคิดเรื่องพรหมจารีซึ่งเป็นอุดมการณ์สำคัญที่สังคมปิตาธิปไตยของไทยเลือกมาใช้ใน การควบคุมเพศวิถีของผู้หญิง ผู้ชายกลับมีอิสระในเรื่องเพศอย่างเต็มที่ สังคมยังคงถือว่า ประสบการณ์ทางเพศเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของผู้ชายไม่ต่างจากสังคมในยุคก่อนหน้านั้น กฤตย์จึง

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 648-649.

ไม่ถูกมองว่า “เสียหาย” เหมือนบรรดาเมื่อตัวละครทั้งสองถูกจับได้ว่าลักลอบพบกัน การควบคุมเพศวิถีที่ต่างกันระหว่างเพศหญิงและเพศชายนี้ส่งผลให้ความเท่าเทียมทางเพศยังคงไม่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะเริ่มมีโอกาสทางสังคมเท่าเทียมกับผู้ชายแล้วก็ตาม

การควบคุมเพศวิถีที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายนี้ยังคงดำรงอยู่มาถึงภาพปัจจุบัน ในอีกสิบห้าปีต่อมา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

หลังจากผู้หญิงที่เขารักตายจาก ใจว่ากฤตย์จะดำรงตนอย่างฤทธิหรือนักบวชชีวิตที่ขื่นต้นด้วยเลขสีนำหน้าของเขาเคยผ่านสตรีมาไม่น้อย หากไม่มีสักคนที่เขาจะ ‘รัก’ ได้อย่างลึกซึ้งเท่ากับผู้หญิงในอดีต⁵⁷

ถึงแม้ว่าผู้ชายในสังคมปัจจุบันจะถูกเรียกร้องจากอุดมการณ์ความเป็นชายแบบใหม่หรืออุดมการณ์แบบสุภาพบุรุษมากขึ้นให้รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเพื่อเป็นการปกป้องเกียรติยศศักดิ์ศรีของผู้หญิง แต่การที่ผู้ชายถูกมองว่าไม่เป็นสุภาพบุรุษเพราะไม่รับผิดชอบผู้หญิงที่ตนมีความสัมพันธ์ด้วยก็ไม่ได้ส่งผลกระทบทางสังคมต่อผู้ชายรุนแรงเท่ากับผู้หญิงที่ไม่สามารถรักษาความบริสุทธิ์ไว้ได้ ดังจะเห็นได้จากกฤตย์ซึ่งมีชีวิตยืนยาวต่อมาตั้งแต่กพอดีตจนถึงภาพปัจจุบันสามารถมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงมากหน้าหลายตา หรือที่ตัวบทกล่าวว่า “ผ่านสตรีมาไม่น้อย” โดยยังคงได้รับการยอมรับจากสังคมไม่ต่างจากเดิม ทำให้กฤตย์มีอิสระอย่างเต็มที่ในการควบคุมเพศวิถีของตน ดังที่เขาบอกว่า

มีอยู่สองหรือสามครั้งที่เขาเคยคิดจะหนีจากชีวิตโสดที่เงียบเหงา มุ่งสู่ประสูติวิหาคู่กับผู้หญิงที่ดีพร้อมไปทุกด้าน แต่เมื่อมาตรวจว่าเขาจะต้องใช้ชีวิตกับผู้หญิงคนนี้อย่างไรไปจนตลอดชีวิตที่เหลือ ชายหนุ่มก็ถอย รู้ตัวดีว่าพื้นฐานความรัก ความเข้าใจของเขายังไม่มากพอ เขายัง

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

ไม่พึงพอใจในสตรีคนใดมากพอจนพร้อมจะวางชีวิตของเขาทั้งหมดเคียงคู่กับหล่อน⁵⁸

ในขณะที่สำหรับผู้หญิง เพศวิถีมีความสำคัญมาโดยตลอด ในภพอดีต “การที่วรดาอุทกมองว่ามีอัตลักษณ์ ‘หญิงเลว’ ” จากการถูกกล่าวหาว่ามีความประพฤติทางเพศไม่เหมาะสม ส่งผลให้เธอไม่ได้รับการยอมรับจากครอบครัวของกฤตย์และไม่อาจสมหวังในความรักกับกฤตย์ได้ นอกจากนี้ตัวบทยังคงรักษา “ความบริสุทธิ์” ของวรดาไว้เพื่อมอบให้ชายที่เธอรักตามอุดมการณ์แบบวิคตอเรียนที่ผู้หญิงจะเสียความบริสุทธิ์ได้ก็ต่อเมื่อแต่งงานเท่านั้น หลังจากกลับชาติมาเกิดใหม่ในภพปัจจุบันนัทธมนหรือวรดาในภพปัจจุบันมีโอกาสดูแลไขความเข้าใจผิดเกี่ยวกับตัวเธอ ในภพอดีตว่าเธอไม่เคยมีสัมพันธ์กับชายอื่นอย่างที่เธอถูกกล่าวหา ดังที่เธอกล่าวว่า “แต่ดิฉัน... วรดาไม่เคยมีอะไรกับผู้ชาย...”⁵⁹ ทำให้วรดาในอดีตกลับมาอัตลักษณ์ที่บริสุทธิ์และได้รับการยอมรับอย่างแท้จริงอีกครั้ง นอกจากนี้พลังพิเศษที่นัทธมนมีในภพปัจจุบันยังทำให้เธอสามารถปกป้องตนเองให้รอดพ้นการสูญเสียความบริสุทธิ์ของตนได้ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ไอ้หนุ่มหัวเกรียนหัวเราะ แล้วรีบกระโจนเข้าไปหา ‘เหยื่อ’ ก่อนอย่างกระหือมิ แต่พุ่งเข้าไปยังไม่ทันถึงตัว นัทธมนก็คิดว่าดังเปาะ ลูกแก้วสีน้ำตาลใสลูกวางในจังหวะเดียวกับที่ร่างสัลดของไอ้คนเลวหัวไม่ผะหงายปลิวออกไป ราวกับโดนดินที่มองไม่เห็น ถีบออกมาอย่างแรง⁶⁰

การที่นัทธมนยังคงรักษาความบริสุทธิ์ของเธอไว้ได้ทำให้เธอยังคงมีอัตลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมต่อไป ประกอบกับการกลับชาติมาเกิดใหม่เป็นบุตรสาวของนิกรและมนทิรา ซึ่งเป็นคู่สามีภรรยาที่สมรสกันอย่างถูกต้อง อัตลักษณ์ของเธอจึงเปลี่ยนไปมีชาติกำเนิดที่ถูกต้อง

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 675.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 675.

ไม่ใช่ “ลูกนอกสมรส” ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของมาตรฐานศีลธรรมกระแสหลักชุดใหม่ของสังคมไทย ซึ่งมีระบบคิดแบบผิวเดียวเมือเดียวที่ไม่ให้การยอมรับลูกนอกสมรสหรือลูกของอนุภรรยาอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม นอกจากในชาติภพปัจจุบันนักทมนจะมีภูมิหลังทางสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นที่ยอมรับของสังคมต่างจากรดาในอดีตแล้ว การมีอัตลักษณ์แบบผู้หญิงสมัยใหม่ที่มีความรู้ความสามารถยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ทมนได้รับการยอมรับจากสังคมอีกด้วย ดังความตอนหนึ่งทีกลีกกล่าวถึงนักทมนความว่า

“ดีคะ... ดีมาก ๆ เลย มีน้ำใจ แต่เขาเสียบ ๆ ไม่ค่อยพูด บางทีดูเป็นผู้ใหญ่มากมาก จนเพื่อนคนอื่น ๆ เกรงใจไปหมด แล้วนักเขาก็เป็นคนมีความรับผิดชอบสูง เพื่อน ๆ เลยดูเหมือนเป็นน้อง ๆ เขาไปหมด กุ้งเบ้งบางทีก็คิดแบบนี้ละ อยู่กับนักเหมือนอยู่กับพี่สาว มีอะไรนักเขาแนะนำได้ดีเสมอ”

กลีกเล่าจ้อ น้ำเสียงชื่นชมรักใคร่เพื่อนสาวอย่างเปิดเผย

“แถมนักยังเรียนเก่งด้วยนะคะน้ำกฤตย์ ได้ที่หนึ่งของชั้นมาตลอด...

ได้ทุนเรียนดีด้วย ภาษาอังกฤษกับฝรั่งเศสเขาพูดคล่อง ซิสเตอร์ชาวอังกฤษี่ชมเปาะว่าสำเนียงดีมาก”⁶¹

การที่นักทมนวางตัวอย่างเหมาะสม มีความรู้ความสามารถ และมีความรับผิดชอบสูง ทำให้นักทมนมีอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับความเป็นกุลสตรีสมัยใหม่ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตัวบทได้เปรียบเทียบกับทมนกับตัวละครหญิงอื่นที่มีความบกพร่องตามกรอบคิดความเป็นหญิงที่สังคมให้การยอมรับ ดังเช่นเปรียบเทียบกับปณิตาซึ่งใช้เรือนร่างของตนเพื่อแลกกับทรัพย์สินเงินทองดังความตอนหนึ่งกล่าววว่า “เด็กสาววัยสิบหกตรีกรองอยู่ไม่นานก็ตัดสินใจได้ ยอมไปเป็นเมียชายสูงวัยที่ทั้งอ้วนใหญ่ หัวล้านเถิก ผิวตัวย่น ตกกระ กระจดำกระจดำไปทั่วตัว”⁶² การกระทำของปณิตานี้เป็นการกระทำที่สังคมถือวว่าเป็นการกระทำที่ไร้ศักดิ์ศรี เนื่องจากคุณค่าของผู้หญิงตามอุดมการณ์ความเป็นหญิงภายใต้แนวคิดปีตาริปไตยของสังคมไทย

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 278.

ยึดโยงอยู่กับพรหมจารีเป็นสำคัญ นอกจากนั้นยังเปรียบเทียบกับแกมแก้วซึ่งเป็นผู้หญิงที่มีความก้าวร้าว พุดจาหยาบคาย และไม่ให้เกิดดีผู้อื่น ซึ่งทำให้เธอไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมถึงแม้จะมีฐานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมดี ดังที่ กฤตย์กล่าวไว้ว่า “ความผิดของใครกันแน่... สันดานเดิมที่มุ่งไฝ่ลงที่คำของหล่อน หรือว่าการตามใจอย่างไรเหตุผลของบิดาที่ทำให้แกมแก้วเป็นคนกระด้างและเห็นแก่ตัวเช่นนี้?”⁶³ การเปรียบเทียบนัทธมนกับปณิดาและแกมแก้วซึ่งมีอัตลักษณ์ความเป็นหญิงที่บกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่งตามกรอบความคิดของสังคม ทำให้อัตลักษณ์ความเป็นหญิงที่เพียบพร้อมของนัทธมนมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น ซึ่งภายใต้ค่านิยมของสังคมยุคปัจจุบันที่ตัดสินคุณค่าของบุคคลโดยยึดโยงกับความประพฤติของบุคคลเป็นหลักก็ส่งผลให้นัทธมนหรือวราดาในภพชาติปัจจุบันมีอัตลักษณ์ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมหรือเป็น “เพชร” ตามที่กฤตย์เคยกล่าวไว้ว่า “เธอน่ะเหมือนเพชรเม็ดงามที่ใครก็อยากได้ไปประดับเรือนแหวน ฉันทาไม่บอดหอรอก”⁶⁴ ซึ่งการมีอัตลักษณ์ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมดังกล่าวก็นำไปสู่ความรักที่สมหวังในที่สุด

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นได้ว่าการแพร่หลายเข้ามาของวัฒนธรรมในเรื่องเพศแบบตะวันตกนั้นมีผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดเรื่องความเป็นผู้ชายและความเป็นผู้หญิงในสังคมไทย กล่าวคือได้นำไปสู่การปะทะกันระหว่างความเป็นชายแบบใหม่ที่เรียกว่า สุภาพบุรุษและความเป็นชายแบบเก่าที่ยึดโยงอยู่กับความเข้มแข็ง กล้าหาญ และ ความเจ้าชู้ เช่นเดียวกับความเป็นหญิงที่มีการปะทะกันระหว่างความเป็นแม่เรือนสมัยใหม่ที่ผู้หญิงไม่เพียงเป็นแม่บ้านแม่เรือน แต่ยังมีความรู้ความสามารถกับความเป็นแม่ศรีเรือนยุคเก่าที่ถือว่าผู้หญิงมีฐานะเป็นภรรยาและมารดาเท่านั้น ในที่สุดการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ในเรื่องเพศดังกล่าวก็นำไปสู่การคลี่คลายทางสังคมที่ทำให้ผู้ชายและผู้หญิงได้รับโอกาสจากสังคมในเรื่องต่าง ๆ เช่น การศึกษา การประกอบอาชีพการงาน และการมีส่วนร่วมทางสังคมเท่าเทียมกันมากขึ้น แต่การที่ผู้ชายและผู้หญิงยังคงถูกควบคุมในเรื่องเพศวิถีที่เข้มงวดต่างกัน โดยผู้หญิงยังคงต้องรักษาอัตลักษณ์ความเป็นหญิงที่เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นกุลสตรีและความบริสุทธิ์อยู่เพื่อเป็นที่ยอมรับของสังคม ในขณะที่

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 617.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 414.

ผู้ชายสามารถมีอิสระในเรื่องเพศได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีผลต่อการตัดสินคุณค่าและอัตลักษณ์ของ
ตนในสังคมก็ยังคงทำให้ผู้หญิงยังคงอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบและด้อยกว่าผู้ชายอยู่ดังเดิม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

มิติชาติพันธุ์: จาก “ความเป็นอื่น” สู่วิถีชีวิตที่กลมกลืนของสังคมไทย

ความเป็นชาติพันธุ์หรือการนิยามความแตกต่างระหว่างคนสองกลุ่มขึ้นไปด้วยเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมที่ต่างกันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอในสังคมทุกสังคมเนื่องจากในทุกสังคมต่างก็มีระบบคิดเกี่ยวกับความเป็น “เรา” เป็น “เขา” เหมือนกันทั้งสิ้น เนื่องจากเมื่อมีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกันระหว่างคนสองกลุ่ม ต่างฝ่ายต่างก็พยายามจำแนกแยกแยะว่าพวกตนเหมือนหรือต่างจากพวกอื่นอย่างไร ซึ่งระบบคิดดังกล่าวนอกจากจะนำไปสู่การแบ่งแยกความเป็น “พวกเรา” “พวกเขา” แล้ว ยังทำให้เกิดการวางท่าทีต่อความเป็นอื่นที่ต่างกันอีกด้วย ขึ้นอยู่กับว่าสังคมจะให้ค่าเชิงบวกหรือค่าเชิงลบต่อความเป็นอื่นนั้น ๆ อย่างไม่

สำหรับสังคมไทยเริ่มนิยามความเป็นไทยและความเป็นอื่นอย่างชัดเจนและเข้มงวดมากขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อสังคมไทยต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของเจ้าอาณานิคมชาวตะวันตก ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่สังคมไทยทั้งหวาดกลัวและชื่นชม เพราะถึงแม้ว่าชนชั้นปกครองไทยจะมีความหวาดระแวงมหาอำนาจตะวันตกในฐานะศัตรูผู้รุกราน แต่ก็มี ความชื่นชมในความสำเร็จและความยิ่งใหญ่ของมหาอำนาจตะวันตกที่สามารถยึดครองดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลกได้มากมาย ดังเช่นที่ธงชัย วินิจจะกูลกล่าวเอาไว้ว่า สำหรับชนชั้นปกครองไทยแล้ว “ฉายาพระอาทิตย์ไม่เคยตกดินของเรือจักรภพอังกฤษ” เป็นสิ่งที่น่าหลงใหลมากกว่าจะน่ากลัว² ความรู้สึกของชนชั้นปกครองไทยที่ทั้งหวาดกลัวและชื่นชมตะวันตกนี้ได้นำไปสู่ความพยายามในการสร้างความเป็นไทยชัดเจนขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมโลกมากขึ้น ในด้านหนึ่งมีการนำ “ตะวันตก” มาเป็นต้นแบบ ของความเจริญ ความทันสมัย ความยิ่งใหญ่ และความก้าวหน้า ทั้งปวง ในขณะที่อีกด้านหนึ่งได้สร้างให้ผู้ที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในสังคมไทยอย่างคนจีน

¹ อภิญา เพื่อฟูสกุล, **อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**, หน้า 72.

² Thongchai Winichakul, “The Quest for ‘Siwilai’: A Geographical Discourse of Civilizational Thinking in the Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Siam,” *The Journal of Asian studies*, vol. 59, No. 3 (Aug., 2000), pp. 528-549 (<http://jstor.org/stable/2658942>), pp. 537.

และคนลาว “เป็นอื่น” ในลักษณะที่ด้อยกว่าเพื่อสร้างความเป็นไทยที่ชัดเจนขึ้นมา ส่งผลให้คนในสังคมเวลานี้ถูกเชื่อมโยงอัตลักษณ์กับลักษณะทางชาติพันธุ์อย่างเข้มงวด

อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยปัจจุบันความตึงเครียดทางชาติพันธุ์ได้ผ่อนคลายลงไปมากแล้วหลังจากอัตลักษณ์ความเป็น “ชาติ” และความเป็น “ไทย” มีความชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ อิทธิพลของระบบคิดแบบทุนนิยมที่นำไปสู่การให้ความสำคัญต่อฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลมากขึ้นก็ยังมีส่วนทำให้สังคมมีความเคร่งครัดในเรื่องชาติพันธุ์ลดลง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าความรู้สึกเป็นอื่นทางชาติพันธุ์จะหายไปจากสังคมไทยอย่างสิ้นเชิง ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไป

4.1 แต่ปางก่อน: ความเป็นลาวและความเป็นจีนในสังคมไทย

ในภพอดีตของเรื่องแต่ปางก่อนอดีตชาติแรกได้นำเสนอภาพความเป็นลาวในสังคมไทย กลุ่มชาติพันธุ์ลาวนั้นถึงแม้ว่าจะจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความใกล้ชิดกับไทยทั้งทางด้านเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม แต่กลับถูกนำเสนอว่า “เป็นอื่น” และด้อยกว่าอย่างชัดเจนในสังคมไทย ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและลาวที่มีต่อกันมาอย่างยาวนานในลักษณะที่ลาวเป็นฝ่ายทำสงครามแพ้ไทยและตกเป็นเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี^{*} ทำให้ไทยวางท่าทีต่อความเป็นลาวในเชิงลบและกดขี่ภายใต้ติมโนทัศน์ที่ว่า ไทย เป็น “นาย” ลาว เป็น “ข้า/บ่าว”³ มาโดยตลอด

* ดินแดนลาวล้านช้างทั้งหมดได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสยามมาตั้งแต่สมัยธนบุรีในช่วงปี พ.ศ. 2322 เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2440 และ พ.ศ. 2446 ตามลำดับ ดินแดนลาวส่วนหนึ่งที่อยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและทางฝั่งขวาบางตอน ก็ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ในขณะที่ดินแดนอีกส่วนหนึ่ง (ภาคอีสานของไทยในปัจจุบัน) ยังคงตกเป็นเมืองขึ้นของสยามอยู่ และต่อมาได้ถูกรวมเข้าเป็นมณฑลหนึ่งของสยามตามนโยบายปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2435 ส่วนลาวล้านช้างก็เช่นเดียวกับลาวล้านช้างคือเริ่มตกอยู่ใต้อาณาจักรปกครองของไทยมาตั้งแต่สมัยธนบุรี ก่อนจะถูกผนวกเข้ารวมเป็นมณฑลหนึ่งของสยามใน พ.ศ. 2437 (สรุปความจากอุบล ลีมีสุวรรณ, *ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2435* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537) และ เตือนใจ ไชยศิลป์, *ล้านช้างในการรับรู้อาณาจักรของสยาม พ.ศ. 2437-2476* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536))

³ อุบล ลีมีสุวรรณ, *ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2435*, หน้า 106.

เรื่องแต่ปางก่อนนำเสนอความเป็นลาวที่ถูกกดขี่ในสังคมไทยไว้ผ่านตัวละคร เจ้านางม่านแก้วหรือเจ้านางน้อย ซึ่งเป็นตัวละครเอกหญิงในภพชาติแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 เจ้านางม่านแก้วเป็นเจ้านางลาวที่ได้รับการอุปถัมภ์จากเสด็จในกรมฯ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

[...] ประกอบกับเสด็จในกรมฯ ท่านไม่มีพระธิดาจึงเอ็นดูเจ้านางน้อยมาก ในเมื่อเจ้านางน้อยเป็นหญิงสาวที่สวยงามมากและมีความรู้ดี สามารถพูดภาษาฝรั่งเศสได้คล่องตามที่เคยเรียนมาก่อน ต่อมาก็เรียนรู้ภาษาอังกฤษได้อีกภาษาหนึ่ง จึงไว้พระทัยให้ทำหน้าที่เลขานุการช่วยท่านค้นคว้าเรียบเรียงตำราต่าง ๆ มีงานการก็ให้ออกงานอย่างมีหน้ามีตา...⁴

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้เสด็จในกรมฯ ซึ่งมีอำนาจสูงสุดในวังจะปฏิบัติต่อเจ้านางม่านแก้วอย่างยอมรับให้เกียรติ แต่เจ้านางม่านแก้วก็ไม่ได้เป็นที่ยอมรับของสังคมในวังได้อย่างแท้จริง ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความรู้สึกของหม่อมพรรณรายที่มีต่อเจ้านางม่านแก้วความว่า “เจ้านางเป็นคนรักเด็ก...แล้วท่านก็อ่อนหวาน ใคร ๆ รักหลงกันเป็นแถว แม้แต่ฉันเองก็เผลอยังอดชอบไม่ได้ แต่ต้องแอบ ๆ ชอบนะ มิเช่นนั้นผู้ใหญ่ฝ่ายฉันจะดูเอาว่าไปเอาใจเข้าข้างคนต่างชาติต่างภาษา”⁵ จากคำกล่าวของหม่อมพรรณรายนี้จะเห็นได้ว่าอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เจ้านางม่านแก้วไม่สามารถเป็นที่ยอมรับของสังคมในวังได้อย่างแท้จริงก็คือความรู้สึกของคนในวังที่เห็นว่าเจ้านางม่านแก้วเป็น “คนต่างชาติต่างภาษา” ส่งผลให้ถึงแม้ว่าเจ้านางม่านแก้วจะมีอัตลักษณ์ในแบบที่น่าประทับใจคือ “รักเด็ก...แล้วก็อ่อนหวาน” แต่อัตลักษณ์ที่น่าประทับใจของเจ้านางม่านแก้วนี้ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เธอและคนที่ชื่นชมเธออย่างหม่อมพรรณรายและกลุ่มคนที่หม่อมพรรณรายกล่าวถึงว่า “รักหลง [เจ้านางม่านแก้ว] กันเป็นแถว” นั่นก้าวพ้นจากอคติทางชาติพันธุ์ที่สังคมไทยมีต่อความเป็นลาวไปได้ เจ้านางม่านแก้วจึงยังคงได้รับเพียง “ความรู้สึกแอบชื่นชม” และยังคง “เป็นอื่น” สำหรับสังคมในวังเช่นนั้นอยู่ต่อไป

⁴ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 58.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ทั้งนี้ นอกจากเจ้านางม่านแก้วจะ “เป็นอื่น” ในสังคมในวังเพราะ “ความต่างชาติต่างภาษา” แล้ว ความเป็นอื่นของเธอยังถูกตีความในเชิงลบและกดขี่ ดังคำกล่าวของหม่อมเพี้ยที่ว่า “ฉันไม่เคยนิยมนิคิดพวกลาวลาว ถือเป็นต่างชาติต่างภาษาไม่ควรนำมาปะปนในวัง ถึงจะอ้างว่าเป็นเจ้า ก็ไม่ใช่เจ้าไทยจะได้กราบไหว้ได้สนิท”⁶ จากคำกล่าวของหม่อมเพี้ยนี้จะเห็นได้ว่าเจ้านางม่านแก้วไม่เพียงถูกหม่อมเพี้ยมองว่าแตกต่าง แต่ยังถูกมองว่าด้อยกว่าอย่างชัดเจนอีกด้วย เพราะหม่อมเพี้ยเห็นว่าความเป็น “เจ้า” ในตัวเจ้านางม่านแก้วไม่สมบูรณ์จึงไม่สามารถ “กราบไหว้ได้สนิท” เนื่องจากเธอเป็น “เจ้าลาว” ไม่ใช่ “เจ้าไทย” ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชนชั้นสูงไทยอย่างหม่อมเพี้ยมีทัศนคติว่าเจ้าลาวด้อยกว่าเจ้าไทยก็เนื่องมาจากสำนักทางประวัติศาสตร์ที่บ่มเพาะความรู้สึกเป็นนายเหนือลาวของชนชั้นสูงไทยมาโดยตลอดนับตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีทำให้หม่อมเพี้ยไม่สามารถถือว่าเจ้าลาวเป็น “เจ้า” เท่าเทียมกับเจ้าไทยได้

นอกจากนี้ หม่อมเพี้ยยังเรียกเจ้านางม่านแก้วโดยใช้ความเปรียบว่า “จำปาลาว” เพื่อสื่อถึงระดับความความเป็นอื่นที่ด้อยกว่าของเจ้านางม่านแก้วในสังคมไทยอีกด้วย ดังที่เธอกล่าวว่า “ดอกจำปาลาวน่าจะมาปลูกในเมืองไทยคนไทยเขาไม่นิยมถือเป็นของอัปมงคลไม่ปลูกไว้ในบ้านหรือกรอก จริ่งใหม่เจ้านาง”⁷ เนื่องจากความหมายของ “จำปาลาว” ในสังคมไทยกับสังคมลาวนั้นต่างกัน กล่าวคือในบริบทของสังคมไทย “จำปาลาว” ก็คือ “ลั่นทม” ซึ่งคนไทยถือว่าดอกลั่นทมมีชื่อเป็นอัปมงคลจึงไม่นิยมนำมาปลูกในบ้าน เพราะเชื่อว่าจะนำความโชคร้ายและความระทมทุกข์มาสู่เจ้าของบ้านต่างจากสังคมลาวที่ถือว่าจำปาลาวเป็นดอกไม้สูงค่าที่กวีมักนำมาใช้เปรียบเทียบกับหญิงสาว คำว่า “จำปาลาว” จึงมีอย่างน้อยสองนัยยะคือนัยยะเชิงบวกในสังคมลาวและนัยยะเชิงลบในสังคมไทย เมื่อคำว่า “จำปาลาว” ถูกหม่อมเพี้ยนำมาใช้เรียกเจ้านางม่านแก้วซึ่งเป็นเจ้านางลาว นัยยะทั้งสองของคำว่า “จำปาลาว” จึงมีการปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันและซ้อนทับกันอยู่ นัยยะที่ซ้อนทับกันอยู่ของคำคำนี้ เมื่อเกิดอยู่ภายใต้กรอบวาทกรรมของสังคมไทย สามารถชี้ให้เห็นถึงสถานะทางสังคมของเจ้านางม่านแก้วที่เปลี่ยนแปลงจากเมื่อครั้งอยู่ในสังคมเดิมของเธอได้เป็นอย่างดี คือจากสถานะความเป็นเจ้าที่มีเกียรติในสังคมลาว (จำปาลาวที่สูงค่า) มาเป็นสิ่งไร้ค่าและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมไทยคือกลายเป็น “ดอกลั่นทมที่เป็นอัปมงคล”

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

ปรากฏการณ์ที่เสด็จในกรมฯปฏิบัติต่อเจ้านางม่านแก้วซึ่งเป็นลาวอย่างยอมรับให้เกียรติไม่ต่างจากเจ้านายไทยโดยทั่วไป ต่างจากหม่อมเพี้ยและคนจำนวนมากในวังที่ยังคงปฏิบัติต่อเจ้านางม่านแก้วอย่างกดขี่หรืออย่างน้อยที่สุดก็ยังไม่อาจให้การยอมรับได้อย่างแท้จริง เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนท่าทีมาเป็นมิตรกับลาวและสร้างสำนักใหม่โดยมองว่าไทยกับลาวเป็นกลุ่มชนเดียวกันในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเป็นสิ่งที่ประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์เฉพาะในทางการเมืองเท่านั้น ส่วนในทางสังคมนั้นการเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อความเป็นลาวอย่างรวดเร็วในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยเหตุผลทางการเมืองเป็นหลัก ไม่อาจทำให้ความรู้ต่อความเป็นลาวในเชิงลบและกดขี่ที่บ่มเพาะผ่านประวัติศาสตร์อันยาวนานของสังคมไทยคลี่คลายไปได้ในทันที ดังจะเห็นได้จากมีเพียงเสด็จในกรมฯและท่านชายใหญ่ที่เป็นคนจำนวนน้อยในสังคมเท่านั้นที่ยอมรับฐานะของเจ้านางม่านแก้วและปฏิบัติต่อเจ้านางม่านแก้วอย่างเท่าเทียมและให้เกียรติ แต่ในขณะที่คนจำนวนมากอย่างหม่อมเพี้ย ท่านหญิงแต่ และสมาชิกในวังคนอื่น ๆ ยังคงมีความรู้สึกถูกเหยียดหยามความเป็นลาวอยู่ตามสำนักทางประวัติศาสตร์เดิมของตนก็ส่งผลให้สถานะความเป็นเจ้าของเจ้านางม่านแก้วไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมไทยอย่างแท้จริงและถูกมองว่าไม่เหมาะสมหรือคู่ควรกับท่านชายใหญ่ซึ่งเป็นเจ้านายไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับท่านหญิงแต่ คู่หมั้นของท่านชายใหญ่ที่เป็นเจ้านายไทยเหมือนกัน เป็นเหตุให้ความรักของเจ้านางม่านแก้วและท่านชายใหญ่ถูกขัดขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหม่อมเพี้ย มารดาของท่านชายใหญ่ที่กล่าวว่า

“ชายจะอวดดีกับแม่อย่างไรก็เชิญเถอะ แต่ขอบอกก่อนว่าแม่ไม่รับลูกลาวมาเป็นสะใภ้” หม่อมเพี้ยเสียงสั้นด้วยความโกรธจัด “แล้วเรื่องถอนหมั้นหญิงแต่ แม่ก็จะไม่ยอมให้เกิดขึ้นเป็นอันขาด อย่ามาอ่อนวอนให้แม่ไปทูลเสด็จพ่อของหญิงแต่เลย แม่ไม่ยอมยกถอนหงอกหมดหัว เรื่องนางคนนั้นก็อย่าเอ่ยให้เป็นเสนียดแก่หนูแม่อีก แม่ทำใจยอมรับคนต่ำศักดิ์อย่างนั้นไม่ได้”

⁸ อุบล ลิ้มสุวรรณ, ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2453, หน้า 108.

⁹ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 183.

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากพิจารณาบทสนทนาระหว่างท่านชายใหญ่กับหม่อมเพ็ญผู้เป็นมารดาสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติต่อความเป็นลาวในสังคมไทยที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อหม่อมเพ็ญกล่าวว่า “จะให้หญิงแต่้อายชายหน้าเขาไปทั่วเมืองหรือว่าคู่มั่นเห็นหญิงต่ำศักดิ์ต่างชาติต่างภาษาว่าเหนือกว่าหม่อมเจ้าหญิงแต่ รู้ถึงไหนก็อายเขาถึงนั้น”¹⁰ ท่านชายใหญ่ก็ทรงแย้งว่า “แต่มันแก้วไม่ใช่หญิงต่ำศักดิ์ อีกฝ่ายกันทันที มันแก้วเป็นเจ้าเหมือนกัน นับตามศักดิ์ก็เป็นถึงหลานของเจ้าแผ่นดินลาว ไม่ใช่คนไร้สกุลรุนชาติเลยชนิดเดียว ชายไม่เห็นว่าจะต้องมีใครอายไม่ว่าจะเป็นหญิงแต่ ชาย หรือว่าตัวแม่เอง”¹¹ หม่อมเพ็ญเป็นตัวแทนความคิดแบบเก่าที่มีทัศนคติลาวด้อยกว่าไทย เจ้าลาวจึงไม่มีความเป็น “เจ้า” เช่นเดียวกับเจ้าไทย ฉะนั้นการที่ท่านหญิงแต่ถูกคู่มั่นถอนหมั้นเพราะต้องการแต่งงานกับเจ้าลาวอย่างเจ้านางมันแก้วจึงถือว่าเป็นเรื่องที่น่าอับอายมาก ส่วนท่านชายใหญ่เป็นตัวแทนความคิดเกี่ยวกับความเป็นลาวชุดใหม่ตามนโยบายปรับเปลี่ยนทัศนคติและท่าทีต่อความเป็นลาวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ให้การยอมรับและถือว่าลาวเป็นกลุ่มพวกเดียวกับไทยมากขึ้น ฉะนั้นท่านชายใหญ่จึงถือว่าเจ้านางมันแก้ว “ไม่ใช่หญิงต่ำศักดิ์” หรือ “ไร้สกุลรุนชาติ” เพราะเธอเป็นหลานของพระเจ้าแผ่นดินลาวจึงถือว่าเป็น “เจ้า” เช่นเดียวกับท่านชายใหญ่และท่านหญิงแต่ ซึ่งเป็นน้ำเสียงที่ให้การยอมรับและถือว่าลาวเท่าเทียมกับไทยมากขึ้น

ดังนั้น ถึงแม้ว่าท่านชายใหญ่จะได้แต่งงานกับเจ้านางมันแก้วโดยได้รับการสนับสนุนจากเสด็จในกรมฯ แต่การที่ในท้ายที่สุดการที่เจ้านางมันแก้วถูกท่านหญิงแต่ฆาตกรรมได้สำเร็จเป็นเหตุให้ท่านชายใหญ่และเจ้านางมันแก้วต้องพลัดพรากจากกันไป ในชาติภพนี้ก็เป็น การสะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีว่าความพยายามในการปรับเปลี่ยนท่าทีต่อความเป็นลาวของสังคมไทยไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

หลังจากเจ้านางมันแก้วและท่านชายใหญ่เสียชีวิต เจ้านางมันแก้วได้กลับชาติมาเกิดใหม่ในภพชาติที่ 2 ซึ่งอยู่ในช่วงราว พ.ศ. 2490 ตัวบทได้สลายอัตลักษณ์ความเป็นลาวออกไปจากตัวตนใหม่ของเจ้านางมันแก้ว ซึ่งในชาติที่สองนี้เธอกลับชาติมาเกิดใหม่เป็นราชาวดีซึ่งเป็น

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

“ชนชั้นกลางที่ไม่ร่ำรวยอะไรนัก”¹² การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของราชชาติด้วยการสลายความเป็นลาวออกไปและแทนที่ด้วยความเป็นชนชั้นกลางไทยทำให้ราชชาติได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นกว่าในตอนที่เราเป็นเจ้านางม่านแก้ว ปราบฏุกการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความเป็นลาวก็ยังคงไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยถึงแม้ว่าภาครัฐจะมีความพยายามสลายความรู้สึกแตกต่างระหว่างความเป็นไทยและความเป็นลาวมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีจะมีความพยายามอย่างจริงจังในการนำแนวคิดเรื่อง “ความเป็นพี่น้อง” มาใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวก็ตาม แต่ความพยายามทั้งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ไม่สามารถสลายทัศนคติเชิงลบและอคติที่สังคมไทยมีต่อความเป็นลาวได้อย่างแท้จริงทำได้เพียงผ่อนคลายลงบ้างเท่านั้น ดังที่ราชชาติเลือกใช้คำว่า “เจือจางลงไปมาก” แทนคำว่า “สลายไป” เมื่อกล่าวถึงความรู้สึกที่คนในยุคสมัยของเรามีต่อความเป็นอื่นทางชาติพันธุ์ของเจ้านางน้อย ดังที่เธอกล่าวว่า “หล่อนนึกสงสารหญิงสาวผู้พลัดมาจากถิ่นไกล ต้องมาอยู่โดดเดี่ยวไร้ญาติขาดมิตร ถึงเธอมีศักดิ์สูงติดตัวอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้เป็นที่ยอมรับของคนในวัง สมัยนั้นการเป็นคนต่างชาติต่างภาษาคงจะถูกรังเกียจไม่มากนักน้อย ไม่ได้เจือจางลงไปมากอย่างสมัยนี้”¹³

อย่างไรก็ตาม คนลาวไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์เดียวที่มีความเป็นอื่นในสังคมไทย คนจีนก็เป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ “เป็นอื่น” และไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่นกัน ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างภาพคนจีนว่าเป็น “ยิวแห่งบูรพาทิศ”^{*} ผู้เข้ามาครอบงำผลประโยชน์ในสังคมไทยส่งผลให้คนไทยเกิดความรู้สึกต่อต้านคนจีนอย่างมาก แต่ในอดีตชาติที่ 2 ของเรื่องแต่ปางก่อนนี้ กลุ่มชาติพันธุ์จีนกลับเป็นที่ยอมรับและมีพื้นที่ทางสังคมในสังคมไทยมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากน้ำเสียงของผู้เฝ้าอย่างครอบครัวของฉวีที่เปลี่ยนไปชื่นชมชาวจีนร่ำรวยอย่างอภิมากขึ้น ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์บทความถึงคนจีนว่าเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาครอบงำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในสังคมไทยโดยเปรียบเทียบกับคนยิวไว้ในบทความชื่อ “พวกยิวแห่งบูรพาทิศ” โดยใช้พระนามแฝงว่า “อัสวพาหุ” (ผู้วิจัย)

“คนขวานั้นชื่ออภัย พวกโพสพพานิซอย่างไรเล่า พ่อเขาเป็นเจ้าของโรงสี ที่อยุธยาแล้วยังมีเรือสินค้าอีกตั้งหลายลำ พวกนี้เขาร่ำรวยมานานแล้ว ลูกชายคนนี้เพิ่งกลับมา จากเมืองจีน พ่อส่งไปก่อนเกิดสงคราม พอสงครามเลิกก็กลับมา” นางสาวอริยาอย่าง คล่องแคล่ว “ท่าทางเขาคงจะเข้ามาพักแล้วละนั่น”¹⁴

ปรากฏการณ์ที่ชาวจีนได้รับการยอมรับจากสังคมไทยมากขึ้นในช่วง พ.ศ. 2490 นี้ เป็นผลมาจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การดำเนินธุรกิจของชาวยุโรปหยุดชะงัก นักธุรกิจชาวยุโรปมีการถอนตัวออกไป ส่งผลให้เกิดสภาพสุญญากาศทางเศรษฐกิจขึ้นจึงเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการในกรุงเทพฯ ที่เพิ่งก่อร่างสร้างตัว พวกพ่อค้าข้าวหรือ “เจ้าสัว” ได้เข้าไปครอบครองกิจการธนาคารและการขนส่งสินค้าทางเรือที่ชาวยุโรปเคยดำเนินกิจการอยู่¹⁵ พ่อค้าเหล่านี้สามารถสะสมทุนได้มากขึ้นเรื่อย ๆ และในภาวะที่สังคมเปลี่ยนไปเป็นทุนนิยมมากขึ้น ความมั่งคั่งจึงทำให้คนกลุ่มนี้เริ่มได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น ดังเช่นที่ปรากฏในเรื่องแต่ปางก่อน อดีตชาติที่ 2 นี้ว่าไม่เพียงครอบครัวของถวิลซึ่งเป็น “ผู้ดีเก่า” จะกล่าวถึงคนจีนร่ำรวยอย่างอภัยในแง่ดีเท่านั้น แต่ครอบครัวของถวิลยังยินดียกถวิลให้แต่งงานกับอภัยอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งการมีบทบาทเด่นขึ้นในสังคมอย่างรวดเร็วก็ทำให้ความรู้สึกเชิงลบที่สังคมไทยมีต่อคนจีนในฐานะ “ศัตรูทางเศรษฐกิจ” ที่เข้ามาเบียดชิงแย่งพื้นที่ของคนไทย ทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมจึงยังคงดำรงอยู่ควบคู่ไปกับการที่คนจีนร่ำรวยมีโอกาสทางสังคมมากขึ้น ดังทัศนะของคุณหญิงสุวรรณที่ว่า “เป็นลูกเจ๊กหรือชาวบ้านที่ไหนไม่ทราบ ถ้าจริงก็นับว่าพี่ชายตาต่ำไม่ใช่เล่นเหมือนกันที่ไปเลือกผู้หญิงที่ไม่มีใครรู้จักหัวนอนปลายเท้า”¹⁶ สถานการณ์เช่นนี้ทำให้คนจีนร่ำรวยต้องพยายามสร้างเครือข่ายหรือความเกี่ยวพันทางเครือญาติกับผู้ดีเก่าซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงในสังคมไทยเพื่อสลายอัตลักษณ์หรือตัวตนความเป็นจีนที่ถูกกลางแกลงจากสังคมไทยให้หมดไป

¹⁴ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 152.

¹⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, พิมพ์ครั้งที่ 3. (เชียงใหม่:ซีดส์เวอร์ม บুক, 2546), หน้า 138-139.

¹⁶ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 213.

อย่างไรก็ตาม บริบททางสังคมที่เริ่มเปลี่ยนไปในอดีตชาติที่ 2 จากอิทธิพลของระบบทุนนิยมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นในภพชาติที่ 3 หรือภพปัจจุบัน ตามท้องเรื่องซึ่งอยู่ในช่วงราว พ.ศ. 2520 โดยมีตัวแปรที่สำคัญคือความสงบทางการเมืองหลังเหตุวุ่นวายทางการเมืองในช่วงเดือนตุลาคม 2519 ยุติลง และการส่งเสริมเศรษฐกิจอย่างจริงจังของรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียรด้วยการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2520 ส่งผลให้สังคมไทยในเวลานั้นได้พัฒนาสู่ความเป็น “สังคมทุนนิยม” โดยสมบูรณ์¹⁷

บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นสังคมทุนนิยมโดยสมบูรณ์นี้ไม่เพียงเปิดโอกาสให้ชาวจีนที่มีความสามารถในทางเศรษฐกิจมีโอกาสแสวงหาความมั่งคั่งได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังทำให้คนจีนร่ำรวยอย่างอภยได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นอีกด้วยเนื่องจากในสังคมทุนนิยม “เงิน” หรือความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์สำคัญในการจัดลำดับชั้นทางสังคม และเมื่อให้ความสำคัญกับฐานะทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ประเด็นเรื่องความแตกต่างทางชาติพันธุ์จึงลดทอนความสำคัญลงไป ดังนั้นในภพปัจจุบันชาวจีนที่ร่ำรวยจึงไม่เพียงกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังมีสถานะทางสังคมสูงขึ้นไปจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวงสังคมชั้นสูงหรือแม้กระทั่งอาจได้รับการยอมรับมากกว่าชนชั้นสูงที่มีฐานะตกต่ำลงอีกด้วย ดังที่ คุณชายจิรายุสกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ ไม่มีใครเขาคิดอย่างเธอแล้วละ...อย่าพูดไปให้คนเขาหัวเราะเปล่า ๆ เลย ‘เจ๊กชายข้าวสาร’ ที่เธอว่า เขามีหน้ามีตาดีกว่าเราหลายเท่าตัว สังคมเปลี่ยนไปมาก”¹⁸

อีกประเด็นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการที่ชาวจีนได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นก็คือการที่ภรรยาของชาวจีนร่ำรวยอย่างฉิวกำลังจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคุณหญิง ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ใครจะคิดว่าครูน้อยธรรมดา ๆ คนหนึ่ง ไม่สวยสะ ไม่ร่ำรวย หรือมีสกุลมาจาก

¹⁷ กัจจกร หลุยยะพงศ์ และดวงมน จิตรจางง, สังคมไทยในพุทธศักราช 2500-2540 โดยสังเขป วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2550 [ออนไลน์], 2550. แหล่งที่มา <http://human.pn.psu.ac.th/ojs/index.php/eJHO/article/viewFile/19/29>, หน้า 75-79.

¹⁸ แก้วแก้ว, แต่ปางก่อน, หน้า 361.

ไหนดอกมาขาย แต่งงานไปกับพ่อค้า (อภัย) เพียงสามสิบปีต่อมาก็กลายเป็นคุณสุดวล...
 จวนจะเป็นคุณหญิงสุดวลอยู่ในไม่ช้า เป็นเศรษฐินีเจ้าของของโรงแรมใหญ่โตถึงสองแห่ง
 และมีกิจการค้าอะไรอีกก็ไม่รู้รายละเอียดคนกรุงแน่ ๆ แต่ว่าร่ำรวยมหาศาล”¹⁹

ปรากฏการณ์ที่ภรรยาของชาวจีนร่ำรวยอย่างฉิวเฉียดจะได้รับแต่งตั้งให้เป็น “คุณหญิง” นั้น
 ถือเป็นสิ่งแปลกใหม่ในสังคมไทยและเป็นหมุดหมายสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทาง
 สังคมที่ “เงิน” มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของบุคคล ทำให้ประเด็นเรื่อง
 ความแตกต่างทางชาติพันธุ์คลายความสำคัญลงไป การมีฐานะร่ำรวยจึงทำให้ฉิวเฉียดและสามีชาวจีน
 สามารถมีสถานะที่มีเกียรติในสังคมได้ ซึ่งสถานะที่มีเกียรติของสังคมเด่นชัดมากขึ้นเมื่อฉิวเฉียด
 ได้รับแต่งตั้งให้เป็น “คุณหญิง” ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติสูงในสังคมสำหรับฝ่ายหญิง ต่างจากใน
 อดีตที่สถานะทางสังคมของบุคคลขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดและความดีความชอบในระบบราชการ
 ดังจะเห็นได้ว่าในอดีตมีแต่ภรรยาของข้าราชการระดับสูงเท่านั้นที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็น
 คุณหญิง

เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนเป็นสังคมทุนนิยมโดยสมบูรณ์ในภพชาติปัจจุบัน อิทธิพลของ
 ทุนนิยมได้ทำให้ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเป็นที่ยอมรับของบุคคล
 ในสังคมอีกต่อไป เพราะคนทุกคนจะถูกตัดสินคุณค่าและความสำคัญตามฐานะทางเศรษฐกิจที่
 ต่างกันเป็นหลัก ดังนั้นจึงส่งผลให้อันตราซึ่งถึงแม้จะเป็นลูกครึ่งไทยจีนแต่มีฐานะร่ำรวยเพราะเธอ
 เป็นบุตรสาวของฉิวเฉียดและอภัยไม่ได้มีสถานะทางสังคมด้อยไปกว่าท่านชายใหญ่ซึ่งกลับชาติมาเกิด
 ใหม่เป็น ม.ล. จีราคม ชนชั้นสูงที่มีฐานะทางเศรษฐกิจตกต่ำลง และในบริบททางสังคมที่ “เงิน”
 เป็นเกณฑ์ตัดสินทุกสิ่งเช่นนี้ อันตราอาจจะได้รับการยอมรับจากสังคมเหนือกว่า ม.ล. จีราคมด้วย
 เข้าไป ดังจะเห็นได้จากความพยายามของ ม.ร.ว. จีรายุสซึ่งเป็นบิดาของ ม.ล. จีราคมที่พยายามรักษา
 สถานะทางเศรษฐกิจของตนไว้เพื่อไม่ให้ครอบครัวของอันตราเห็นว่าครอบครัวของเขาคือดีกว่า
 ครอบครัวของอันตรา ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “เด็กคนนั้นเป็นลูกเศรษฐีใหญ่ พ่อเขาติดอันดับ
 มหาเศรษฐีเหมือนกัน จีรายุสกล่าวเปรย ๆ ถ้าจีจะชอบเขาเราก็ไม่ควรจะอยู่ในฐานะสิ้นไร้ไม้ตอก

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

ให้เขาเห็น บางทีพ่ออาจจะขายที่ดินให้เขาก็ได้...”²⁰ บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปเช่นนี้จึงเอื้อให้ความรักที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานความแตกต่างทางชนชั้นและชาติพันธุ์ของอันตราและม.ล. จิราคม สำเร็จสมหวังได้ในชาติภพนี้

4.2 นิมิตรา: ความเป็นจีนในสังคมไทย

เรื่องนิมิตรานำเสนอประเด็นสถานะของคนจีนที่เปลี่ยนไปในสังคมไทยเช่นเดียวกับในเรื่องแต่ปางก่อน ถึงแม้ว่าความแตกต่างทางชาติพันธุ์นี้จะไม่ส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของความรักของตัวละครเอกก็ตาม ในภพอดีตของเรื่องนิมิตราได้สะท้อนภาพลักษณ์ “ความเป็นอื่น” ของชาวจีนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีเป็นจำนวนมากและมีอำนาจต่อรองสูงในสังคมไทยในช่วงมัธยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ความเป็นจีนถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความแตกต่างให้ความเป็นไทยมีความเด่นชัดขึ้น จนในที่สุดนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนจีนกับรัฐบาลและชนชั้นปกครองขึ้นมา

ทั้งนี้วางคณาได้นำเสนอความเป็นอื่นของคนจีนอย่างแนบเนียนในลักษณะความเปรียบที่สะท้อนถึงความรักต่างชนชั้นที่ไม่เป็นที่ยอมรับของทองแท้ซึ่งเป็นชนชั้นกลางกับอินทราณีซึ่งเป็นชนชั้นสูงภายใต้บริบททางสังคมที่มีความเข้มงวดในเรื่องชนชั้น เนื่องจากถึงแม้ว่าความร่ำรวยจะทำให้ครอบครัวของทองแท้ซึ่งเป็นชนชั้นกลางได้รับการยอมรับจากวงสังคมชั้นสูงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการคบหากันระหว่างครอบครัวของอินทราณีซึ่งเป็นชนชั้นสูงและครอบครัวทองแท้ซึ่งเป็นชนชั้นกลางตั้งแต่ในรุ่นของบิดาแต่การยึดโยงอัตลักษณ์ของบุคคลกับชาติกำเนิดเป็นหลักก็ทำให้วงสังคมชั้นสูงยังไม่อาจยอมรับว่า ชนชั้นกลางร่ำรวยและชนชั้นสูงเดิมเป็นชนชั้นเดียวกันอย่างแท้จริง ซึ่งส่งผลให้ความรักที่เกิดขึ้นระหว่างอินทราณีซึ่งเป็นหญิงชั้นสูงกับทองแท้ซึ่งเป็นชายหนุ่มชนชั้นกลางเป็นเรื่องที่สังคมในสมัยนั้นไม่อาจยอมรับได้ โดยเป็นการนำเสนอผ่านฉากสำคัญของเรื่องที่ทองแท้พาอินทราณีหนีไปอยู่ด้วยกันที่บ้านเกิดของฝ่ายชายเนื่องจากถูกกีดกันความรัก

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 349.

ในฉากที่ทองแท้และอินทราณีหนีไปอยู่ด้วยกันนี้ ตัวบทได้ให้ทองแท้และอินทราณีสวมทับอัตลักษณ์ของ “คนจีนแก่ที่ดูไร้พินสง” ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “แต่งตัวเหมือนอาซิ้ม คนจีนแก่ ๆ ใส่หมวกปิด ๆ หน้าทั้งสองคน”²¹ และ “หญิงชายชาวจีนคู่นั้นจูงมือกันขึ้นไปขุดตัวอยู่บนที่นั่งแคบ ๆ ใน โบกี้รถสินค้าเดินทางไปสู่ภาคเหนือของประเทศ กิริยาของคนคู่นั้นดูทะนุถนอมกันอย่างยิ่ง ผิดกับภาพค่อนข้างแก่ชราที่เห็นอยู่ภายนอกยิ่งนัก”²² การนำเสนอภาพของทองแท้และอินทราณีซึ่งกำลังกระทำการฝ่าฝืนอำนาจของรัฐและกฎกติกาของชนชั้นปกครองในเรื่องการเลือกคู่ครอง โดยให้ทั้งทองแท้และอินทราณีอยู่ในสถานะของ “คนจีนแก่ที่ดูไร้พินสง” ภายนอกดูเหมือนด้อยอำนาจ และไร้ซึ่งความสำคัญ แต่จริง ๆ แล้วกลับเป็นบุคคลที่ไม่น่าไว้วางใจ ลึกลับ และกำลังทำสิ่งที่ทำทนายหรือต่อต้านอำนาจรัฐอยู่ นั่นคือการทำทนายแนวคิดเรื่องชนชั้นด้วยการมีความรักข้ามชนชั้น และพยายามต่อสู้เพื่อให้ประสบความสำเร็จในความรักนั้นเหมือนกับภาพลักษณ์ของ “อึ้งย้ง”^{*} หรือ “สมาคมลับชาวจีน” ที่ดำเนินการในทางลับเพื่อสนับสนุนแนวคิดทางการเมืองที่เป็นการทำทนายอำนาจของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีการช่งสู้มกันเพื่อก่อความวุ่นวายเพื่อกดดันให้รัฐยอมตามความประสงค์ของตน ทั้ง ๆ ที่ในฉากหน้าของคนกลุ่มนี้เป็นเพียงนักธุรกิจหรือผู้ใช้แรงงานที่เป็นเพียงชนกลุ่มน้อยเท่านั้น และในขณะที่ตัวบทเน้นถึง “ที่นั่งแคบ ๆ” เมื่อกล่าวถึง “คนจีนแก่” ซึ่งแสดงถึงภาวะที่คนจีนถูกเบียดขับให้ไปอยู่ชายขอบของสังคม และพฤติกรรมของคนจีนแก่ที่ต้องหลบซ่อนในขณะที่กำลังก่อการทำทนายอำนาจรัฐ เช่น การปิดหน้าและการอำพรางตัว โดยยิ่งถูกตรวจสอบมากขึ้นก็ยิ่งอำพรางตัวมากขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการต่อสู้ของผู้มี

²¹ วราภรณ์, นิมิตร, หน้า 170.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

* อึ้งย้งเป็นองครักษ์ที่ชาวจีนรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นมีลักษณะคล้ายกับสมาคมของคนในตระกูลเดียวกัน มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการจัดหางาน แต่ในสายตาของชนชั้นปกครองไทยแล้วอึ้งย้งเป็นสมาคมลับและน่ากลัวเพราะนอกจากอึ้งย้งจะมีบทบาทในการช่วยเหลือชาวจีนอพยพด้วยตนเองแล้ว ยังมีการก่อความวุ่นวายขึ้นอยู่เสมอทั้งจากปัญหาทะเลาะวิวาทกันเองระหว่างสมาคมอึ้งย้งต่าง ๆ ที่มีจะขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ทางการค้า การดึงแรงงานใหม่เข้าสังกัดและความเห็นทางการเมืองในประเทศจีนที่ขัดแย้งกัน การจับสันทริพย์สินจากประชาชน การลักลอบค้าฝิ่น การต่อรองกับรัฐบาลด้วยการนัดหยุดงานและหยุดดำเนินการทางธุรกิจซึ่งไม่เพียงสร้างความเสียหายให้แก่เศรษฐกิจของประเทศแต่ยังเป็นภัยต่อความมั่นคงอีกด้วย เช่น การประท้วงของคนจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากรัฐบาลจะเก็บภาษีคนจีนเพิ่มขึ้นจาก 1.50 ต่อปี ไปเป็น 6 บาทต่อปีเท่าคนไทย สังคีต จันทนะโพธิ, กว่าจะป็นอึ้งย้งกรุงสยาม (กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2548), หน้า 121-158.

อำนาจน้อยในสังคมโดยแท้ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “รถไฟยังไม่ทันเคลื่อนออกจากสถานีผู้คนจำนวนหนึ่งก็รูกันขึ้นมาบนรถคันนั้น ทองแท้ดั่งหมวกก๊วยเลียให้ลงมาปิดหน้ามากขึ้น”²³ ภาพดังกล่าวต่างกันโดยสิ้นเชิงกับภาพลักษณ์ของขุนหาญทะยาน ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐและชนชั้นปกครองที่ทรงอำนาจ มีกำลังปราบปราม แต่อยู่ในที่แจ้งและเปิดเผย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “คนที่เบ่งอำนาจศักดาเสียดาผู้คนในละแวกนั้นค้อมตัวอ้อมเหมือนกิ้งไปตาม ๆ กัน คือขุนหาญทะยาน ทองแท้กับอินทราณีสะดุ้งวาบและซุกตัวผู้่อมอกของกันและกันมากขึ้น เพราะเสียงนั้นดังไม่ห่างเลย”²⁴

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของขุนหาญทะยานและตัวละครเอกทั้งสองในฐานะคนจีนแก่สะท้อนภาพความสัมพันธ์และความรู้สึกที่รัฐมีต่อ “อั้งยี่” หรือกลุ่มสมาคมลับของคนจีนที่มองว่าพฤติกรรมของคนกลุ่มนี้เป็นปัญหา และต้องควบคุมปราบปรามได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์พบว่า รัฐบาลไทยได้สร้างมาตรการต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นกรณีพิเศษเพื่อควบคุมอั้งยี่ โดยเฉพาะเช่น ใน พ.ศ. 2433 รัฐบาลออกกฎหมายต่อต้านสมาคมลับโดยระบุว่า สมาคมจะต้องจดทะเบียนกับรัฐบาลและห้ามการชุมนุมห้าคนขึ้นไป ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นการทำความเดือดร้อนให้กับผู้คน นอกจากนี้ รัฐบาลยังขึ้นทะเบียนคนงานจีนที่ลากรดและคนงานจีนอื่น ๆ ใน พ.ศ. 2453 รัฐบาลควบคุมการนัดหยุดงานของคนจีน โดยจับกุมหัวหน้าประมาณหกสิบคนมาซักเพื่อให้ระบุตัวได้ในอนาคตแล้วเนรเทศกลับไปประเทศจีน กฎหมายต่อต้านสมาคมลับได้รับการแก้ไขเมื่อ พ.ศ. 2457 เพื่อควบคุมการแผ่ขยายความคิดทางการเมืองจากประเทศจีน²⁵

ดังนั้น การที่ในตอนสุดท้ายทองแท้และอินทราณีซึ่งสวมทับอัตลักษณ์ของ “คนจีนแก่” สามารถหนีรอดไปได้ ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐ (ขุนหาญทะยาน) ผู้มีอำนาจอยู่ในมือกลับคว้าน้ำเหลว ก็ยังสะท้อนถึงศักยภาพในการต่อรองกับรัฐของคนจีน และการขาดประสิทธิภาพในการควบคุมและจัดการกับกลุ่มคนจีนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้รัฐไม่สามารถควบคุมชาวจีนอย่างได้มีประสิทธิภาพก็คือชาวจีนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศโดยเป็นทั้งผู้ประกอบการ นายหน้าคนกลาง และแรงงาน

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

²⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 231.

รัฐบาลจึงไม่อาจยุติบทบาทของชาวจีนในประเทศไทยได้อย่างเด็ดขาด ชาวจีนจึงสามารถต่อรองกับรัฐได้อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการเพิ่มขึ้นของอุปสงค์แรงงานในช่วงทศวรรษ 2410 เป็นต้นมา²⁶

อย่างไรก็ตาม การสร้างภาพความเป็นจีนในแง่ลบและเป็นอื่นของสังคมไทยได้ผ่อนคลายลงไปเป็นเรื่องชั่วคราวไม่จริงจังในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากในภพปัจจุบันของเรื่องนิมิตรา ตัวละครชาวไทยอย่างพิมพ์ภัทราเพียงแต่ชั่วคราวถึงความความเป็นจีนของพลากรเพื่อให้เขาเป็นที่ขบขันในกลุ่มเพื่อนเท่านั้น ซึ่งตัวบทบรรยายถึงความรู้สึกของพลากรในขณะนั้นไว้ว่า

“พลากรขยับจะอ้าปากท่องสุภาษิตจีนตามที่หล่อนแนะนำ แต่พอหันไปมองหน้า
เห็นหน้าพิมพ์ภัทรากำลังกลืนยิ้มจึงรู้ว่า หล่อนแกล้งพูดเพื่อให้เขาแสดงอะไรเซซ ๆ ให้
คนอื่นหัวเราะ พลากรจึงหุบปากได้ทันควัน สีหน้าเริ่มจะตึงอีกด้วยความน้อยใจ”²⁷

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนท่าทีต่อความเป็นจีนไปในลักษณะที่ผ่อนคลายมากขึ้นนี้ เป็นผลมาจากการที่พรมแดนและมโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นชาติและความเป็นไทยมีความชัดเจนขึ้นมากแล้วจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างภาพความเป็นจีนว่าเป็นอื่นหรือเป็นภัยทางเศรษฐกิจเพื่อปลุกกระแสเรื่องความเป็นชาติอีกต่อไป แต่สำนึกถึงความเหนือกว่าทางชาติพันธุ์ในความคิดของคนไทยก็ยังคงมีอยู่ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ตัวละครชาวไทยอย่างพิมพ์ภัทรายังคงมีทัศนคติต่อความเป็นจีนว่าเป็นเรื่องขบขัน

ทั้งนี้ นอกจากมโนทัศน์เรื่องความเป็นชาติและความเป็นไทยที่มีความชัดเจนขึ้นแล้ว อิทธิพลของทุนนิยมที่ทำให้อัตลักษณ์ของบุคคลถูกเชื่อมโยงกับฐานะทางเศรษฐกิจเป็นหลักยังเป็นอีกตัวแปรสำคัญที่ทำให้ชาวจีนร่ำรวยอย่างพลากรสามารถกล่าวถึงความความเป็นจีนของตนด้วยความภาคภูมิใจอีกด้วย ดังที่เขาเล่าว่า

²⁶ วราภรณ์, นิมิตรา, หน้า 230.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

“ผมขอชมภาพที่คุ้นชาติवादไว้ได้ใหม่ครับ ที่จริงผมชอบภาพวาดมาก ๆ เลย
 เต็มชอบภาพโบราณอย่างที่พิมพ์ออกน่ะครับ ภาพเขียนในวรรณคดีจีนอย่างเรื่องไซอิ๋ว
 เรื่องเปาบุ้นจิ้น ก็ชอบ เพราะเต๋ยสอนเรื่องพวกนี้กับลูก ๆ ตั้งแต่ผมเพิ่งจำความได้ สอนให้ซื่อสัตย์
 ยุติธรรมเหมือนเปาบุ้นจิ้น สอนให้มีความขยันหมั่นเพียรเหมือนพระถังซำจั๋ง ที่บ้านผมมีหนังสือจีน
 เยอะมาก ผมเองก็เรียนภาษาจีนน่ะครับ”²⁸

การเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของบุคคลเข้ากับฐานะทางเศรษฐกิจเป็นหลักทำให้อัตลักษณ์ด้าน
 อื่นถูกสลายหรือลดทอนความสำคัญลงไป เรื่องราวของคนจีนร่ำรวยทั้งการต่อสู้ชีวิต
 ความยากลำบาก และคุณธรรมที่พวกเขายึดถือ จึงได้รับการนำเสนอใหม่ในเชิงยกย่องว่าเป็น
 บทเรียนแห่งความสำเร็จ ทั้งในรูปแบบของหนังสือชีวประวัติ เช่น เรื่อง **เหยือกวงเอี่ยม วีรชนจีน
 โฟ้นทะเล*** ของอัมพร เอี่ยมสุรีย์ และในรูปแบบของนวนิยาย เช่น เรื่อง **ลวดลายมังกร**** ของ
 ประภัสสร เสวิกุล เป็นต้น การให้ความสำคัญต่อฐานะทางเศรษฐกิจจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง
 ในการช่วยให้ชาวจีนร่ำรวยสามารถได้รับการยอมรับในสังคมไทยอย่างสูงได้ ถึงแม้ว่าสำนึกเรื่อง
 ความแตกต่างระหว่างความเป็นจีนกับความเป็นไทยจะยังคงมีอยู่ในสังคมไทยก็ตาม

4.3 รอยไหม: ความเป็นล้านนาและล้านช้างในทัศนะของคนลาวและความเป็นลาวใน ทัศนะของคนไทย

ในขณะที่ในภพอดีตของเรื่องแต่ปางก่อนและนิมิตรานำเสนอภาพคนลาวและคนจีนที่เป็น
 อื่นในสังคมไทย ในภพอดีตของเรื่องรอยไหมนำเสนอความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างชาว
 ล้านนาและชาวล้านช้างซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเหมือนกันไว้ผ่านอัตลักษณ์และชะตากรรม

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

* **เหยือกวงเอี่ยม วีรชนจีนโฟ้นทะเล** เป็นการนำเสนอชีวิตของ เหยือกวงเอี่ยม อดีตประธานหอการค้าไทย-จีน ช่วงก่อน
 สงครามโลกครั้งที่ 2 และหนึ่งในผู้ก่อตั้งมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง โดยเขาเป็นหนึ่งในผู้อพยพชาวจีนที่ต่อสู้ชีวิตจนประสบความสำเร็จและมี
 ชื่อเสียงในสังคมไทย (ผู้วิจัย)

** **ลวดลายมังกร** เป็นนวนิยายที่นำเสนอเรื่องราวของ เหลียง ชาวจีน โฟ้นทะเลที่อพยพเข้ามาเมืองไทยในสภาพ “เปลือ
 ผืนหมอนใบ” ต่อสู้ชีวิตจนกระทั่งประสบความสำเร็จเป็นเจ้าของร้านหมูที่มีหน้ามีตาในสังคมไทย (ผู้วิจัย)

ความรักของตัวละครเอกในฐานะที่เป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองได้อย่างน่าสนใจ ทั้งนี้ เมื่ออยู่ในบริบทที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่เข้มแข็งกว่าอย่างไทยเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวล้านนาและล้านช้าง จะถือว่าชาติพันธุ์ทั้งสองเป็น “เรา” หรือเป็น “ลาว” ด้วยกัน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ล้านนา ล้านช้าง บ่ใช่ใฝ่อื่นไกล ยิ่งเวลานี้สยามผลัดแผ่นดินใหม่ ล้านนากับล้านช้างก็ยิ่งต้องสานสัมพันธ์ กันไว้ให้มั่น”²⁹ และ “ ‘แต่จะอย่างไร ล้านช้าง ล้านนาก็บ้านพี่เมืองน้อง’ คำเพียงว่าอย่างมีภูมิรู้ เช่นกัน ‘เชื่อมไมตรีกันไว้บ่เสียหลาย คุณะสมัยมหาเทวีจิระประภาเจ้าก็ส่งให้พระธิดา...เจ้าหญิงยอด คำทิพย์มาอภิเษกกับพระเจ้าโพธิสารราช’”³⁰ แต่เมื่อไม่มีชาติพันธุ์อื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งล้านนาและ ล้านช้างก็จะไม่ถือว่าอีกฝ่ายเป็น “เรา” อีกต่อไป ดังจะเห็นได้จากหม่อมบัวเงินซึ่งเป็นตัวละคร “ล้านช้างผู้มีสายเลือดบริสุทธิ์”³¹ เรียกเจ้าหญิงมะณีรินซึ่งเป็นเจ้านางล้านนาในลักษณะแบ่งแยก ทางชาติพันธุ์ว่า “อีลาวล้านนา”³² ในขณะที่เจ้าหญิงมะณีรินเองหลังจากมาอยู่ที่ล้านช้างเธอก็เลือก แสดงตัวตนผ่านผ้าทอด้วยการเน้นย้ำถึงอัตลักษณ์ความเป็นล้านนาของเธอให้เด่นชัดขึ้นเช่นกัน ดัง ความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ลายนี้เป็นลายเก่าแก่ของราชวงศ์ล้านนา... เรียกว่าลายสร้อยสา เป็นลาย ดอกไม้ที่ใช้กันเฉพาะทางภาคเหนือของไทยเท่านั้น”³³

ตัวบทเริ่มต้นขึ้นจากการที่เจ้าหญิงมะณีริน ซึ่งเป็นเจ้าหญิงล้านนาถูกทางล้านนาส่งตัว มายังล้านช้างเพื่อให้อภิเษกสมรสกับเจ้าศิริวัฒนา ซึ่งเป็นผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าหอหน้าล้านช้าง หรือพระอุปราชของอาณาจักรล้านช้างสืบต่อจากพระบิดาตามนโยบายกระชับสัมพันธ์ทาง การเมืองระหว่างล้านนาและล้านช้างในอนาคตด้วยการให้เจ้านายรุ่นใหม่ของล้านนาคือเจ้าหญิง มะณีรินและเจ้านายรุ่นใหม่ของล้านช้างคือเจ้าศิริวัฒนากภิเษกสมรสกัน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “เจ้าศิริวัฒนาและเจ้าหญิงมะณีรินก็คือหมอกตัวหนึ่งในเกมการเมืองครั้งนี้”³⁴ ซึ่งส่งผลให้ เจ้าศิริวัฒนาและเจ้าหญิงมะณีรินไม่อาจมีอัตลักษณ์ส่วนตัวได้อย่างแท้จริงแต่ถูกเชื่อมโยงกับ ความเป็นชาติพันธุ์ของตนอย่างแยกไม่ออก

²⁹ พงศกร, รอยไหม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2551), หน้า 266.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 536.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 537.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 461.

ในเบื้องต้นเจ้าหญิงมะณีรินมีความรู้สึกขัดแย้งระหว่างความต้องการมีอิสรภาพในชีวิตของตนเองกับภาระหน้าที่ทางการเมืองในฐานะเจ้าหญิงซึ่งมีอัตลักษณ์เชื่อมโยงอยู่กับราชวงศ์และอาณาจักร ดังจะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าเจ้าหญิงมะณีรินจะยอมลงเรือพระที่นั่งเสด็จมาล้านช้างแล้ว แต่เจ้าหญิงมะณีรินก็ยังคงรู้สึกขัดแย้งและต้องการเรียกคืนอิสรภาพในชีวิตของตนกลับคืนมา ดังความตอนหนึ่งที่เธอกล่าวว่า

“เฮาบ่แต่ง” [...]

“เที่ยวชมเมืองหลวงพระบางเสร็จ เขาก็จะปักบ้าน” [...]

“เฮาจะถ่วงการอภิเษกเอาไว้ก่อนเรื่องอื่นค่อยคิดภายหลัง” มะณีรินว่า น้ำเสียงแหลมสูงขึ้นจนดูเหมือนเด็กที่ชอบเอาแต่ใจตน “จะแต่งได้จะใด แต่งกับไผ่ก็บ่ฮู้...แล้วถ้าเกิดเฮาบ่ได้ฮักเพื่อนเล่า พี่คำเที่ยง...บ่เอา เฮาบ่แต่ง”³⁵

และ

ถ้าพี่ฮักเฮาอย่างว่า พี่เข้าอภิเษกแทนเฮานะพี่น้อง” เรรินเกือบกลืนหัวเราะไม่อยู่ เมื่อเห็นนางพี่เลี้ยงทำตาเหลือกลาน ท่าทางราวขาดอากาศหายใจ “บ่” นางพี่เลี้ยงร้องถล่น “อะยะอะหยังเน้อเจ้าริน...เจ้าศิริวัฒนาเพิ่นคงเชื่อดอกว่าข้าเจ้าคือเจ้าหญิงมะณีริน”

“บ่มีไผ่เคยเห็นเฮาสักเทื่อ” มะณีรินยังไม่เลิกสับสนความคิด “ไผ่จะฮู้ว่ามะณีรินมีหน้าตาจะใด ประเดี้ยวลงเรือ เฮาเปลี่ยนชุดกันเลยให้พี่คำเที่ยงแต่งเครื่องทรงของข้าเจ้า ส่วนตัวข้าเจ้าสวมชุดพี่แทนไง... ข้าเจ้าบ่พูด พี่คำเที่ยงบ่พูด ก็บ่มีไผ่ฮู้ดอก”³⁶

ความรู้สึกต้องการมีอิสระในการเลือกทางเดินชีวิตและอนาคตด้วยตนเองของเจ้าหญิงมะณีรินถูกยับยั้งด้วยคำกล่าวของคำเที่ยงซึ่งเป็นนางกำนัลของพระองค์เอง ดังที่คำเที่ยงกล่าวว่า “เจ้าบ่ฮัก ก็คิดว่าทำให้แผ่นดิน” คำเที่ยงพรั่นสอนอย่างใจเย็น ล้านนา ล้านช้าง บ่ใช่ไผ่อื่นไกล ยิ่ง

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 265.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

เวลานี้สยามพลัดแผ่นดินใหม่ ล้านนากับล้านช้างก็ยังคงต้องสานสัมพันธ์กันไว้ให้มั่น”³⁷ เนื่องจากคำเที่ยงมีบทบาทในการยับยั้งความต้องการส่วนตัวของเจ้าหญิงมะณีรินแล้วเรียกร้องให้เธอเสียดลเพื่อประเทศชาติตามบทบาทหน้าที่ของการเป็นเจ้าหญิงซึ่งมีอัตลักษณ์เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นชาติ คำเที่ยงจึงมิได้เป็นเพียงนางกำนัลเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวแทนของอุดมการณ์ชาตินิยมที่คอยกำกับ ดูแล ควบคุมพฤติกรรมของเจ้าหญิงมะณีรินให้เป็นที่ไปตามที่สังคมต้องการอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งภายในใจของเจ้าหญิงมะณีรินปรากฏชัดขึ้นอีกครั้งหลังจากเธอรักกับเจ้าศิริวงศ์ น้องชายของเจ้าศิริวัฒนาซึ่งเป็นคู่หมั้นของเธอเอง เนื่องจากเจ้าหญิงมะณีรินถูกส่งมาอภิเษกสมรสกับผู้ที่สืบทอดตำแหน่งเจ้าหอหน้าล้านช้างพระองค์ต่อไป เธอจึงต้องอภิเษกสมรสกับเจ้าศิริวัฒนาเท่านั้น ส่งผลให้ความรักของเจ้าหญิงมะณีรินกับเจ้าศิริวงศ์ต้องเป็น “รักต้องห้าม” ดังความตอนหนึ่งที่เจ้าหญิงมะณีรินกล่าวว่า

มะณีรินรู้อยู่เต็มอกว่าเจ้าศิริวงศ์เองก็รู้สึกเฉกเช่นเดียวกับหล่อน...ความรักต้องห้าม...

ช่างเป็นความหอมหวานเจือด้วยความขื่นขม...รักและแกลเห็น แต่ไม่อาจจะครอบครองซึ่งกันและกัน...

เหมือนดังดวงสุริยันและจันทร์ประจักษ์แห่งทิวาและราตรีกาล...แกลเห็นจากคนละขอบฟ้า หากมีอาจร่วมเวหาหน³⁸

ช่วงเวลาที่เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์รักกันนี้จึงเป็นช่วงเวลาสำคัญอีกช่วงหนึ่งที่ตัวละครทั้งสองเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในใจคือระหว่างการทำตามความต้องการของตนเองและการเสียดลความรักของตนเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงเจ้าหญิงมะณีรินความว่า “หล่อนรักเจ้าศิริวงศ์ ทั้งที่รู้ว่า หล่อนไม่อาจจะรักใคร่ได้อีกแล้วนอกจากเจ้าศิริวัฒนาผู้ซึ่งกำลังจะเป็นสามีของหล่อนในอนาคตอันใกล้”³⁹ เช่นเดียวกันกับเจ้าศิริวงศ์ในระยะแรกพระองค์ยืนกรานอย่างหนักแน่นกับฝืนพันซึ่งเป็นพระที่เลื่องว่า “จริงนะอ้าย เขาบ่สนใจดอกว่าไผจะพูอะไรกัน เพราะเขารู้ว่าเจ้ารินก็รักเขา เจ้ารินบ่ได้ฮักเจ้าพี่แล้วอย่างนี้จะว่าเฮาคิดคด

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 481.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 481.

ทรยศได้จะใด [...] เขาจะพาเจ้ารินหนีไปสยาม”⁴⁰ แต่เนื่องจากทั้งเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ ต่างก็เป็น “เจ้านาย” ที่ผ่านกระบวนการขจัดเกลตาทางสังคมตามอุดมการณ์ของความเป็นเจ้าหรือ อุดมการณ์แบบขัตติยะที่มีหลักการสำคัญว่าเป็นเจ้าต้องเสียสละเพื่อบ้านเมือง เจ้าหญิงมะณีรินและ เจ้าศิริวงศ์ต่างเข้าใจดีว่าอัตลักษณ์ของผู้ที่เกิดมาเป็น “เจ้า” นั้นไม่สามารถเป็นอิสระจากอัตลักษณ์ ของชาติได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทที่เจ้าหญิงมะณีรินคือตัวแทนที่ล้านนาส่งมา เพื่อกระชับสัมพันธไมตรีกับล้านช้าง การตัดสินใจของเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์จึงย่อมมีผล ต่อล้านนาและล้านช้างอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น เมื่อเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ถูก พระพี่เลี้ยงของตนคือคำเที่ยงและเผี้ยพันตามลำดับกระตุ้นเตือนถึงภาระหน้าที่ทั้งสองมีต่อชาติ ทำทิวของพวกเขาก็เปลี่ยนไป ดังที่เจ้าศิริวงศ์กล่าวว่า “เพื่อบ้านเมือง เราจำจะเอนใจตนเอง”⁴¹ และ ที่เจ้าหญิงมะณีรินกล่าวว่า

“ข้าเจ้าไม่มีทางเลือก เจ้านายผู้ชายมีหน้าที่รบทัพจับศึก ปกป้องรักษาอาณาจักร จากข้าศึกศัตรู เจ้านายสตรีอย่างหล่อนและเจ้าพี่เจ้าน้องก็มีหน้าที่เช่นกัน การแต่งงาน ข้ามาอาณาจักรมีมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว นับเป็นกุศโลบายทางการเมืองที่ชาญฉลาด ในการจะกระชับสัมพันธ บ้านที่เมืองน้องเข้าด้วยกันอย่างแนบชิด”⁴²

มุมมองที่เจ้าหญิงมะณีรินมีต่อตนเองว่าไม่มีทางเลือกนั้น สะท้อนถึงภาวะที่ เจ้าหญิงมะณีริน ไม่มีอัตลักษณ์ส่วนตัวที่แท้จริงอีกต่อไปนับตั้งแต่ถูกส่งมาล้านช้างได้เป็นอย่างดี การอยู่ในฐานะของตัวแทนของอาณาจักรล้านนา ทำให้การตัดสินใจของเจ้าหญิงมะณีรินเท่ากับ เป็นการตัดสินใจของล้านนาด้วย เจ้าหญิงมะณีรินจึงจำเป็นต้องตัดสินใจไม่ใช่ภายใต้ความต้องการ ของเธอ แต่ภายใต้ผลประโยชน์ของล้านนา ส่งผลให้เจ้าหญิงมะณีรินต้องอยู่ในภาวะ “ไม่มี ทางเลือก” นั่นเอง

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 467.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 469.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 478-479.

การยึดมั่นในอุดมการณ์ของความเป็น “เจ้า” หรือ “ความเป็นสายเลือดขัตติยะ” ทำให้เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ยอมเสียสละความรักซึ่งเป็นความต้องการส่วนตัวเพื่อความรักในประเทศชาติและความยึดมั่นในผลประโยชน์ของชาติพันธุ์ ดังความตอนหนึ่งที่เขียนกล่าวว่า

เขียนเชื่อมั่นในสายเลือดขัตติยะ และความซาญลาคของเจ้าชายผู้น้อง
เมื่อยกเอาชาติบ้านเมืองมากล่าวอ้าง ต่อให้รักแสนรักอย่างไร...สำหรับเจ้าศิริวงศ์
แล้ว ชาติ บ้านเมือง และประชาชนย่อมมาก่อนหัวใจและความต้องการของตัวเองเสมอ⁴³

คำกล่าวถึงเจ้าศิริวงศ์ของเขียนดังกล่าวข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอุดมการณ์ความเป็นเจ้าหรือความเป็นขัตติยะที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเจ้าศิริวงศ์ได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเขียนก็เหมือนกับคำเที่ยงพระพี่เลี้ยงของเจ้าหญิงมะณีรินคือไม่ได้เป็นพระพี่เลี้ยงเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวแทนของกรอบอุดมการณ์ที่กำกับความคิดและพฤติกรรมของเจ้านายที่ตนรับใช้อยู่อีกด้วย

การเสียสละความรักซึ่งเป็นความต้องการส่วนตัวเพื่อความรักที่ยิ่งใหญ่กว่าคือความรักในประเทศชาติและชาติพันธุ์ตามอุดมการณ์ของความเป็นเจ้าหรือความเป็นสายเลือดขัตติยะนั้นส่งผลให้เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ไม่พยายามสถาปนาความสัมพันธ์ของตนให้เป็นจริงขึ้นมาด้วยการแต่งงานหรือหนีไปอยู่ด้วยกันอย่างที่ตั้งใจไว้แต่แรก เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ยอมรับบทสรุปของความรักที่ไม่สมหวัง ตัวละครทั้งสองเพียงแต่ต่อรองกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ทุกครั้งที่ต้องพบหน้ากันในพระราชวัง หรือตามพระราชพิธีสำคัญต่างๆ มะณีริน
จะต้องยืนอยู่เคียงข้างเจ้าศิริวัฒนาเสมอ หากสายตาของหล่อนจะสอดส่ายเลหาเจ้าชายผู้น้อง
ว่าเขายืนอยู่ที่ไหน และทุกครั้งที่มีมะณีรินเห็นเจ้าศิริวงศ์ ก็จะพบว่าเจ้าชายหนุ่มก็กำลังจ้องมอง

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 469.

มายังหล่อนอยู่แล้วเช่นกัน⁴⁴

การแสดงออกของเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์เมื่ออยู่ในพระราชวังหรือตามพระราชพิธีสำคัญต่างๆ นี้สะท้อนถึงการต่อรองกับกรอบอุดมการณ์ของความเป็นเจ้าที่คอยกำกับความคิดและพฤติกรรมของตนได้เป็นอย่างดีโดยในขณะที่เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ยอมรับบทบาทหน้าที่ของอีกฝ่ายตามที่ได้รับมอบหมายจากสังคมที่เจ้าหญิงมะณีรินเลือกที่จะ “ยืนอยู่เคียงข้างเจ้าศิริวัฒนาเสมอ” ตามศักดิ์และสิทธิ์ของการเป็นคู่หมั้น ในขณะที่เจ้าศิริวงศ์ยอมรับในสถานะของเจ้าหญิงมะณีรินที่เป็นคู่หมั้นของเจ้าศิริวัฒนาด้วยการยืนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ของเขาอย่างสงบ แต่เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ก็ยังคงต่อรองกับสถานะทางสังคมที่จำเป็นต้องยอมรับด้วยการ “แอบลอบมองกัน”

นอกจากการลอบมองกันในพระราชวังแล้ว “ฉากลักลอบพบกัน” ยังเป็นฉากสำคัญอีกฉากหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของเจ้าศิริวงศ์และเจ้าหญิงมะณีรินในการต่อรองกับกรอบของสังคมที่คอยกำกับความคิดและพฤติกรรมของตัวละครทั้งสองอยู่ เริ่มตั้งแต่เจ้าศิริวงศ์ต่อรองกับเฟียพันซึ่งเป็นตัวแทนของกรอบสังคมให้เขาได้พบกับเจ้าหญิงมะณีรินอีกครั้งหลังจากเขายอมเปลี่ยนความคิดไม่หนีไปกับเจ้าหญิงมะณีริน ดังที่เจ้าศิริวงศ์กล่าวกับเฟียพันว่า “นะอ้ายนะ ช่วยเฮาเอาบุญ... เฮาสัญญาว่าจะพบกับมะณีรินตามลำพังเพียงครั้งนี้เพียงครั้งเดียว... ครั้งสุดท้าย... เฮาให้สัญญา”⁴⁵ หลังจากเจ้าศิริวงศ์ต่อรองกับเฟียพันสำเร็จและได้ลักลอบพบกับเจ้าหญิงมะณีรินตามความต้องการของเขาแล้ว เจ้าศิริวงศ์ได้มอบปิ่นทองรูปจำปาลาวเป็นของขวัญแทนใจให้กับเจ้าหญิงมะณีริน ดังที่เจ้าศิริวงศ์กล่าวว่า

“ปิ่นจำปาลาว... พี่ขอมอบให้แทนความรักของพี่... ขอบอกให้เจ้ารู้ไว้
มะณีริน เจ้ารินของพี่... พี่รักเจ้าริน... รักแพงรักหลาย... ไม่ว่าเจ้าจะเป็นของใคร
ไม่ว่าจะชีวิตนี้ชีวิตไหน พี่จะรักเจ้าคนเดียว” มีความรักเต็มใจอยู่ในดวงตาของ

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 481.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 471.

เจ้าศิริวงศ์ที่มองมายังมะณีริน “พี่จะฮักเจ้าจนลมหายใจสุดท้าย...”⁴⁶

เมื่อเจ้าศิริวงศ์ได้กล่าวถึงความรักที่มีต่อเจ้าหญิงมะณีริน ตัวบทได้บรรยายถึงการแสดงออกของเจ้าหญิงมะณีรินไว้ว่า

“ข้าเจ้าก็ฮักเจ้าพี่” มะณีรินหลุดคำที่ไม่เคยคิดว่าจะเอ่ยให้ผู้ใดรู้ออกมา หากชั่ววินาทีนี้ไม่มีชนบประเพณีใดสามารถร้อยรัดหล่อนเอาไว้ได้อีกต่อไป “ไม่ว่าตนของข้าเจ้าจะเป็นของผู้ใด แต่ใจของข้าเจ้าจะเป็นของเจ้าพี่ศิริวงศ์ตลอดไป...ข้าเจ้าจะปักปิ่นทองของเจ้าพี่เอาไว้กับมวยผมจนชั่วลมหายใจสุดท้ายเช่นกัน”⁴⁷

การมอบปิ่นจ่าปลาให้กับเจ้าหญิงมะณีรินของเจ้าศิริวงศ์และการสัญญาว่า “จะปักปิ่นทองเอาไว้กับมวยผมจนชั่วลมหายใจสุดท้าย” ของเจ้าหญิงมะณีริน ในขณะเดียวกันก็ยอมรับสถานะการเป็นคู่หมั้นของเจ้าศิริวงศ์ตามศักดิ์และสิทธิ์ของตนเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการต่อรองกับกรอบของสังคมของเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม เจ้าหญิงมะณีรินได้เปลี่ยนท่าทีจากเดิมที่เคยประนีประนอมยอมรับสภาพในการที่จะต้องเป็นชายาของเจ้าศิริวงศ์ตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากสังคม มาเป็นท่าทีต่อต้าน ชัดขึ้น อย่างแข็งกร้าวหลังจากเจ้าศิริวงศ์ถูกเจ้าศิริ วัฒนาฆ่าตายเนื่องจากเขาทราบว่าเจ้าหญิงมะณีรินกับเจ้าศิริวงศ์รักกัน เจ้าหญิงมะณีรินปฏิเสธที่จะยอมรับบทบาทการเป็นตัวแทนล้านนาในทางการเมืองระหว่างประเทศที่เธอได้รับมอบหมายจากสังคม และต่อรองกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการฆ่าตัวตายเพื่อเรียกคืนสิทธิในร่างกายและตัวตนของเธอกลับคืนมา เป็นการปกป้องไม่ให้ร่างกายและตัวตนของเธอตกไปเป็นเครื่องมือทางการเมืองและตกไปเป็นของชายที่ไม่ได้รัก ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 482.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 482.

อยากอภิเษกนักรี้ เจ้าพี่ศิริวัฒนา... ได้สิ...อยากอภิเษก ข้าเจ้าก็จะอภิเษกกับเจ้าพี่ให้สมใจ... เจ้าหญิงมะณีรินยิ้มหยัน... แต่ข้าเจ้าก็จะให้เจ้าพี่ได้รู้สึกเช่นกัน ว่าการที่เห็นคนรักตายลงไปต่อหน้าต่อตาเจ้าพี่จะมีความรู้สึกอย่างไร...

วันอภิเษกของเจ้าพี่ ก็คือวันตายของข้าเจ้า...มะณีรินยิ้มด้วยความสามใจ เมื่อนึกมองเห็นภาพเจ้าบ่าวผู้เปี่ยมไปด้วยความสุข ต้องพบกับร่างอันไร้วิญญาณของเจ้าสาว แขนงกับชื่อของห้องหอด้วยผ้าทอผืนสำคัญผืนนี้ (ผ้าทอวันแต่งงาน-ผู้วิจัย)⁴⁸

การฆ่าตัวตายของเจ้าหญิงมะณีรินสะท้อนให้เห็นถึงภาวะที่มนุษย์ไม่สามารถที่จะประนีประนอมระหว่างความต้องการส่วนตัวของตนกับความต้องการของสังคมอีกต่อไป ในกรณีของเจ้าหญิงมะณีรินกรอบของสังคมไม่เพียงเรียกร้องให้เธอยอมรับสถานะการเป็นชายาของเจ้าศิริวัฒนาเท่านั้น แต่ยังเรียกร้องให้เธอมอบความรักและภักดีให้กับเขาอีกด้วย สังคมไม่เหลือพื้นที่ให้เธอต่อรองคือไม่แม้แต่อนุญาตให้เธอเก็บเจ้าศิริวงศ์ซึ่งเป็นชายที่เธอรักไว้ในใจ และเมื่อสังคมไม่เหลือพื้นที่ให้เธอ เธอจึงไม่สามารถดำรงตัวตนอยู่ในสังคมได้อีกต่อไปจึงต้องตายไปในที่สุด

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความรักระหว่างเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ไม่อาจที่จะจบลงอย่างสมหวังได้ก็คือการที่เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์นั้นไม่ได้มีอัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่แท้จริง แต่มีอัตลักษณ์เชื่อมโยงกับประเทศและชาติพันธุ์ของตนอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหญิงมะณีรินที่เป็นตัวแทนที่ทางล้านนาส่งมาเพื่อกระชับสัมพันธไมตรีกับล้านช้างผ่านการอภิเษกสมรสกับเจ้าศิริวัฒนาซึ่งเป็นผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าหอหน้าพระองค์ต่อไป เจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์จึงไม่สามารถทำตามความต้องการของตนได้ ส่งผลให้ความรักที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์ต้องเป็น “ความรักต้องห้าม” ที่ไม่อาจจะสมหวังได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อเจ้าหญิงมะณีรินและเจ้าศิริวงศ์กลับชาติมาเกิดใหม่ในภพชาติปัจจุบัน อัตลักษณ์ของตัวละครทั้งสองก็เปลี่ยนไปในลักษณะที่เป็นอิสระจากการเมืองระหว่างประเทศ โดย

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 535.

เจ้าหญิงมะณีนรินเปลี่ยนอัตลักษณ์จากเจ้าหญิงล้านนาเป็นเรรินซึ่งเป็นชนชั้นกลางไทย ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงภูมิหลังของเรรินความว่า

หล่อนเป็นอาจารย์สอนผ้าทอ ภาควิชาที่เรรินทำงานอยู่มีอาจารย์เพียงสี่คนเท่านั้น และทุกคนต่างเป็นรุ่นพี่รุ่นน้อง เรียนจบมาจากสถาบันเดียวกัน อายุอานามไม่ต่างกันมากนัก ทั้งหมดจึงสนิทสนมกันดี⁴⁹

การเปลี่ยนอัตลักษณ์เป็นชนชั้นกลางไทยและเดินทางมาที่ประเทศลาวเพื่อท่องเที่ยวพักผ่อนซึ่งมีลักษณะเป็นเรื่องส่วนตัวของปัจเจกบุคคล ต่างจากในภพอดีตที่เจ้าหญิงมะณีนรินเป็นตัวแทนของล้านนาเดินทางมาล้านช้างหรือลาวในภพปัจจุบันเพื่อกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างไมตรีระหว่างล้านนากับล้านช้างซึ่งเป็นเรื่องของการเมืองระหว่างประเทศ ดังนั้น การที่เรรินไม่มีอัตลักษณ์ส่วนตัวที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์อย่างแยกไม่ออกเหมือนในภพอดีต ทำให้เธอจึงมีอิสระอย่างเต็มที่ในการเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิที่จะรักหรือไม่รักใคร ดังที่เธอกล่าวว่า “ฉันมีชีวิตเป็นของตนเอง ฉันมีสิทธิ์จะคิดจะทำอะไรก็ได้อย่างที่ฉันอยากทำ...อ...คราวนี้ฉันจะไม่ยอมให้ใครมาบังคับอีกแล้ว”⁵⁰

ดังนั้น เมื่อเธอพบว่าธนินทร์คู่หมั้นของเธอไม่ใช่ผู้ชายที่ดี ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “เรรินไม่เคยคาดคิดมาก่อนเลยว่าภายใต้คราบสุภาพบุรุษของธนินทร์ จะมีชาตานร้ายซุกซ่อนอยู่อย่างมิดเม็ด”⁵¹ เธอจึงตัดสินใจ “จะขอถอนหมั้นกับเขาเพราะทนผู้ชายที่ไม่ให้เกียรติผู้หญิงไม่ได้”⁵² และนอกจากเรรินจะสามารถถอนหมั้นกับธนินทร์ คู่หมั้นที่มารดาเลือกให้ได้แล้ว เธอยังสามารถเลือกแต่งงานกับสุริยวงศ์ซึ่งก็คือเจ้าศิริวงศ์ที่กลับชาติมาเกิดใหม่ได้อีกด้วย

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27-28.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 385.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 397.

ในภพปัจจุบันสุริยวงศ์มีอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นชนชั้นสูงลาว เนื่องจากเขาเป็นหลานชายของหม่อมบัวเงินและเจ้าวงสุริยา แต่ในอีกด้านหนึ่งอัตลักษณ์ของเขาเชื่อมโยงอยู่กับความเป็นตะวันตกหรือความเป็นฝรั่งเศสด้วย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ไม่เห็นจะแปลกอะไร ในเมื่อครอบครัวของทั้งสอง (หมายถึงครอบครัวของสุริยวงศ์และวงพระจันทร์-ผู้วิจัย) อพยพหนีภัยการเมืองไปอยู่ปารีสตั้งแต่ตั้งแต่อ่อน และเขายังเป็นเด็ก ภาษาฝรั่งเศสจึงเป็นภาษาที่คุ้นลิ้นเคียงคู่กันมากกับภาษาลาว⁵³

การมีอัตลักษณ์เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นชนชั้นสูงลาวทำให้สุริยวงศ์มีสถานะทางสังคมสูงในสังคมลาว ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสังคมลาว* ก็ทำให้สุริยวงศ์เป็นอิสระจากการผูกมัดทางการเมือง สุริยวงศ์จึงไม่ต่างจากประชาชนลาวโดยทั่วไปที่มีสิทธิ์จะเลือกรักหรือไม่รักใครก็ได้โดยเสรี ในขณะที่อีกด้านหนึ่งการที่สุริยวงศ์มีอัตลักษณ์เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นตะวันตกหรือความเป็นฝรั่งเศสก็ยังทำให้เขามีลักษณะพิเศษเหนือกว่าคนลาวโดยทั่วไป ทั้งในสายตาของคนลาวดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความรู้สึกที่คนลาวด้วยกันมีต่อสุริยวงศ์ว่า “สุริยะเรียนจบโรงเรียนอาหารมาจากฝรั่งเศส วันดาราบอกเรรินด้วยน้ำเสียงภาคภูมิใจ”⁵⁴ และในสายตาของชาวไทยอย่างเรรินและมารดาของเรริน การเติบโตและสำเร็จการศึกษาจากในสังคมตะวันตกอย่างฝรั่งเศสทำให้เรรินยอมรับในความสามารถและรสนิยมของสุริยวงศ์ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“เดอะ ช้าง...ตายจริง ร้านของคุณสุริยวงศ์เองหรือคะ...ฉันเพิ่งเดินผ่านเมื่อวานนี้เอง ร้านสวยมากเลยคะ...ตกแต่งน่ารัก” เรรินเบิกตากว้างด้วยความตื่นตื่น

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

* พรรคคอมมิวนิสต์หรือพรรคประชาชนปฏิวัติลาวมีชัยชนะเหนือลาวฝ่ายขวาที่นครเวียงจันทน์ในปลายปี ค.ศ. 1975 (พ.ศ. 2518) ระบบศักดินาถูกแทนที่ด้วยระบบสังคมนิยม เชื้อพระวงศ์ลาวจึงถูกกีดกันออกจากการเมืองลาว สุรชัย สิริไกร, การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองของลาว (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542), หน้า 69-70.

⁵⁴ พงศกร, รอยไหม, หน้า 34.

เพราะไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าชายหนุ่มท่าทางสบายๆ ที่นั่งวิบวาบอยู่ตรงหน้าหล่อนนั้นจะเป็นเจ้าของร้านอาหารที่มีชื่อเสียงของหลวงพระบาง “รู้สึกว่าคุณอาหารฝรั่งเศสใช่ไหมคะ”

“ครับ” ชายหนุ่มพยักหน้ารับ

“เก่งจังเลยคะ...คุณทำอาหารเองด้วยหรือเปล่า” เรรินรู้สึกสนใจขึ้นมาจริงจัง หากพอสุริยวงศ์จ้องมองมาด้วยดวงตาคมแปลบหล่อนก็ต้องหลบสายตาร้าวมคู้ขึ้น

“ไม่หรอกครับ” สุริยวงศ์เล่า “ที่จริงผมทำเป็นนะ แต่พอมาเป็นเจ้าของร้านก็เปลี่ยนบทบาทไปบริหารร้านอย่างเดียว เรื่องอาหารผมเพียงแต่กำหนดเมนู แล้วดูแลให้เชฟฝรั่งเศสทำออกมาอีกทีครับ เราจ้างเชฟมือหนึ่งมาจากฝรั่งเศส ซึ่งช่วยผ่อนแรงผมได้มาก เพราะถ้าขึ้นผมทำเองหมดทุกอย่าง ก็คงไม่มีเวลาไปทำอะไรอย่างอื่นนะ”⁵⁵

และ

ร้านของชายหนุ่มเป็นตึกสองชั้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องว่าวแผ่นสี่เหลี่ยมสีน้ำตาลเข้ม ดูกลมกลืนกันดีกับสีฟ้าอ่อนของตัวอาคาร และสีน้ำเงินเข้มของหน้าต่างบานเกล็ดไม้

ชั้นล่างเปิดเป็นร้านขายอาหารฝรั่งเศส ภายในมีเก้าอี้ไม้สีหวานตั้งอยู่รอบโต๊ะกลมทาสีขาว ชุดเก้าอี้ส่วนที่ตั้งอยู่บนฟุตบาทด้านนอกจะมีริมสีสวยปักเอาไว้เพื่อกันแดด ดูแล้วเรรินนึกไปถึงร้านอาหารสวยๆ ที่รายเรียงอยู่ริมฝั่งแม่น้ำไรน์

หญิงสาวมองดูม่านหน้าต่างสีน้ำเงินเข้ากับบานเกล็ดไม้ แล้วก็นึกเดาเองว่าชั้นบนของร้านคงจะเป็นที่พักของชายหนุ่มนั่นเอง...เป็นคนมีศิลปะมากทีเดียว...เรรินนึกประเมินสุริยวงศ์อยู่ในใจ เมื่ออย่างเหยียบเข้าไปภายในร้าน⁵⁶

“ร้านเดอะซ้าง” เป็นภาพสะท้อนที่ทำให้เรรินเห็นถึงอัตลักษณ์ของสุริยวงศ์ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่เชื่อมโยงกับความเป็นตะวันตกในตัวตนของเขา ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เรรินยอมรับในความสามารถและรสนิยมของสุริยวงศ์และรู้สึกว่าคุณสุริยวงศ์เป็นคนที่น่าสนใจขึ้นมาต่าง

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

จากครั้งแรกที่พบกับสุริยวงศ์บนถนนด้วยความบังเอิญซึ่งเธอรู้สึกว่าเขาเป็นคนลาวธรรมดาคนหนึ่ง ดังที่เธอกล่าวว่า “และนี่ก็เป็นคนแปลกหน้า... ใครก็ไม่รู้”⁵⁷

การทำความเข้าใจตัวตนของสุริยวงศ์ผ่านร้านเดอะซ้างซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นถึงอัตลักษณ์ที่ผสมผสานกันระหว่างความเป็นตะวันตกและความเป็นลาวทำให้เรรินเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อสุริยวงศ์ใหม่ ส่งผลให้เธอเปิดใจที่จะเรียนรู้เขามากขึ้น และค้นพบว่าสุริยวงศ์มีความเป็นสุภาพบุรุษ มีมารยาทนุ่มนวล กล้าหาญ และพร้อมที่จะปกป้องเธอเสมอ ดังจะเห็นได้จากการที่สุริยวงศ์เข้ามาช่วยเรรินให้รอดพ้นจากอันตรายทุกครั้งนับตั้งแต่เรรินถูกฝรั่งลวนลามตั้งแต่เดินทางมาหลวงพระบางช่วงแรก ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ฝรั่งสองคนนี้จะจุดคร่าเอาตัวแม่หญิงไปเฮามาช่วย... สุริยวงศ์รีบแจ้งตำรวจเป็นภาษาถิ่นที่เรรินพอจะฟังออก”⁵⁸ นอกจากนี้สุริยวงศ์ยังช่วยเธอให้รอดพ้นจากการถูกปีศาจทำร้ายอีกด้วย ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ขณะที่หญิงสาวกำลังดิ้นรนและร้องเรียกให้คนที่ผ่านไปผ่านมาช่วยอยู่นั่นเอง เสียงหัวๆ ก้องเป็นกังวานของชายหนุ่มผู้หนึ่งก็ดังขึ้นพร้อมกันนั้น มีปีศาจที่เกาะกุมหล่อนเอาไว้จนแน่นก็คลายออกในทันใด”⁵⁹ และครั้งที่สำคัญคือเมื่อเรรินถูกหม่อมบัวเงิน ย่าของเขาจับตัวไปหมายจะฆ่าเธอแล้วทิ้งศพไว้กลางแม่น้ำโขง เพราะเข้าใจว่าเรรินคือเจ้าหญิงมะณีรินที่กลับชาติมาเกิด สุริยวงศ์ก็ตามไปช่วยเรรินเอาไว้ได้ทั้งที่เขาเองเป็นคนที่ว่ายน้ำไม่เป็นและกลัวน้ำ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

เขาพยายามบังคับให้เรือลำเล็กอยู่นิ่งที่สุด โดยไม่ให้ไหลตามไปกับกระแสน้ำ ขณะที่สุริยวงศ์อาศัยจังหวะเหมาะกระโดดข้ามไปยังเรือลำใหญ่ทั้งที่ในใจนึกวันหน้าว่าหากตกลงไปในน้ำ เห็นทีจะต้องจบชีวิตลงในวันนี้ แต่ด้วยความหวังใยเรริน ชายหนุ่มจึงข่มใจเอาชนะความกลัวและข้ามไปได้สำเร็จในที่สุด⁶⁰

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 284.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 612.

สุริยวงศ์มีอัตลักษณ์ที่ผสมผสานกันอย่างลงตัวระหว่างความเป็นตะวันตกและความเป็นลาว ดังจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ “ร้านเดอะช่าง” ของเขาจะเป็นร้านอาหารฝรั่งเศสที่ “เรรินดูแล้วนึกไปถึงร้านอาหารสวย ๆ ที่เรียงรายอยู่ริมฝั่งแม่น้ำไรน์” แต่ภายในร้านก็ยัง “มีภาพเขียนสีฝุ่นเล็ก ๆ คล้ายกับลวดลายที่เรรินเห็นตามวัดวาอารามของหลวงพระบาง หากลวดลายเหล่านั้นได้รับการประยุกต์และออกแบบไว้เป็นอย่างดี ดูทันสมัย”⁶¹ อัตลักษณ์ที่ผสมผสานกันอย่างลงตัวเช่นนี้ต่างจากวงพระจันทร์ที่รับอิทธิพลตะวันตกมาอย่างเดี่ยวและโดยปฏิเสธความเป็นลาวของตน ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า “วงพระจันทร์ชอบพูดภาษาฝรั่งเศสมากกว่าภาษาลาว เพราะหล่อนรู้ลึกว่าเป็นภาษาที่ไพเราะราวเสียงดนตรี ประกอบกับสำเนียงหล่อนดีเท่าเทียมกับเจ้าของภาษาวงพระจันทร์จึงภูมิใจนักหนาเวลาที่มิใคร่ได้ยินหล่อนพูดภาษาฝรั่งเศสและเอ่ยปากชื่นชม”⁶² ซึ่งการปฏิเสธความเป็นลาวของตนอย่างสิ้นเชิงนี้ส่งผลให้วงพระจันทร์มีอัตลักษณ์ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม

การที่สุริยวงศ์มีอัตลักษณ์เชื่อมโยงกับความเป็นตะวันตก มีมารยาทนุ่มนวล กล้าหาญ และพร้อมจะปกป้องเรรินเสมอตามแบบฉบับของสุภาพบุรุษในสังคมตะวันตก ประกอบกับการมีฐานะร่ำรวยและมีสถานะทางสังคมสูงเนื่องจากมีอัตลักษณ์เชื่อมโยงกับการเป็นเชื้อพระวงศ์ลาวด้วย ทำให้เรรินและมารดาของเธอรู้ลึกว่าสุริยวงศ์แตกต่างและเหนือกว่าคนลาวโดยทั่วไป หรือแม้กระทั่งเหนือกว่าผู้ชายไทยที่ไม่เป็นสุภาพบุรุษอย่างธนิชร์ด้วยซ้ำไป เป็นเหตุให้มารดาของเรรินสามารถยอมรับสุริยวงศ์ได้เป็นเหตุให้ความรักต่างเชื้อชาติของเรรินและสุริยวงศ์สมหวังในชาติภพนี้ ทั้งๆ ที่สังคมไทยยังคงมีทัศนคติที่เห็นว่าลาวเป็นชนชาติที่เป็นอื่นและด้อยกว่าไทยอยู่ก็ตาม

นอกจากนี้ การที่มารดาของเรรินยอมรับสุริยวงศ์ได้เพราะเขามีอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับความเป็นตะวันตกนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของสังคมไทยในการจัดการกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย กล่าวคือสังคมไทยยังคงมีทัศนคติที่ชื่นชมและรู้ลึกว่าตะวันตกเหนือกว่าตนอย่างไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่เป็นตะวันตกจึงเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับเสมอในสังคมไทย

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

สังคมในภพอดีตของนิยายเรื่องแต่ปางก่อน นิมิตรา และรอยไหมได้นำเสนอภาพสังคมที่มีความตึงเครียดทางชาติพันธุ์อันเนื่องมาจากอิทธิพลของการเมืองระหว่างประเทศ สำหรับในสังคมไทยนั้นการเผชิญกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมไทยต้องการสร้างความเป็นไทยที่ชัดเจนขึ้นมาเพื่อให้มีตำแหน่งแห่งที่ของตนอย่างชัดเจนในเกมการเมืองใหม่ที่มีตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย สังคมไทยได้สร้างความเป็นจีนและความเป็นลาวซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมไทยมาก่อนที่สังคมไทยจะเผชิญหน้ากับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกให้ “เป็นอื่น” เพื่อนิยามความเป็นไทยในแบบที่สังคมไทยต้องการให้ชัดเจน ซึ่งส่งผลให้ตัวละครที่มีความเป็นอื่นทางชาติพันธุ์ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมและถูกกีดกันความรัก การเลือกดำเนินนโยบายกระชับสัมพันธ์ไมตรีกันผ่านการเกี่ยวดองเป็นเครือญาติระหว่างล้านนาและล้านช้างซึ่งเป็นประเพณีการสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองตามโบราณราชประเพณีก็ได้ส่งผลให้ความรักของตัวละครเอกในฐานะตัวแทนอาณาจักรซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองนั้นไม่อาจประสบความสำเร็จได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ความตึงเครียดทางชาติพันธุ์ได้คลายตัวลงในภพปัจจุบันเมื่อพรมแดนความเป็นชาติในประเทศต่าง ๆ มีความชัดเจนขึ้นแล้ว ประกอบกับอิทธิพลของทุนนิยมที่ช่วยให้มิติทางชาติพันธุ์มีความสำคัญต่อการตัดสินใจอัตลักษณ์ของบุคคลน้อยลง ความรักบนพื้นฐานของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ของตัวละครเอกจึงสามารถสำเร็จสมหวังได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุป

5.1 บทสรุป

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับบริบททางสังคมในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย พบว่า บริบททางสังคมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งทั้งต่อการสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและการตัดสินใจของบุคคล ดังนั้นอัตลักษณ์ของตัวละครในแบบเดียวกันก็อาจได้รับการยอมรับต่างกันเมื่ออยู่ในบริบททางสังคมที่ต่างกัน บริบททางสังคมที่แตกต่างกันในแต่ละภพชาติจึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ความรักของตัวละครเอกผิดหวังหรือสมหวังต่างกัน

ทั้งนี้ อัตลักษณ์ของตัวละครอาจถูกยึดโยงได้กับหลายปัจจัย แต่โดยปกติแล้วจะถูกยึดโยงกับปัจจัยหลัก 3 ด้าน คือ ชนชั้น เพศสถานะ และชาติพันธุ์ ในเรื่องของชนชั้นเราจะเห็นได้ว่าสังคมศักดินาในภพอดีตมีความเคร่งครัดในเรื่องความแตกต่างของชาติกำเนิด ดังนั้นชาติกำเนิดจึงเป็นตัวกำหนดสถานะ บทบาท หน้าที่ของบุคคลในสังคม ตลอดจนเป็นเงื่อนไขในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ต่างชนชั้นกันไว้อย่างเคร่งครัด บริบททางสังคมเช่นนี้ได้ทำให้ “ความรักต่างชนชั้น” ของตัวละครในเรื่อง นิมิตรา ด้วยแรงอธิษฐาน และกฤตยาไม่ได้รับการยอมรับหรือไม่ประสบความสำเร็จ แต่ในภพปัจจุบันการขยายตัวของระบบทุนนิยมและการเมืองที่เปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย ส่งผลให้ “หลักชาติกำเนิด” คลายความสำคัญลงไปมากโดยมี “เงิน” เข้ามาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งชนชั้น และความรู้ความสามารถเข้ามาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจคุณค่าของบุคคล การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้ความรู้สึกถึงความแตกต่างของบุคคลต่างชนชั้นกันในสังคมมีน้อยลง ความรักต่างชนชั้นของตัวละครเอกจึงได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้นและสามารถประสบความสำเร็จได้ในที่สุด

ในส่วนของเพศสถานะนั้น การปะทะกันระหว่างอุดมการณ์ความเป็นหญิงและความเป็นชายยุคใหม่ที่ได้อันแบบมาจากวัฒนธรรมทางเพศแบบตะวันตกกับอุดมการณ์ดั้งเดิมของไทย ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ดังที่ปรากฏในอดีตชาติแรกของเรื่องแต่ปางก่อนอาจนำไปสู่ความพยายามในการสร้างความเท่าเทียมทางเพศมากขึ้น ดังเช่นที่ผู้หญิงอย่างเจ้านางม่านแก้วเริ่มได้รับโอกาสให้

ศึกษาเล่าเรียนและออกงานสมาคมได้เช่นเดียวกับผู้ชาย แต่โอกาสที่เปิดกว้างมากขึ้นสำหรับผู้หญิงนี้ก็ไม่ได้ทำให้ผู้หญิงกับผู้ชายเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง ผู้หญิงยังคงถูกคาดหวังให้เป็น “มารดา” และ “ภรรยา” หรือมีบทบาทอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวเป็นหลัก ยิ่งกว่านั้นยังถูกควบคุมเพศวิถีอย่างเข้มงวดภายใต้อุดมการณ์พรหมจารีอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ดังปรากฏในภพอดีตของเรื่องเพรงภพคุณค่าของผู้หญิงก็ยังคงถูกผูกติดอยู่กับความงามและความเป็นแม่บ้านแม่เรือนอยู่ และแม้แต่ในช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งผ่านช่วงเวลาที่ยอมพล ป.พิบูลสงครามดำเนินนโยบายปรับปรุงวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางเพศครั้งใหญ่มาแล้ว ถึงแม้ว่าผู้หญิงในช่วงเวลานี้จะมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนและทำงานได้เช่นเดียวกับผู้ชาย แต่ผู้หญิงก็ยังคงถูกควบคุมเพศวิถีอย่างเข้มงวด ดังเช่นในเรื่องด้วยแรงอธิษฐานการที่วราถูกตั้งข้อสงสัยว่าไม่เป็นกุลสตรีและไม่รักนวลสงวนตัวทำให้อัตลักษณ์ของเธอไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งเป็นหนึ่งในอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ความรักของเธอและกฤตย์ไม่อาจประสบความสำเร็จสมหวังได้ ยิ่งกว่านั้นแม้กระทั่งในภพปัจจุบันซึ่งนำเสนอภาพสังคมในปัจจุบันที่ผู้หญิงได้รับโอกาสทางการศึกษา การประกอบอาชีพ การงาน สิทธิทางสังคม หรือแม้กระทั่งสิทธิในครอบครัวเท่าเทียมกับผู้ชายมากขึ้นแล้ว แต่ก็ยังพบว่าผู้หญิงในปัจจุบันก็ยังคงถูกควบคุมเพศวิถีอย่างเข้มงวดภายใต้อุดมการณ์พรหมจารี ดังเช่นในเรื่องเพรงภพในขณะที่มธุราซึ่งมีอัตลักษณ์แบบ “กุลสตรี” ได้รับการยอมรับชื่นชมจากสังคม ในขณะที่กณันท์ซึ่งปฏิเสธความเป็นกุลสตรี นอกจากจะไม่ได้รับการชื่นชมแล้ว ยังถูกตำหนิติเตียนและตีความในเชิงลบอีกด้วย

ในขณะที่เดียวกัน การปะทะทางอุดมการณ์ระหว่างความเป็นชายแบบดั้งเดิมภายใต้กรอบคิดแบบหัวเดี้ยวหลายเมีย กับความเป็นชายแบบใหม่หรือ “สุภาพบุรุษ” ภายใต้กรอบคิดแบบหัวเดี้ยวเมียเดียว อาจทำให้ผู้ชายไม่สามารถมีภรรยาได้หลายคนอย่างถูกต้องตามกฎหมายได้อีกต่อไป แต่เนื่องจากรากฐานความคิดในเรื่องเพศของสังคมไทยยังไม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างแท้จริงผู้ชายจึงยังคงมีอิสระในเรื่องเพศไม่ต่างจากเดิมเนื่องจากไม่ถูกควบคุมภายใต้อุดมการณ์พรหมจารีเหมือนผู้หญิง สถานการณ์เช่นนี้ยังคงดำรงอยู่เรื่อยมาตั้งแต่ภพอดีตถึงภพปัจจุบันเช่นเดียวกันและถึงแม้อุดมการณ์แบบสุภาพบุรุษจะเรียกร้องให้ผู้ชายรับผิดชอบต่อผู้หญิงที่ตนมีความสัมพันธ์ด้วย ดังเช่นที่อรรถ ตัวละครเอกชายในเรื่องเพรงภพต้องรับผิดชอบภรรยา เมื่อถูกเข้าใจผิดว่ามีความสัมพันธ์ทางเพศกับเธอ แต่อุดมการณ์ดังกล่าวมีความเข้มงวดน้อยกว่าอุดมการณ์พรหมจารีที่

กำกับพฤติกรรมของผู้หญิง อีกทั้งผู้ชายยังไม่ถูกมองว่าเป็นฝ่ายที่เสียหาย ดังนั้นหากผู้ชายไม่รับผิดชอบต่อการกระทำของตน พวกเขาก็จะไม่ได้รับผลกระทบต่อสถานะทางสังคมของตนเองมากนัก ดังจะเห็นได้ว่าตรีณซึ่งเป็นตัวละครเอกชายในเรื่อง *เพรงภพ* และกฤตย์ซึ่งเป็นตัวละครเอกชายในเรื่อง *ด้วยแรงอธิษฐาน* สามารถมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่นก่อนแต่งงานได้โดยไม่เสียหายและไม่กระทบต่อคุณค่ารักแท้ที่เขามีต่อตัวละครเอกหญิง ในขณะที่ตัวละครเอกหญิงนั้นต้องรักษาความบริสุทธิ์ของตนไว้อย่างเคร่งครัดเพื่อให้มีอัตลักษณ์ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมและเหมาะสมที่จะเป็นภรรยาของสามีในอนาคต

นอกจากนี้ ช่วงเวลาในภพอดีตยังเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของตัวละครถูกเชื่อมโยงกับลักษณะทางชาติพันธุ์อย่างเข้มงวด เนื่องจากเป็นเวลาที่สังคมไทยกำลังแสวงหาอัตลักษณ์ความเป็นชาติและความเป็นไทยที่ชัดเจนเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมโลกมากขึ้น ในภาวะที่ประเทศต้องเผชิญกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก คนลาวและคนจีนซึ่งเป็นผู้ที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในสังคมไทยจึงถูกสร้างให้ “เป็นอื่น” เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการนิยามอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้ชัดเจนขึ้นมา บริบททางสังคมเช่นนี้ส่งผลให้ตัวละครที่มีความเป็นอื่นทางชาติพันธุ์เช่นเจ้านางม่านแก้วซึ่งเป็นเจ้านางลาวในเรื่อง *แต่ปางก่อน* มีอัตลักษณ์ที่ไม่ได้รับการยอมรับในสังคมไทยซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ความรักของเธอและท่านชายใหญ่ไม่สมหวังในชาตินี้ แต่เมื่อถึงภพปัจจุบันอัตลักษณ์ของความเป็นชาติและความเป็นไทยมีความชัดเจนขึ้นแล้ว ประกอบกับอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่ทำให้อัตลักษณ์ของบุคคลเชื่อมโยงกับฐานะทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ประเด็นชาติพันธุ์จึงคลายความเข้มงวดลงไป ตัวละครที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์จึงได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น ดังเช่นความรักระหว่างทายาทของชาวจีนร่ำรวยอย่างอันตราและ ม.ล.จิราคม ในเรื่อง *แต่ปางก่อน* ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและประสบความสำเร็จได้ในชาตินี้ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า นอกจากนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทยจะเป็นงานวรรณกรรมที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความจรรโลงใจและซาบซึ้งไปกับ “รักแท้” ของตัวละครเอกแล้ว ตัวบทยังสามารถเผยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แรงกดดันและความตึงเครียดทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาผ่านอัตลักษณ์และชะตากรรมความรักของตัวละครได้อย่างแนบเนียนอีกด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ผู้วิจัยท่านอื่นสามารถศึกษาประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์และบริบททางสังคมในนวนิยายประเภทอื่นได้

5.2.2 ผู้วิจัยท่านอื่นสามารถเลือกศึกษางานวรรณกรรมประเภทอื่นๆ โดยมุ่งเน้นประเด็นชนชั้น เพศสถานะหรือชาติพันธุ์โดยเฉพาะได้ เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกศึกษาประเด็นดังกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวกับความรักของตัวละครเท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กัจจกร หลุยยะพงศ์ และดวงมน จิตรจ้านง. สังคมไทยในพุทธศักราช 2500-2540 โดยสังเขป

วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 3
ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2550 [ออนไลน์] 2550 แหล่งที่มา:

<http://human.pn.psu.ac.th/ojs/index.php/eJHO/article/viewFile/19/29>

[2552, พฤษภาคม 9]

กึ่งนั้ตร. ด้วยแรงอธิษฐาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม, 2539

แก้วแก้ว. แต่ปางก่อน. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2548.

กิตาณูชลี. เพรงภพ. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2549.

ชนคดี ทินนาม. ผู้หญิงหายไปไหนในวาทกรรมพรหมจารี?: มุมมองจากสื่อ พ.ศ. 2449-2519,

โครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทยครั้งที่ 5 ข้า ค่า ภา:

อัตลักษณ์ คุณค่า ความรุนแรง, 25 พฤศจิกายน— 27 พฤศจิกายน 2552 ห้อง 105 อาคาร
มหาจุฬาลงกรณ์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เดือนใจ ไชยศิลป์. ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2465. วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536

ทมยันตี. กฤตยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม, 2538.

นกรินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม 2475, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์

มนุษยศาสตร์, 2535.

นันทิรา ขำภิบาล. นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ.

2481-2487. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ไบรอัน เฟแกน. อีลิปต์ ปลูพีแห่งฟาโรห์. แปลโดย คุณากร อาณิชัยวิรุฬห์. กรุงเทพฯ: เนชั่นเนล

จีโอกราฟฟิก, 2548.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3.

เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม บুক, 2546.

พงศกร. รอยไหม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2551.

- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในวรรณกรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525.
- ลูกเสือแห่งชาติ, สำนักงาน. **กิจการลูกเสือไทยในสมัยรัชกาลที่ 6** [ออนไลน์]. 2546 แหล่งที่มา: www.scoutthailand.org/Scout.page/?id=01&i=18 [2553, เมษายน 22]
- วรางคณา. **นิมิตรา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ บুক เซ็นเตอร์, 2550.
- วศิน อินทสระ. **หลักกรรมกับการเวียนว่ายตายเกิด**. พิมพ์ครั้งที่ 10 กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2540.
- ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. **แนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางในสังคมไทย**. ใน **ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, คนชั้นกลางไทยในกระแสนิยม**, หน้า 115-178. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส จำกัด, 2548.
- สรเมธี วชิรปราการ. **ชาติภพมีจริง ชาติหน้าคุณจะได้เกิดเป็นอะไร**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: สมาร์ทบุ๊ก, 2551.
- สละโรจน์ กิตติมหาเจริญ. **“สุภาพบุรุษ” ในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวรรณกรรมศรีบูรพา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- สะอาด รอดคง. **วิเคราะห์นวนิยายเหนือธรรมชาติของแก้วแก้ว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์, สาขาวิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2553.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2534.
- สังคีต จันทนะโพธิ. **กว่าจะเป็นอังกะลุงสยาม**. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2548.
- สุพรรณิ วราทร. **ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึง พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519.
- สุรัชย์ ศิริไกร. **การพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองของลาว**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. **อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.
- อุบล ลีสุวรรณ. **ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2453**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ มหาสารคาม, 2537.

โอฬาร เพียรธรรม. ตามหาความจริง วิทยาศาสตร์กับพุทธธรรม ศาสตร์ที่เป็นคนละเรื่องเดียวกัน.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ชรรมดา, 2551.

ภาษาอังกฤษ

Thongchai Winichakul, “The Quest for ‘Siwilai’: A Geographical Discourse of Civilizational Thinking in the Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Siam” *The Journal of Asian Studies*, vol. 59, No. 3 (Aug., 2000), pp. 528-549 [Online] Available from: <http://www.jstor.org/stable/2658942> [2010, May 5]

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ พิศรา แซ่ก้วย และวรรณาทองสีมา. **ทั้งรัก ทั้งใคร่ ทั้งใช้ความรุนแรงกับผู้หญิง**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2548.
- จี. วิลเลียม สกินเนอร์. **สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์, 2529.
- จุฑาทพธรรค์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. **วัฒนธรรมการสื่อสารและอัตลักษณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475-2500**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549.
- ชาติ เอี่ยมกระสุนธุ์. **ในราชสำนักสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2539.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. **นวนิยายไทยในรอบทศวรรษ: ข้อเสนอแนะบางประการ เอกสารวิชาการหมายเลข 25 เพื่อประกอบการสัมมนาสองศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย** สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารธรรมศาสตร์ 3-5 กุมภาพันธ์ 2525.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. **วรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.
- บัญชา แก้วเกตุทอง, พันเอก. **๓๖ รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยของไทย**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม, 2519.
- ปนาพันธ์ นุตร์อำพันธ์. **กรรมลิจิต และชีวิตระหว่างภพ**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์ นึก, 2543.
- ประ โยชนันัฐิ นุตร์อำพันธ์. **ถ้าชีวิตมิใช่สิ้นสุดที่ความตาย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์ นึก, 2548.
- ยศ สันตสมบัติ. **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย 1**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- รัชนิกร เศรษฐ. **โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2532.
- ลาวัญย์ โชตามระ. **ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว และชีวิตชาวกรุงสมัยสงคราม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, ม.ป.ป..
- วิทย์ วิศวเวทย์, **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2519.
- สม สุจิรา. **เกิดเพราะกรรมหรือความช่วย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550.

- เสนาะ เจริญพร. ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทองสมัย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.
- สุวรรณมา สถาอานันท์ และเนืองน้อย บุญยเนตร. คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อิรภัทร สุริยพันธุ์. มโนทัศน์เรื่อง “เมีย” ในสังคมไทย พ.ศ. 2394-2478. ปรินญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

ภาษาอังกฤษ

- Fuchs, Babara. **Romances**. New York: Roudtled, 2004.
- Fuchs, Babara. **Theory of Myths**, New Jersey: Prineeton University Press, 1957.
- Radway, Janice A. **reading the romance: woman, patriarchy, and popular literature**. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1991.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอัญญา วารีสอาด เกิดเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทประวัติศาสตร์ (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2549 และในปี พ.ศ. 2549 ได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย